Hilda.

Ajalooline jutustus
neljateistkümnemast aastasajast.

Kirjutanud
A. Saal.

Tallinnas.
K. Busch'i raamatukaupluse tuluga trükitud.
1890.

Hilda.

Ajalooline jutustus

neljateistkümnemast aastasajast.

Kirjutanud

A. Saal.

Tallinnas, 1890.
Trükitud K. Busch'i raamatukaupluse kuluga.

574.

Дозволено цензурою. — Дерптъ, 3-го Октября 1890 г.

ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim.
Kirjandusmuuseumi
ARHIIVRAAMATUKOGU
J.R. 2342

Печатано въ Типографіи Г. Матизена въ Ревелѣ, 1890 г.

Lugejale.

Eesolew jutt „Hilda“ tahab auusat lugejat ühe suure sündmusega Eesti ajalooſt tutwustada, mis siiamaale meie rahwale wistiſt weel tundmata oli. Aastal 1870 leidis Bremeni ülikooli raamatukogu hoidja Dr. Kohl oma raamatukoguſt ühe wana käsikirja, mis hoopis unustuſesse ja kõigiſt tähelepanemata oli jäänud. See seanaha sisse poogitud ja hoolega kirjutatud laba-saksakeelne käsikiri kandis nime: „Renneri Liiwimaa ajaraamat.“ Johann Renner oli Sakslane, elas mitu aastat meie maal ordu-teenistuſes ja kirjutas Eesti wanemaſt ja oma ajaſt ajaloo raamatu, mis mitmed koguni uued hallikad meie ajaloo teaduſele awab. Kohe wõttis noor Saksa õpetlane Konſtantin Höhlbaum selle kirja trükkipanemise oma kätte ning teenis enesele sellega Doktori auunime. Renneri Liiwimaa ajaraamat leidis iseäranis meie maal suurt tähelepanemiſt, seſt temas oliwad mitmed siiamaale aimamata asjad warjul, mida Renner oma silmanägemise järele kirja pannud. Üks tema ajaraamatus kirjeldatud tähtsamateſt sündmusteſt on Eesti rahwa mässamine aastal 1343, mis eesolewa jutu põhjuseks on wõetud. See mässamine käib nagu suur werine nöör Eesti rahwa ajalooſt läbi ning

täidab meid weel wiie ja poole aastasaja järele wärinaga. Ligi poolteist sada aastat oli endine waba Eestlane, kes weel wõera walitsust tundma ei olnud õppinud, orjuses elanud, ning oma kurnatud jõudu kosutanud, siis ärkas ta igatsus isaisade wabaduse järele niisuguse jõuga, et ta kauem enam oma orjapõlwe ära ei jõudnud kannatada, waid oma wäega enesele wabadust katsus wõita. Sellest suurewiisilisest wabaduse wõitlusest, mis kui häwitaja merelaine laastates üle maa käis, ei ole Eesti keeles minu teades weel mujal kirjutatud kui Bornhöhe jutus „Tasuja", milles kuulust mässamist Jüripäewa ööl 1343 nimetatakse. Sellepärast olen ma julgenud „Hildat" oma armsate suguwendade ja õdede sekka saata, et neile ühest pimedamast Eesti ajaloo osast weikest pilti anda.

Kui selles jutus siis mõned osad teiseti lõpewad, kui waheste lahke lugeja jutust soowib, siis palun selle peale mõtelda, et aeg, millest lugu räägib, seda teiseti ei lubanud. Kus terwe rahwas nutab, seal ei wõi üksik inimene hõisata.

Tartus,
augusti kuul 1890.

Kirjutaja.

1.

Tondilossis.

Külma wihma ja lumerätsakat sadas segamine maha, nii et kaks metsarändajat läbi märjad oliwad ja kangeste külmetasiwad, ehk küll kiirelt oma teed oliwad käinud, et weel enne kottpimedat sügise ööd wälja jõuda. Aga öö oli ammugi juba oma pimeduse katte üle maa ja metsa lautanud, ning ikka weel uitasiwad mehed mööda metsa, ilma et teadsiwad, kust wälja saada. Näha ei olnud weel midagi muud kui pimedust, ja peale wihma padina, mis ülewelt puude okstelt kaunis walju tuule käes maha kukkudes sündis, ei kuulnud nad mingit muud healt.

— Püha Maarja, meie oleme hirmsaste ära eksinud, et enam paigastki ära ei saa, ütles teine lühem mehike wärisewal healel, mis rohkem kartusest kui külmast näis tulewat.

— Kuidas nii, Maarja kummardaja, küsis teine kindla, wähe põruwa healega, nagu ei puuduks halb ilm ega äraeksimine temasse sugugi. — Meie astume ometi ühtepuhku edasi, kuidas wõid sa siis ütelda, et me paigastki ära ei saa?

— Waata, Wiboane, meie oleme selle koha peal täna juba kaks korda olnud. Siin on jälle see suur tamm — see manitseja märgilaud, mis tagasi käseb pöörda.

Seda üteldes jäi ta seisma ja näitas käega edasi.

— Sul on ju päris kassi silmad, et nii kottpimedal ööl puid näed lugeda. Mina ei märka muud kui nagu oleks ilm wähe selgemaks jäänud. Wistist on pimeduse kott lõhki rebenenud.

— Ei, Wiboane, meie oleme ühe lagendiku ette jõudnud, wastas weiksem mees, keda ta seltsilane Maarja kummardajaks kutsus. Waata, kas sa ei näe ka seal üle lageda üht suurt musta kogu, kõneles mees natukese aja teratwama wahtimise järele edasi. — Püha Maarja, kui see wiimati see hirmus „tondiloss" on! Ma olen kuulnud, et selle ees üks weike lagendik suure tammega olla. Ja häda sellele, kes selle ligi julgeb minna. Häda ka meile, kui meie ruttu ümber ei pööra. Armas Wiboane, läheme ruttu siit hirmsast kohast ära, muidu oleme meie kadunud. Ma märkan, et üks iseäraline kuri wõim meie ümber oma wõrkusid kokku weab ja meid hukatuse sisse tahab saata, sest mõtle, Wiboane, juba kolmat korda oleme ilma tahtmata siia tagasi pidanud tulema. Ma ei tahtnud enne sulle sellest midagi öelda, waid siit nii kaugele ära minna kui aga wõimalik — ja nüüd oleme ometigi jälle siin. Meie käime ratasringi. Nõia paelad, ära seletamata kuri salawõim on meid oma küüsi saanud — ma aiman õnnetust — hädaohtu — hukatust — Wiboane, Wiboane, kuidas peaseme siit weel hingega?

Wiboane naeris lühidelt.

— Mis loomad need tondid sinu Maarja usu järele on? küsis ta üksluiselt. Nii palju kui mina ristiusku tunnen, ei ole sel usul ühtegi niisugust abijumalat, keda tondiks hüütakse. Ja sina auustad seda usku, pead ta kombeid, hüiad Maarjat õnnes ja õnnetuses appi — mis on tondid — mis on see kuri salawõim, kes meid siin pimedas metsas ringi weawad?

— Ära räägi nõnda, meie oleme hädas, ma ei tea muud kui seda, et inimene kõiki peab kartma, ägas mehike suures hirmus. Oh kui me täna siia metsa ei oleks tulnud!

— Waene tondiuskja, sõnas teine osawõtliku healega. Ära weel meelt heida. Kui sa seda kohta tunned, siis on meil ikka weel lootust wälja peaseda. Meie peame õnne tänama, et teame, kus me oleme. Astume aga ikka edasi.

— Tondiloss ei ole enam kaugel, hüüdis seltsimees kahisewal healel.

— Ära ole narrike, looda oma Maarja peale, manitses Wiboane pool pahaselt, kui nägi et mehike tagasi hakkas minema. Sel wiisil wõime hommiku walgeni mööda pimedat metsaalust külma wihma käes ümber tampida. Kus sa siis weel teed tahad leida, kus pimeduse pärast sõrmegi ei näe suhu pista? Läheme ometigi kurja ilma eest tuule warju, kui maja nii ligidal on.

— Aga seal ei ela ju ühtegi inimest.

— Seda parem, siis on ta terwelt meie päralt.

— Seal elawad tondid — kaelamurdjad, ägas kartlik mehike.

— Nendega saame walmis, kostis Wiboane naeratades. Meie wõime kord ka tontidele tonti teha. Lähme! Mul ei ole siin külma tuule ja wihma käes lusti kauem külmetada. Peame wähe puhkama ja liikmeid soojendama, enne kui edasi wõime minna. Noh, tule ühes!

Ta wõttis seltsimehe käest kinni ja tõmbas ta enese järele. Keha poolest nõrk mehike oli ka külmast ja kartusest nii kohmetu, et ta wastapanemise peale ei wõinud mõteldagi.

— Sealt ei tule keegi eluga tagasi, ümises ta wärisedes. Kas sa ei ole kuulnud, mis tondilossist räägitakse? Oh, meie oleme elusalt kadunud!

Aga seltsimees ei pannud ta hädaldamist tähele, waid astus otse teed tähendatud suure musta kogu poole, mis kardetud tondilossi oligi. Wihma rabinast, mis kange tuulega wasta müüri langes, wõis kuulda, et nad lossi müüri ees seisiwad. Pimedus ei lasknud aga üht ainust ust ega akent näha. Wiboane katsus käega, kas kuskilt august wihma warju ei peaseks, aga ei tunnud muud, kui külma jäätanud müüri enese ees. Kauase asjata otsimise järele jäi ta wiimaks ühte lagunenud müüri auku seisma, kuhu wihm enam peale ei sadanud ning tõmbas oma seltsimehe ka järele, kes külma ja kartuse pärast lõdisedes ta kuue hõlmast kinni hoides sammugi tast maha ei jäänud.

— Soo, paremat warju meie täna wistist enne walget enam ei leia, ütles Wiboane ennast müüri

najale toetades. Parem pool muna kui tühi koor. Jääme nii kauaks siia, kui ilm paraneb. Et aga aeg igawaks ei läheks, siis kõnele nüüd, mispäraſt ſa neid lagunenud müüriſid nii wäga kardetawaks pead?

Kaua aega pidi Wiboane oma kartlikku ſeltſimeeſt julgustama ja trööſtima, enne kui ta nii palju julguſt ſai ja taſakeſti rääkima hakkas.

— Tondiloſs on päris tontide elupaik, algas ta wiimaks taſakeſti, nagu kardaks ta, et kaelamurdjad waljumat kõnet kuuleksiwad. Oma lapſepõlwes juba kuulſin ma ema käeſt, et ſuures Kannewere laanes üks hirmus maja olla, kus wanaste wäga kurjad ſakſad elanud, kes waeſtele inimeſtele ütlemata ülekohut teinud. Kui need ära ſurnud, siis ei ole keegi enam ſinna loſſi elama läinud. Kadunud ſakſte wanem poeg ehitanud eneſele uue loſſi, praeguſe Kannewere mõiſa, ning ſelleſt ajaſt ſaadik jäänud loſs Kannewere laanes üksi tontide eluaſemeks. Päewal olid ukſed ja aknad ikka kinni, enamiſte päris kinni müüritud, aga ööſel läksid nad iſeeneſeſt lahti, ja kui keegi üle läwe ſiſſe aſtus, siis wajuſiwad ukſed iſeeneſeſt ta taga kinni ning keegi inimene ei näinud ialgi enam julget ſiſſeaſtujat — ta oli tontide roog. Mina iſe tundſin ühte julget meeſt, meie kuulſa wanema Lembitu ſuguſt, kes tondiloſſi tahtis näha. Ta wõttis ühe waga mungakeſe ühes, et ſee tontide wastu püha ristikeſt ette heidaks ja nende wäge wangistaks, aga ei tulnud enam tagaſi. Teda on mitmed sõbrad otſimas käinud ja kes neiſt loſſi ukſeſt ſiſſe julgenud minna, on ikka kaduma jäänud.

Öä ajal on imeliſi healeſi kuuldud, nagu ohkamiſi ja appihüüdmiſi — üleüldſe on kõik ſee lugu nii kohutaw ja hirmus, et nüüd enam keegi eluarmastaja meelega tondilossi ligidale ei lähe. Seal walitſeb üks ära ſeletamata kuri ſalajõud, üks igawene wanne laſub ta peal — — — Wiboane, kas ſa ei kuulnud midagi? küſis ta natukeſe aja kuulamiſe järele, kõigeſt kehaſt wabiſedes.

Wiboane kuulas ka, aga tema kõrwu ei puutunud peale tuulewingumiſe ja wihma kabina midagi iſeäraliſt.

— Sõbrake, ſa oled liig kartlik, waigistas ta ſiis ſeltſimeeſt. Need pole muud kui ennemuiſtſed jutud. Ma olen ka palju ſarnaſeid lugusi kuulnud, aga ei pea neiſt mingit lugu. Sa wõid ju iſegi arwata, kuidas ſiis munk wälja peaſis, kui ta ſeltſimees ſiſſe jäi.

— Räägitakſe, et ſee munk iſe juſt tondipealik olnud, kes inimeſi ſinna hukatuſe paika meelitanud. Tema elawat praegugi weel — mitu inimeſt on teda pimedal ajal ſiin metſas näinud ümber uitma.

Häkiste jäi rääkija jälle wait, tõukas küünarnukiga Wiboane külge ja ſirutas oma wäriſewa käe wälja, ilma et hirmu päraſt sõnagi ſuuſt oleks ſaanud. Wiboane märkas kohe, et sõbral midagi näidata oli. Ta wõis pimeduſe pärast waewalt aru ſaada, kuhu poole mehike käega wälja oli ſirutanud. Siiski jäi ta pimeduſe ſiſſe wahtima, nagu wõiks ſilm taſt läbi tungida. Kõik waatamiſe waew oli aga asjata, ſeſt peale musta müüri ja pimeda taewa ei puutunud talle midagi ſilma. Ta tahtis praegu

küsima hakata, mis tal näidata olnud, kui häkiste pöösad lossi ees walgeks läksiwad. Teisel silmapilgul oli see walgus jälle kadunud, ning paar laterna tulekiirt tungisiwad weel müüri peale, mis ühe liikuwa kogu poolt näisiwad tulema. Imestusega waatas Wiboane seda nähtust. Siin oli tõeste üks inimene liikumas, kellel latrituli hõlma all seisis ning kes siin ettewaatlikult oma teed walgustas. Üksisilmi sinna poole wahtides nägi ta jälle korraga walgust müüri peale langewat. Ühtlasi kadus ka kogu selsamal silmapilgul müüri sisse ära. Tuule winguмise wahel oli ka nagu wähe wana roostetanud uksehingede ragisemist kuulda, siis jäi kõik jälle wait.

Seda oli ka Wiboane seltsimees kõik pealt näinud. Ta hoidis kätega kui tangidega Wiboane käewarrest kinni ja sai waewaga weel paar korda hüüda:

— Tondid, tondid!

Siis oli ta ka juba kadunud.

Wiboane ei pannud seda mitte kohe tähele, sest see ootamata nähtus oli ka teda imestuse ja põnewusega täitnud ning ta meeli wangistanud.

Mis imelik nähtus see oli? Kes oli see mõistatuslik inimese- wõi tondikogu siin sügawas metsas wana lagunenud lossi juures, keda igalpool kardeti? Kas elas keegi siin, wõi oli tal siia muud tegemist?

Need küsimused ootasiwad ta peas asjata wastust. Nagu näha, oli neil tondilugudel ka ikka oma põhjus, millest seltsimees talle praegu kõnelenud.

— Toomas! hüüdis ta sõpra. Nüüd alles märkas ta, et ta üksi oli. Ta imestlemine kaswis seda leides weel suuremaks. Ta pidi juba peaaegu uskuma

hakkama, mis talle tondilossist jutustatud. Kas ei olnud ta seltsimees ka waheſt tontide kätte ſattunud ja ſelle nägemata ja ära ſeletamata ſalawõimu läbi ära kautatud, kelle ſisſe ta nii kindlaste iſe uskus?

Wiboane ei olnud ebauſklik ega kahtluste ſõber. Ta tahtis ſelguſt ſaada ning ſammus pikema järelemõtlemiſeta ſelle koha poole, kus ta tonti müüri ſisſe ära kaduma oli näinud. Pimedas ei wõinud ta ometi midagi iſeäraliſt leida. Üheſugune külm müür oli tal igal pool ees. Uſt ei leidnud ta kuſagilt, nagu lootnud oli. Nii pidi ta wiimaks uskuma jääma, et ſee nähtus kas ſilmawiirastus ehk tont oli, kes peaga läbi müüri jooksnud.

Otſimiſeſt ja mõtlemiſeſt wäſinud, hakkas ta üksi üht weikeſt teerada mööda edaſi kõndima, et parajaks ajaks weel koju ſaada.

Toomas oli kadunud ja jäi ka kadunuks.

2.

Peaſtmine.

Wihma padiſes weel ikka puude otſaſt maha ja weike koiduke ei jõudnud oma noorte kiirtega ka weel otſatumat pimeduſt ära ajada ega Wiboanele teed näidata. Ta oli juba tükk aega ära käinud, aga ikka weel metſaſt mitte wälja jõudnud. Ilma tormi ja maru ſees ära harjunud Wiboane ei pannud ſeda tähelegi, ta mõtted wiibiſiwad tondilossi juures, mille üle ta asjata ſeletuſt otſis.

Korraga kuulis ta eneſe ligidal tumedat müürgamiſt ja ſelle järele kohe heledat kiljatamiſt. Ta jäi kuulma. Mõlemad healed oliwad kordamööda jälle ſelgeste kuulda.

— Karu, karu — ja üks inimene, ümiſes Wiboane iſeeneſes ja hakkas märga metſaaluſt ſinnapoole ruttama, kuſt healed tuliwad. Wiſtiſt oli keegi õnnetu inimene karu küüſis.

Mõne ſilmapilgu järele oli ta ühe weikeſe lagendiku peale jõudnud, kuhu noore koidu nõrgad kiired wähe walguſt ſaatſiwad. Wiboane teraw pimedusega harjunud ſilm nägi peagi üht musta liikuwat kogu, kes praegu ühe teiſe, eeſt ära põgenewa kogu peale kargas. Silmapilguks jäi liikuw wari ſeisma ja hele naiſterahwa hädakiſa kajas waljuſte metſa. Selleſt nähtuſeſt oli Wiboanele aruſaamiſeks küllalt. Ta teadis, mis ſiin oli ſündinud ja mis tal tarwis teha.

Ruttu kargas ta jahinoaga metſaliſe peale, kes oma ohwri ſülle oli wõtnud ja praegu hammastega teda lõhki tahtis kiskuda. Wälgu kiirusel tungis ta teraw nuga karule külje luude wahele, nii et ſee röökides maha langes. Aga teiſel ſilmapilgul oli ta jälle kahe jala peal ülewel, et ootamata peletungijale mõjuwalt kätte maksa. Tugewa mehe kange käſi aga käis ruttu ringi ja iga hoop tõi metſaliſele uue raske haawa keha ſiſſe. Wiimaſe jõuu ja hirmſa wihaga tormas ta mehe kallale ja pigistas ta oma tugewate käppade wahele, nii et Wiboanel hing rindu kinni jäi. Ta meeled kippuſiwad juba ſegaſeks minema ja wiimane peaſemiſe lootus

kaduma. Meeleäraheitmisega sai ta weel oma noa elukale sügawasse rinda wajutada, nii et ta wõimetult ühes wõitjaga maha langes. Waenlane oli küll wõidetud, aga wõitja oli ise nii raskeste pigistada saanud, et ta ennast surnud metsalise käppade wahelt lahti ei jõudnud teha. Talle oli niisugune ramestus peale tulnud, et ta üsna minestanud olekusse langes. See aga ei tuurinud kaua. Ta süda sundis teda järele waatama, mis sellega on sündinud, keda tema metsalise käest peastis.

Natukese aja ümberwaatamise järel silmas ta ka wahe ajal suuremaks läinud koidu walgusel ühe inimese kogu lähemal puu najal seiswat. Ta astus ligidamale ja nägi enese ees pika mantli sees üht imeilust kahwatanud naisterahwast seisma. Weike käekorw ja latter oliwad ta kõrwal rohu sees. Wiboane juurde tulek näis talle jälle elu tagasi tooma. Ruttu tõmbas ta maha langenud asjad kätte, nagu ei tahaks ta neid näidata.

— Jlus piiga, kas see metsaline sulle suurt haiget on teinud? küsis Wiboane osawõtlikult.

Nõidlik koidupuna tõusis neiu näusse. Ta naeratas wähe ja sõnas siis tasase, pehme healega, wähe wärisedes:

— Ei ole mul mingit wiga — ma tänan sind mu elu peastmise eest. Jlma sinuta ei oleks ma enam elawate seas. Kuidas sa ise peasid? Mul oli nii suur hirm, kui sind karu küünte wahel nägin, et kui kiwipost kangeks jäin, ja mitte appi ei wõinud tulla. Nii on naisterahwad! Nüüd olen ma wäga rõõmus, et terwelt oled ära peasenud.

Tänuliku pilguga andis ta oma weikse pehme käe Wiboane suure tugewa peu sisse. See pigistas sõda soojalt ja waatas imestusega neiu nõidliku näu pale. Seal käis korraga imelik wärin tal läbi südame. See oli seesama nägu, mis ta ööst tondilossi nägi ära kaduma. Mis oli sel kenal neiul kaotetawas lossis tegemist?

— Kuidas oled sa siia pakku metsa sisse sattunud, kus murdjad metsaloomad iga silmapilk su ilusale elule otsa wõiwad teha? küsis Wiboane.

— Tulin, ja karu juhtus mulle siin wasta, oli neiu lühike wastus.

— Aga niisuguisel ajal ei lähe keegi noor piiga majast wälja.

— Eksid, mu elupeastja, kellel tarwis minna, see läheb küll.

— Mis tarwitus wõis sul siis olla?

— Seda ei wõi ma ütelda, wastas piiga. Ma tahan oma tänulist meelt igal wiisil oma elupeastja wasta üles näidata, ehk kui see mul muidu wõimalik ei ole, siis on mul südames üks paigake, kuhu waikne tänu oma heategija wastu jäädawat aset leiab. Lase wälimiseks täheks weel kord oma kätt pigistada ja mind rutata, et weel õigeks ajaks koju saan. Mina oma elust ei hooliks, aga selle kustumisega peab ka üks teine elu hirmsa piina sees kaduma. Taewas maksku sulle su head tegu kätte!

Nende sõnadega tõmbas ta oma käe Wiboane tööga tugewaks kaswanud sõrmede wahelt ära ja tahtis minema hakata. Mees aga pidas ta kinni.

— Kosta mulle weel üks küsimine, ütles Wiboane.

Tüdruk jäi oodates seisma.

— Kas sa tondilossi tunned? küsis Wiboane põnewalt.

Seda küsimist ei olnud piiga wististe mitte ootnud. Ta kohmetas ära, aga ometi walitses ta ennast wäga hästi. Natukese aja pärast sõnas ta ruttu:

— Miks sa seda küsid?

— See peab wäga kardetaw koht olema.

— Jah, paljudele maksab ta elu. Waadaku iga mees ette, et sinna ei sattu, see on haud elawatele, kostis piiga ja hakkas jälle minema.

— Oota weel wähe ja lase ennast saatma tulla, ütles mees ja lootis sel wiisil mahti leida, selle mõistatuse seletust kätte saada, mis ta ise asjata otsis.

— Minu tee ei ole pikk, ja selle peale ei tarwita ma iialgi saatjat, oli ta wastus. Aeg on otsas, ma pean minema, taewa õnn olgu sinuga!

Mõne silmapilgu pärast oli ta juba Wiboane silmist kadunud. Tänase öö juhtumised paniwad ta pea huugama. Tema terawat mõistust auustasiwad muidu kõik tuttawad ja ta isegi wõis enesega ikka rahul olla, aga täna ei aidanud kiibetud pea teda mitte sammugi edasi. Kuidas wõis ta sellest kõigist aru saada: Noor koidukaunis neiu ööst pimedas tondilossis, mida ta ise aga nii wäga kardetawaks peab, et keegi inimene sinna ei julge minna. Siis ripub tema elu küljes weel ühe teise inimese elu, kes tema surma läbi surma wõida saada! Kes wõib sellest mõistatusest aru saada ja teda ära seletada? On ta niisama ebausklik kui mu seltsimees Toomas?

Ei see ei wõi kuidagi wiisi olla. Siis ei hulguks ta mitte ööst siin pimedas metsas ega poleks tondilossi ligidalegi julgenud minna. Aga seda ei wõi ma ka ometi uskuda, et tema seal oli. Tema nägu oli ta küll, seesama mantel, seesama latter — hm, minge, rumalad mõtted — tema ei wõinud ta ometigi mitte olla! Aga ta läks ometi rahutuks, kui ma tondilossist kõnelesin — — see wõis aga sellest tulla, et ta teda kartis. — Kuidas wõis ta ometi sinna minna, keda ta ise elawate hauaks nimetab?

Nõnda arutas mees oma mõtteid, ilma et midagi selgemat kätte oleks saanud.

Rahutumalt sammus ta sellepärast kodu poole. Ta tundis, et ta südamesse midagi selleşt juhtumisest järele oli jäänud, mis sugugi seda moodi ei olnud, et sinna endist rahu tagasi wõis loota. Praegu ei tunnud ta seda küll weel wäga selgelt, aga juba rääkis aimamine ta sees oma tumedat keelt.

Ikka rohkem ja rohkem hakkas ta seda kahetsema, et ta mitte järele ei olnud küsinud, kes ta oli?

— Jah, kes ta on, ja kust wõin ma teda jälle leida? Ohkas ta iseeneses ja astus mööda metsateed edasi, mida esimesed päikese kiired juba puude latwade pealt nõiduwa paistega walgustasiwad.

3.

Patu tunnistus.

Wihm oli päewa poole üle jäänud ja löune päike paistis kaunis soojaste metsa ja maa peale, aga ei

jõudnud ometigi enam maad kuiwatada. Ainus inimene, kes sel ajal metsas kõndis, oli üks munk oma suure koeraga. Tal näis õige tarwilik asi ajada olema, sest muidu ei oleks ta nii ruttu läbi sopa ja weeloikude edasi tõtanud, mis pikaline sadu madalamatesse kohtadesse tekitanud. Seljas kandis ta pikka munga kuube ja käe otsas kaunis suurt kimpu, mis aga nii hoolega kinni oli pakitud, et mitte ära ei wõinud arwata, mis tal seal sees oli.

Korraga jääb ta koer urisedes seisma.

— Neero, mis sul seal on, wait!

Ta astus lähemale ja näeb seal ühe inimese maas.

— Inimene, mis sa siin teed? küsis ta oma kareda passi-healega.

Munka nähes kargas maasoleja ehmatades ülesse.

— Püha Maarja, ole mulle armuline, nüüd on mu elupäewad wistist loetud, ägas mehike meele ära heitmises.

— Inimese laps, mis sul on? rääkis munk imestawa tõsidusega.

— Anna armu, ära wii minu hukatuse sisse, mul on naine ja lapsed kodus ilma toitjata, palus mehikene haledaste.

— Ole rahul, ma ütlen sind su pattudest lahti, ja nüüd tee, et sa koju saad. Siin metsas wõib su käsi halwaste käia. Wõi ei tunne sa tondilossi?

— Siis ei ole sina, waga munk, mitte nõialossist? ütles mehike rõõmuga, kes muud ei ole, kui meie tuttaw Wiboane seltsimees Toomas, kes hirmu pärast sealt ära jooksis ja siia hingetult maha kukkus ning nüüd weel toibuma hakkas.

— Mis sa jampsid, ma ei saa sust mitte aru? küsis munk kuiwalt.

— Inimesed räägiwad, et üks munk inimesi ndialossi wedawat, kus tondid nad ära kägistawat, ja mina mötlesin, et sina see oledgi. Anna andeks, püha isake, et nii rängaste eksisin.

— Eksimine on inimlik, ma annan sulle seda andeks, rääkis munk armulikult. Aga nüüd ütle mulle, kust sa siia said?

Toomas nägi, et see munk mitte tondilossi munk ei wöinud olla, ning ta arg süda sai julgust.

— Ma olin ööst metsa ära eksinud ja önnetuse kombel tondilossi ette wälja tulnud, kus meie wihma warju jäime, kuni üks hirmus tondikuju nähtawale tuli. Lossis oli hirmsaid kaebamise heali kuulda, ühe sönaga, kõik oli nii hirmus, et ma jalgadele walu andsin ja ennast sel teel ära peasta tahtsin. Ma jooksin nii kaua, kuni hing rindu kinni jäi ja ma surnuks wäsinud siia maha kukkusin. Kui ma üles ärkasin, oli juba päike ülewel kõrgel ja ilm ilus, aga ma ei jõudnud suure ramestuse pärast paigastki minna. Taewas teab, mis temaga sai.

— Missuguse temaga?

— Wiboanega.

— Wiboanega? kordas munk iseäralise rõhuga. Kas Wiboane ka seal oli?

— Jah, meie kahekesi olime ära eksinud.

— Kas tema ka ära ei jooksnud?

— Ei, Wiboane ütles, et see tühi ebausk olla, inimeste hirmutuseks ei tea kust poolt wälja tehtud tühi lori, mis midagi ei pidada tähendama. Tema

tahtis sisse minna ja oleks selle tüki ka ära teinud, kui ta aga kuskilt ust ehk auku oleks leidnud. Seal aga tuli üks tont nähtawale, ja mu süda wäriseb praegugi selle peale mõteldes. Ma usun, et ta wist enam eluga ei peasenud. Kahju selleşt julgeşt meheşt!

— Mida nägu oli sinu tont? küsis munk ja pööris oma parema kõrwa mehe poole, et üksi sõna ära ei kauks, seşt pahema kõrwaga ei kuulnud ta mitte hästi.

— Minu arwates oli tal naisterahwa nägu, wastas Toomas. Tal oli latriga tuli käes ja kadus kui waim müüri sisse ära. Natuke kolinat kuulsin ma weel, siis panin ma jooksu. Mis peale selle sündis, seda ei tea ma.

— Naisterahwa nägu — latri tulega, ümises munk iseeneses. Hm, see on imelik. Eila ööşi ei olnud kedagit wahi peal.

— Ja muud ei tea sa enam midagi? küsis ta waljult.

— Ei midagi.

— Seda ka mitte, kus Wiboane on? päris munk edasi.

— Ei ka mitte.

— Mikspärast teie sinna metsa läksite?

— Mind saadeti Wiboane järele, et teda — — Toomas jäi häkiste wait.

— Kes saatis sind tema järele ja kuhu pidid sa ta wiima? küsis munk elawalt.

— Ah, seda ei tohi ma rääkida, see on saladus, wastas Toomas kimbatuses ja kahetses iseeneses süda-

meſt, et ta nii ettewaatamata wiiſil wälja oli lobiſenud, mis talle kangeste ära oli keelatud.

Munk märkas, mis Tooma keele köitis. See aſi oli temale wäga tähtjas, ta oli ootamata wiiſil jälgile ſaanud, mis tal tarwis teada oli, ja neid jälgi ei laſknud ta enam käeſt kaduda.

— Armas mees, algas ta ſõbralikult. Sind on wististe ära keelatud, et ſa ſelleſt asjaſt kellegile midagi ei kõnele. Minule on ſee ju ükskõik, mis käigid ja asjad ſinul ja Wiboanel ees on, aga ma pean oma ameti pooleſt ſulle ütlema, et ſala asjade ajamine ſuur patt on, mida keegi ristiinimene muidu andeks ei ſaa, kui kahetſemiſe ja ülestunnistamiſe läbi. Minule peab iga inimene ometigi oma kõige ſalajamad asjad üles tunnistama, kui ta andeksſaamiſt igatſeb. Ja pattudes ſurnud inimene põleb põrgu igaweſes tules, kuna ſüü ja ſaladuſe ülestunnistaja taewa rõõmuſſe läheb. Soowid ſa eneſele igaweſt hukatuſt?

— Püha Maarja hoidku ſelle eeſt mind kõige mu naiſe lastega!

— Noh, ſiis pihi, käskis munk.

Toomas oli ſuures kimbatuſes. Ta oli oma ſõna annud, et ta kellegile hingele oma tegemiſeſt ja kohuſeſt ſõna ei lauſuks. Talle oli ka ära ſeletatud, kui hirmus ſuurt kahju ſee terwele maale wõiks tuua, kui aſi wälja tuleb. Ta oli ſüdame ja meelega ſelle ettewõtte poolt, aga ſiin nägi ta hirmuſt põrgu tuld teiſel pool, kui ta mitte oma ſaladuſt üles ei tunnista. Munk oli ju waga Jumala mees, ja mis tema ütles, pidi Jumala tahtmine olema;

selle juures ei wõinud Toomas mitte kahewahel olla; Taewast oli ta ka paljugi head kuulnud, nii et see suur laud, mille ääres kõik õndsad hinged koos istuwad, praeguse wiletsa elu, raske töö ja waese toidu juurest wäga kangeste oma poole meelitas.

— Waga isa, kas sa seda ka teistele räägid, mis ma sulle tunnistan! küsis ta wiimaks otsusele jõudes.

— Rumal mees, mis minule räägitakse, see on kõik minu südames luku taga. Keegi surelik inimene ei saa iialgi seda teada. Ma palun Maarjat ja kõiki pühasid, et nad su patud unustaks ja sind õndsaks laseks saada. — Noh ütle nüüd, kes saatis sind Wiboanet kutsuma?

— Harjumaa mehed, kes Paala külas koos on.

— Mis tarwis on nad seal koos?

— Nad peawad selle üle nõu, kuidas kõrge ordu walitsuse alt lahti saada, et orduwendadele ja mõisaherradele mitte enam maksusid maksa ega orjust teha ei oleks.

— Soo! ütles munk wenitades. Kes on need mehed, kes seda asja oma jõuga läbi tahwad teha?

— Neid on palju — kui palju, ei tea mina ka selgeste, sest ka minule ei ole kõik weel ära seletatud. Kes sellest teab, see seda ei kõnele, sest muidu wõiks asi wälja tulla ja kõik tühja minna. Ma usun, et mõisaherrade käsi wäga pahaste saab käima.

— Kas Kannewere herrast ka midagi halwa kõneldakse? küsis munk.

— Oi, see on ju esimene röövel. Kes on see

mees wallas, kes tema käest keppi maitsta ehk ta suurte koertega puretada ei oleks saanud? Kui asi kord nii kaugele saab, siis on tema esimene ohwer, mida nii kaua maha surutud wiha enesele nõuab.

— Millal on üks niisugune koosolek, kus kättemaksmise üle nõuu peetakse?

— Kui ma siin mitte rohkem ei ole uimane olnud kui ühe öö, siis nii pea, kui päikseterа metsade taha alla on wajunud ja oma pimeduse teki üle maa lautunud.

— See on teiste sõnadega täna öösi?

— Jah, waga isake.

— Kus kohal Paala külas?

— Armike sauna hurtsikus, suure metsa lähedal paksu kuusiku sees. Wõerale on see koht raske üles leida. Kes seda kohta hästi ei tunne, see ei mõista sinna minna.

— Kas neil ka wahid wäljas on?

— Seda ma ei tea. Wistist on see asjata, sest ega keegi kutsumata külaline sinna ometi ei mõista minna. Sauna hurtsik on pime, seal ei ole midagi muud sees, kui üks wana inimene, kes kutsutud külalisi sisse laseb ja ühe iseäralise sala ukse läbi maa-alusesse koopasse saadab, kus nõuukogu koos on.

— Kust wõib see wanakene teada, kes kutsutud on, ehk kes ei ole? nõudis munk.

— Kes kutsutud on, see koputab seitse korda ukse pihta ja ütleb kuuenda korra koputamise järele kolme metsalooma nime. Siis teeb hoidja talle ukse lahti.

— Misfuguste loomade nimesid peab ta nimetama?

— Ühe sõra, ühe käpa, ühe küünte kandja nime.

— Ja muidu on üks kõik, missuguſed nimed?

— Ei, kõik peawad ühe tähega algama, ſeletas Toomas.

— Kas ſa ei wõi mulle weel ſelgemalt ütelda, näituſeks, kõik nimed ükſikult.

— Mulle ei ole ka muud midagi üteldud, ſee on igaühe eneſe aſi, missuguſed nimed ta nende tingimistega leiab.

— Ka ſa ſelleſt, mis ſiin mulle kõneleſid, ka teistele tahad rääkida? küſis munk.

— Taewas kaitsku mind ſelle eeſt — ſee oleks ju mu surm, ſeſt kes meie ſeaſt kord oma sõna annud ja ſeda ei pea, ſee kautab oma pea, ſeletas mees sügawa tõſiduſega.

— Siis annan ma ſu patud ſulle andeks, rääkis munk-pühalikult. Aga ükſi ſiis mõjub ſee, kui ſa tõeste oma ſuu lukus pead ſelleſt, et ſa oma süüd ülesſe oled rääkinud. Pea ſeda meeles! Muidu nean ma ſu igaweste ära, ja minu hirmus needmine saab ſind igalt poolt leidma.

Toomas wäriſes ſeda kuuldes. Tal oli koguni iſeäralik tundmus ſelle munga wastu, keda ta ikka weel kartis.

Munk aga muutis pea oma tee ſihti, kui ta Tooma ſilmiſt oli kadunud. Kui kedagit enam ümberringi näha ega kuulda ei olnud, tegi ta oma kimbukeſe, mida ta käe otſas kandis, ettewaatlikult lahti, wõttis ſealt ſeeſt ülikonna riideid wälja ja pani need munga kuue aſemel ſelga.

Selle talituſe järele läks ta jälle edaſi.

Pime oli juba ammugi käes, kui ta Paala külasse jõudis. Ta küsis ühe wanakese käest, kus Armike urtsik on. See waatas umbusaldusega teeküsija otsa, ning ütles siis:

— Kui sinna tahad saada, siis lase oma silmad kinni siduda — lahtiste silmadega ei wõi ma sind sinna wiia, ega sulle ka teed juhatada.

Munk laskis oma silmad kinni siduda. Siis läksiwad nad kahekesi tükk aega, enne kui ta juht seisma jäi ja teatas, et nad juba paigal olla.

Tooma õpetatud sõnadega sai ta sisse.

4.

Isand ja ori.

Orduwend Wilken von Ilsede istus oma toreda lossi kõige uhkemas toas ja kiigutas ennast kiigetooli peal heledalt põlewa kamina suu ees. Ta wahtis pimedalt enese ette, ja ta ärritatud peaaju laskis nagu mõni hea kunsti etendaja talle tuleleegist sajasuguseid pilta üles tõusta, mis ebausklikku sõjameest kui mitte üsna kartlikuks, siis ometigi rahutumaks tegiwad. Need pildid oliwad ta waewatud südametunnistuse kujutused, millest keegi teine inimene midagi ei teadnud, kui ta truu teener Goswin, kes praegu munga ülikonnas sisse astus ja terawalt enese ümber waatas.

Tuba oli poolpime ja ahju tuli heitis koguni iseäralist walgust maalitud seinte ja raskest tammepuust majariistade peale. Sisse astujasse mõjus

see nähtus nõnda, nagu oleks siin tontide kogumise paik, kust kõik head waimud põgenewad. Ahju suu ees istuwa lossiherra wari liikus nagu ilmatu suur läbipaistew tondikuju teise seina peal.

Sissеastuja kõhatas juba teist korda, aga ikka weel ei tõstnud lossiherra silmi üles. Ta ei olnud teda mitte kuulnud.

— Tont wõtku kõiki neid kisendawaid näguſid — rääkis ta iseeneses. Kui nad oma jäledat mängu ei lõpeta, siis pean ma weel hulluks minema. Ma ei saa aru, kuidas ma korraga nii araks lambaks olen läinud, et neid kartma hakkan, kelle luidki juba sammal katab. Kes minu käsu läbi otsa on leidnud, need on seda ära teeninud ja nende hingedel ei ole ühtki õiguſt mind piinamas käia. Pealegi ei ole ma oma käega kellegisse puutunud. Seda on Goswin teinud. Nälg ja halb õhk on neile surma toonud, mitte Järwamaa ülem mõõga-orduwend Wilken von Ilsede. — —

Kole, lõikaw naer kõlas nende sõnade järele läbi toa ja kajas mitmest küllest wasta. Ise oma heale kajast ära kohkunud waatas ta ringi enese ümber, kus juures ta imestawat munka silmas. Natuke kohkudes hüüdis ta oma põruwa healega edasi:

— Noh, Goswin, kas sina ka juba ennast mu piinajate waimude sekka segad? Mis põhjust on sinul selleks? Sa murdja lamba nahas, sa lubjatud hunt. — — —

— Pea kinni, kõrge orduwend, sa pead mind waimuks, — ei, ma olen ilmsi su ees ja nõuan wastust nende sõnade üle, mis sa praegu rääkisid.

Põlastaw naer oli wastuseks.

— Narr, sa julged wastust nõuda oma isanda käest, ütles ta wiimaks oma imestuse üle peremeheks saades. Kas sa siis töeste usud, et mu silm su waga munga kuue alla ei näe?

— Ja, Wilken von Ilsede, kelle kasuks kannan ma seda kuube? küsis munk rahulikult naeratades. Kas ma enese pärast wagaduse katte all tööstd toimetan, mis walgust kardawad? Mis ütled sa selle peale? —

— Sa oled minu teener, minu tööriist —

— Ja pean sinu tahtmist täitma, köneles munk elawalt wahele.

— See on iga truu teendri kohus, tähendas lossiherra kuiwalt.

— Ja kui truu teener oma kohut on täitnud, see on, oma isanda tahtmist teinud, kas wõib ta isand siis tema töõde üle kohut mõista? Kui ta oma teendri töödes siis ülekohut leiab, siis peab ta seda ülekohut enese peale wõtma. Kas sa wõid tule üle pahandada, kui sa ise oma maja põlema süütad?

— Mis tarwis teed sa nii palju küsimisi, mis iseenesestki juba selged küll on? andis lossiherra wastuseks.

— Kui asi sulle selge küllalt on, siis ei peaks sa mitte nõnda rääkima, seletas munk rahulikult. Ma olen sinu eest palju teinud, mille eest ma oma südametunnistusele wastust ei jõua anda. Ma ei waadanud aga selle peale, sest et ma sinu eest kõik tahtsin teha, mis mu jõus oli. Kui sa selleşt lugu

ei taha pidada, siis on see mulle täheks, et sul minu enam tarwis ei ole. Ma ei paku ennast ka sinu teenistusesse mitte enam, ma saan wistist ilma sinuta paremine läbi, kui sina minuta. Ahaha! Olgu nii, ordu herra, meie lahkume. Aga ära pane siis ka pahaks, kui mõnigi asi walge ette tuleb, mida siiamaani kõige paksemad müürid ilma silmist ära warjasiwad. Mina leidsin jälle teenistust, ma olen sellega harjunud, aga kuidas üks ordumend siis läbi saab, kui häkiste terwe kari tonta nõialossist ilmub, seda arwa sina ise järele! Pealegi oli mul ka täna wäga tähtsaid sõnumid, mis ma nüüd rahwa kasuks üksi oma teada jätan, ilma et ordu kasuks sõrme liigutaksin.

Need sõnad kõlasiwad juba õige ähwardawalt.

Nõrga mõtlemise wõimuga ordumend wahtis ehmatades oma teendri otsa, kes temast mõistuse terawuse poolest palju ees oli ja seda tundes kahjurõõmuga julgelt oma isandat silmitses. Ta teadis wäga hästi ära, et lossiherra ilma tema abita läbi ei saa ja et ta käsi pahaste wõis käia, kui ta tema wastaseks hakkab. Seda tundis Wilken von Ilsede ise ka wäga hästi. Sellepärast oli ta ka ehmatanud ja ilma nõuuta. Kui see mees, kellele ta kõik oma hirmsad saladused oli usaldanud, tema wasta üles tõusis, siis ei julgenud ta enam edasi mõtelda, mis temast edaspidi saab. Ta segane pea ei wõinud sugugi aru saada, kuidas ta truu munk häkiste ta wastaseks oli saanud.

— Goswin, mispärast sa pahandad, rääkis ta waigistades. Mina olen sinust ikka suurt lugu pi-

danud, mis sa selleſt juba wõid näha, et ſind oma uſaldusemeheks olen walinud. Kes teine inimene ilmas teab teiſe ſaladuſi?

— Ja, naeris meelitatud teener heal meelel. Keegi teine inimene ei oleks neid ka nii hästi hoidnud kui mina. Kes on tondilossi paremine walitſenud kui mina? Keegi inimene ei julge praegu ſinna lähedale. Hiljuti weel leidſin ühe ebauſkliku jänepükſi, kes kogemata ſinna juurde läinud ning ſealt ära joostes peaaegu ſurma oleks ſaanud.

— See on hea, kinnitas losſiherra. Ma tean, et ſinu peale julge wõin olla. Tondilossi ei tohi keegi ſaada: Kes ſeal aga kord on, ſee peab ka ſinna jääma. Ta peab üheks kardetawaks kohaks jääma, et keegi meie teguſid ſeal uurima ei hakkaks. Selleks olen ma ſinu wälja walinud, ſelles ametis oled ſa ka mu uſaldust teeninud ja ſellesſe ametisſe pead ſa jääma. Weel ühe küla kümneſe maks on ſu palga ſuurenduſeks. Kas oled rahul, wõi nõuad weel midagi?

— Rahul täieste. Tänan lahke lubamiſe eeſt. Seda ei pea kõrge ordutwend mitte kahetſema, et ta Goswini wastu nii lahke on.

— Soo, ſiis on asjad kõik jälle wanas joones, hakkas Wilken uuesti peale. Nüüd räägi, mis uudiſt ſul on?

— Inimeſed peawad nõuu ordu walitſuſt oma õladelt maha raputada, algas munk.

See ſõna mõjus kui wälgu löök ordutwennaſſe.

— Kus peetakſe niiſuguſt häbemata nõuu? Ja

kes on need nõunpidajad? küsis orduwend ärritatud olekus.

— Üsna sinu eneſe rahwa ſeas, kostis munk rahulikult. Ma käisin weel eila ööſi nende koosolekul, kuhu mind aga kinniste ſilmadega weeti ja niisama tagaſi toodi. Nende peamees näitab üks noor mees olema, keda Wiboaneks hüütakſe.

— Wiboane! Haa, ſee on ſee ristiuſuſt ära taganenud pagan. Kus elab ſee mees nüüd? — ſiin ei ole teda mitte näha olnud, ſeſt ma olen teda igal pool taga otſida laſknud.

— Tema on ſiia kutſutud. Kus ta elab, ſeda ei tea ma ütelda. Praegu wiibib ta aga ſinu maa peal.

— Minu maa peal ja kihutab ſiin maarahwaſt minu wastu ülesſe?

— Nii on, iſand.

— Seda peab ſee poiſike raskeste kahetſema, ähwardas orduwend. Kas ſa ei ſaa teda kätte? Sa tead ju, mis ma arwan — tondilossis on wistiſt tema jauks weel ruumi. —

Üks õhkaw kiljatamine teiſes toas ſegas ta edaſi rääkimiſt.

Ruttu kiskus lossiherra ukſe lahti ja küſis ſiſse waadates waljuste:

— Kes ſeal on?

— Mina, iſa, wastas kartlik naisterahwa heal.

— Mis ſa ſiin teed?

— Ma tulin ſind praegu ſööma kutſuma.

— Imelik ſööma kutſumiſe wiis küll, pilkas lossiherra.

— Oh, mul on hirmus peawalu ja ma ehmatasin pimedas, nii et weike kiljatus tahtmata huultelt libises.

— Rumal lapsuke, mis sa asjata kardad. Sinu soontes ei oleks nagu sugugi rüütli werd, kui kilk korra oma suu lahti teeb, siis ehmatad sa pool surnuks. Häbene ka wähe! Rüüd mine woodisse ja maga oma peawalu hästi wälja. Küll ma omal ajal söömalauale lähen. — Oh, weel üks sõna. Enne too meile paar pudelit head wiina minu töötuppa, et sellega ahjupaistel liikmeid soojendada. Ruttu!

Tütarlaps kadus ära ja tuli mõne silmapilgu pärast jälle tagasi, kaks pudelit kallist marjawiina käes. Ta nägu lõkendas ja hõõgawad huuled wärisesiwad kui ta pudelid munga ette laua peale pani, kes silmapilgul üksi toas oli. Tuli kaminas oli pea ära põlenud, aga siiski andsiwad wiimsed hõõgawad söed weel nii palju walgust, et ta munka selgeste ära wõis tunda, kes noore tütarlapse ilust wäga waimustatud näis saama. Ta tõusis ruttu üles ja näpistas piiga pehmet kätt.

Ruttu tõmbas see oma käe ära, nagu oleks kihwtine madu teda hammustanud. Ta ilusaist silmist wälkus wiha leek sügawas põlgduses selle mehe wasta, keda ta iialgi ei wõinud sallida. Munga nägu oli talle nii wastik, et ta ilmaski ta silmi ei wõinud waadata. Üks ära seletamata wägi tõukas teda kaugele sellest mehest, kellest ta süda talle ütles, et ta teab päewa walget kardawad.

Munk naeris, ja ta naer kõlas koledaste.

Iseäralik hirm ajas wäriseja neiu hirwe sammul põgenema. Ta kargas toast wälja, nagu sihiks hirmus munk teda kihwtise noolega.

Orduwend astus tuppa tagasi, munk istus sõna lausumata laua ääre ja wiina rüüpamise juures algas nende töö uuesti. Nüüd kõnelesiwad nad aga nii tasa, et kellegi teise sureliše kõrw seda kuulda ei wõinud. Ainult mõni ähwarduse sõna tungis weel tumedalt läbi seina.

Pimedad salaplaanid oliwad pimedas ja salajas tehtud, milleşt keegi midagi ei tohtinud teada.

Öö oli juba ammugi käes, kui isand ja ori lahkusiwad ning selle juures wennaliku soojusega teineteise kätt pigistasiwad.

— Goswin, ma rehkendan sinu osawuse ja julguse peale — see närija uss meie elupuu kallalt peab langema! ütles lossiherra weel ukse peal oma truule teendrile.

— Wilken von Ilsede, sa wõid oma pea rahulikult padja sisse suruda ja magusaste magada, kui Goswin su eest wäljas on, tõutas munk. Kui kõik on toimetatud, siis näed mind jälle. Nii kauaks head ööd!

Warsti oli ta pilkases pimeduses lossiherra silmist kadunud.

Pikal sammul ja mõtetes astus Wilken von Ilsede mitmest toast läbi söögilauale.

Seal ei olnud tal midagi muud hinge ees kui kaks orja, kes alanduses oma isandat ootasiwad, et talle söökisid ette kanda ja ära wiia. Tütar oli kadunud; wist oli ta peawaluga woodisse läinud,

mõtles mehike ja ei murdnud oma pead kauem. Naist ei olnud tal enam; see oli juba lapsewoodist hauda läinud ja ainsa tütre oma isa hoolde jätnud, kes aga niisama wähe tütrest hoolis kui enne omast naisest. Tema kare ja tihti ka hirmus ümberkäimine oligi pehme, õrna loomuga naise surmaja olnud. Selle järele oli Wilken von Ilsede mõõgawendade ordusse astunud, kus ta enam abielusse ei wõinud heita. Ordumeister oli temaga rahul ning tõstis ta sellepärast Järwamaa ülemaks ning jättis ta tema isa lossi Kanneweresse elama.

Ilma toidusse puutumata läks ta oma magamise tuppa, kus hommikuni tulewalgust nähti.

Tütre Hilda tuba oli küll pime, aga tühi ja ase külgi puutumata.

5.

Metsa hurtsikus.

Selsamal ajal, mil lossis munk ja lossiherra teineteisest lahkusiwad, istusiwad ühes korwalises metsa hurtsikus wäewalise peerutule walgusel kolm inimest koos: üks noor priske tütarlaps, üks wanamees ja Wiboane.

— Kukk on juba laulnud, ma pean minema, ütles Wiboane üles tõustes. Taewa wägew käsi kaitsku teid!

— Wiboane, ära mine mitte täna õõsi wälja, palus neiu tasakeste ja silus seal juures õrnalt Wiboane tugewat, suurt kätt.

— Kallis Wiida, miks ei peaks ma siis mitte minema? See ei kõlba ju ka, et ma sinu majasse jään, selleſt wõiksiwad waheſt mõned inimeſed paha arwata, ja ma ei tahaks sinule ometi mitte küüne wäärt halba teha.

— Wiboane, sa oled mu wasta wäga hea, wastas tütarlaps õnnelikult ja tõstis oma mustad sõstrasilmad soojalt nooremehe poole ülesse. Ta näuſt paistis koguni iseäralik joon wälja, mis teda kõigist küla neidudeſt iseäraliseks tegi. Ta ei olnud nagu sugugi siit perekonnaſt. See iseäralik jume oli aga Wiboanele hästi meelt mööda olnud ja tüdruk, kes nagu iseäraliſe nõiduſe wõimul eneſele kuskilt õigeid sõpru ei leidnud, hakkas sellepäraſt Wiboanet armastama. Wiboane tundis seda ja oli wäga rahul, kui Wiida talle oma meſisilmadega mahedalt otsa waatas ja hea meelega ta kõnet kaugeteſt käikideſt ja wabaſt ümberhulkumiſeſt põlistes metsades kuulas. Kui nüüd Wiboane mitme aasta järele jälle korb oma kodumaale tagaſi tuli, siis oli noor piiga seda õnnelikum, seſt see aeg, mis ta ilma Wiboaneta ära elas, oli talle wäga igaw olnud. Miks päraſt kõik tema wanaduſed piigad temaſt eemale hoidſiwad, seda ei wõinud ta eneſele ära seletada. Oli selleks ta häkiline iseloom süüdi, mis tihti kui häwitaw tuli kuiwa kubu sees weikeſe asja päraſt lahti läks, wõi tegiwad seda need tumedad ettekuulutuſed tema tulewikuſt, milleſt ta iialgi õiget aru ei saanud. Ta tundis eneſe täieste wõera olema teiste seas. Ta oli ka katſunud omalt poolt teistele läheneda, aga kui kõik katſed midagi paremat wilja ei kannud, siis

jättis ta neid wiimaks hoopis maha ja elas iseeneſele. Seda ſuuremat lugu mõistis ta nüüd Wiboane sõpruſeſt pidada. Iſegi see wana meheke, keda ta harjunud oli oma iſaks nimetama, oli tema wastu mõnikord wäga tuim, üheſilbiline ja hoolimata. Ta oli ka neid põhjuſi järele katſunud uurida, aga kui midagi paremat ſelguſt ei ſaanud, jättis ta katſed maha. Tema ümber ſeiſis üks läbi paiſtmata ſaladuſe kate, milleſt ta midagi läbi ei näinud. See tundmus ruſus teda mõnikord kibedaste ja muutis ta loomu weel iſeäraliſemaks.

— Wiboane, kas lubad täna ſiia jääda? küſis ta natukeſe aja waikimiſe järele.

— Mikspäraſt pean ma ſiia jääma ja mitte ära minema? küſis noormees.

— Ma olen kuulnud, et ſa ka nende ſeltſis pead käima, kes ordu walitſuſt ümber tahawad lükata.

— Kas ſee ka ſinu tahtmine ei ole?

— Ma kardan wäga, et niiſugune julge katſe nurja läheb ja ſiis käib meie kõikide käſi weel kümme korb halwemine. Ja teie kõikide tahtmine on rahwa kätt hästi käima panna! Kas teie ſelle peale ka mõtlete, kui wõit ordu poole jääb, mis ſiis ſaab?

— Selle peale oleme ka mõtelnud. Aga laſe ſee aſi üsna waguſi jääda. Selleſt ei tohi keegi awalikult rääkida, weel wähem noored tütarlapſed. Kõik wõib weel wana wiiſi jääda; ole üsna rahul!

— Aga mu ſüda on hirmus rahutu, waidles tütarlaps taſakeſti. Uſu mind, Wiboane, ſind waritſeb häda. Mu ſüda ütleb mulle, et hukatuſe haud ſinu jauks walmis on, kui ſa mitte ettewaatlik ei ole.

Ära käi mitte oma kalli eluga nii kergemeeleliſelt ümber. Tukſub ta weel ſu rinnas, ſiis on meie õnnetumal rahwal ometi ükſki kindel tugi — jääb aga ſu ſüdame tukſumine wait, ſiis walitſeb pimedus ja ſurm minu ümber ja kõik rahwa ſuured plaanid wõiwad puruks langeda.

— Ära ole laps, mu Wiida, waigistas Wiboane, ära uſu oma keewaliſe aju mõistuſeta kujutuſi. Ma ei lähe kuſagile kardetawa koha peale. Kui Kannewere metſas mõni karu teele peaks juhtuma, ſiis wõin ma ſellega walmis ſaada. Muud ei wõi mulle ometi juhtuda.

— Kannewere metſa lähed ſa? küſis piiga kohkudes.

— Sealt läheb mu tee koju poole.

— Aga ſeal on ju tondilois!

Noormees naeris.

— Seda ma tean, aga ſee oli mulle ſiiamaale teadmata, et ſina ka tonta ja tondilossi kardad.

— Tondilossi on palju inimeſi ära kadunud.

— Ära tühja uſu. Mina olin kolme öö eeſt tondilossi müüride all wihma warjus, ja ükſki tont ei puutunud minuſſe.

Neiukeſel käis wärin kehaſt läbi.

— Wiboane, rääkis nüüd ta wanake. Selles asjas wõta parem Wiida nõuu kuulda ja ära heida nalja niiſuguste asjadega, mis enestega naljatada ei laſe. Kui ſul asja on koju minna, ſiis mine julgeste, mu poeg. Inimeste teenistus, oma rahwale hea tegemine on tõſiſe inimeſe kõige ülem ja eſimene kohus. Sündinud asjad ſaawad ſulle kiſen-

dades kõnelema, mis su kohus on teha. Mina olen wana, minu jõud ei jaksa enam midagi ette wõtta. Minu luud lähewad ülekohtuses ordu orjamises mulda; aga noored kondid ei tohi tööd karta. Ka mina olen igatsedes seda aega ootnud, mil oma pead selleest häbist puhtaks wõiks pesta, mis wõeraste orjus meie wanemate wanematele juba peale pannud. Aga see aeg ei tulnud, sest jõud puudus. Noored mehed, waadake ette, et tarwiline jõud käes on, enne ei wõi kätt tõsta. Kui õnnelik oleksin ma, kui ma praeguse noorepõlwe wapratest tegudest oma esiwanematele teises ilmas wõiksin kõneleda! Sis saaksiwad järeltulewad sugud kõigs keeltes oma lastelastele weel meie kiitust kuulutama. Ma ei wõi sinuga praegu selgemalt kõneleda, mõista ja saa aru sestsamast, mis sul teha tuleb. Priius olgu su päike, iseoma jalal kõndimine su taewas ja su rahwas need hiilgawad tähed seal sees. Nüüd mine, poeg, kui need mõtted su pead täidawad. Õige taewas on sinuga.

Tummalt pigistas Wiboane wanamehe kuiwa kätt, kelle wäsind silmades liigutuse läige hiilgas.

Tormiliselt langes piiga nooremehe kaela ja wajutas oma hõõgawad huuled tugewaste ta pale peale. Teisel silmapilgul oli ta jälle lahti ja tundis weel ainult palawat suudmist oma näus. Isa sõna oli niisugune käsk, mille wasta enam midagi ütelda ei wõinud.

Wiboane astus wälja pimeda õõ sisse ja kadus warsti ukse pealt järele waataja neiu silmist. Sellegi päraast jäi ta kauem waatama, nii et ta silmad

juba pimedusega rohkem harjusiwad. Seal kuulis ta pöösaste sees tasast sahinat ja üks must kogu liikus nende wahelt sinna samasse poole, kuhu tema kõige armsam mees oli läinud.

Imelik kartus asus ta südamesse ja ei annud talle enam rahu. Ta pani ukse kõwaste kinni, kustutas tule ära ja heitis asemele, aga uni ei tulnud talle mitte silmi. Kas see must liikuw kogu tõsine nähtus wõi mõni silmawiirastus ta ärritatud peaajus oli, seda ei jõudnud ta endale ära seletada. Ta tundis ainult üht asja, et see ta wäga rahutumaks tegi, ja wahetpidamata kõikusiwad ta silmade ees kõiksugused hirmsad pildid ähwardawalt paha aimata Wiboane pea kohal.

Aga mis nad siis ometi Wiboanele kurja wõiwad teha? Tema on ju ka mees, kelles iga auutu waenlane tugewa wastase leiab.

Need tröstiwad mõtted andsiwad talle natuke rahu ja lasksiwad une waipa wäsind silmalaugude peale majuda.

6.

Ootamata külaline.

Wiida oli natukene aega uinunud, kui tasane krabin ukse taga ta otsata unenägude laanest tõsise ilma sisse ülesse äratas. Ta kuulas hinge pidades. Kas see ei olnud waheft Wiboane? Siis olesiwad ta kartused kõik tühjad ja rõõm kahekordne.

Tasane kobin kestis weikeste wahedega edasi, ja

Wiida kuulis selgeste inimese lõõtsutamist. Ruttu kargas ta ülesse, läks pimedat tuba mööda ukse juurde ja lükkas ettewaatlikult ukse luugi lahti. Pimeduses ei wõinud ta midagi näha.

— Kes seal on? küsis ta äritatud healel.

Selle küsimuse peale tuli kohe üks inimene nähtawale.

Wiida kordas oma küsimust.

— Kas Wiboane on siin? küsis heal wäljast.

Wiida ehmatas. See oli naisterahwa heal. Kes ta wõis olla?

— Kes sa oled, öökuju, ja mis sa Wiboanest tahad?

— Kes ma olen, see on sulle üks kõik, ütle aga ruttu, kas ta siin on?

— Aga mis sa temast siis tahad, inimene? küsis Wiida kannatamatalt ja imelik wiha tõusis tal selle inimese wastu, kes nii tungiwalt Wiboane järele nõudis. Ta ei mõistnud ise sellele tundmusele mingit nime anda, mis tema häkilist loomu päris tiigri sarnaseks muutis. Nagu healest kuulda, pidi see naisterahwas weel noor olema ja muidugi ka ilus. Ja kaks ilust naisterahwast, kellel mõlemil üheseguseid tahtmisi, ei wõi iialgi sõbrad olla. Ta ootas kannatamatalt oma kõige tähtsama küsimuse peale wastust, aga wastuse andja ei näitnud seda kuulmagi.

— Ära piina mind nii kaua, armas laps, ütles ta paludes ja ühtlasi ka manitsedes. Ma pean seda teada saama, kus ta on — ma pean talle midagi ütlema, enne kui kõik hiljaks jääb.

— Igawene taewas, mis on siis sündinud? küsis Wiida ära kohkudes. Kas teda õnnetus ootab?

— Seda tahan ma ainult temale ütelda, ole mõistlik ja ära wiida mu kalliſt aega, andis wõeras wastuſeks. Ütle, kui sa tead, kus ma temaga wõin kokku saada. Iga silmapilk wõib hukatuſt tuua, mis tühja loriga ära wiidame. Ma olen teda kaua otsinud, olen kuulnud, et ta siin hurtsikus olla, olen jooksnud, et hing rindu jäi, ja nüüd ei ütle sa mulle sedagi. Anna mulle wastuſt, kui see mees sulle armas on, kui sa ta hirmuſt otsa ei otsi. Räägi ometi!

— Ma tahan sulle ütelda, aga enne üks tingimine, ägas Wiida.

— Mis aitab see mulle siis weel, kui sa oma igawate tingimistega kalli aja ära riisud? Tee ometi Jumala pärast ruttu.

— See läheb ruttu. Wasta mulle kolme küsimuse peale. Kes sa oled? Mis õnnetus on Wiboanel ees? Mis tundmus ajab sind teda süda-ööl otsima?

— Oh sa halastamata, südameta naine, hüüdis wõeras nukralt. Oma uudishimule tahad sa ühe auusa mehe elu ohwerdada. Too siis tuli siia ja waata, kes ma olen.

Ehk need sõnad küll Wiida südamesse lõikasiwad ja tema auutundmuſt raskeste haawasiwad, siiski pidi ta nägema, kes see naisterahwas on, kes tema Wiboane eest nii hellaste hoolitses. Ta ei wõinud teiseti.

Natukese aja pärast tuli ta raswakuunlaga toa uksele. Wõeras naisterahwas tõmbas oma näukatte

näu eest ja laskis uudishimulist ja armukadedat Wiidat enese silmi waadata.

Kaks ilusat noort piigat seisiwad teineteise ees, ühel oliwad jooksust lõkendawad paled ja höögawad huuled, teisel uneta ööst ning murest kahwatanud nägu. Kaua ei suutnud Wiida oma wastase otsa waadata; ta teraw silm uskus ju esimese korraga ära näinud olla, et see Wiboanet armastab. Nägu oli talle aga tundmata.

— Aga nüüd teised kaks küsimust, nõudis ta. Esimese kohta ei ole ma mingit selgust saanud.

— Wiboanet ähwardab eluaegne wangi-põli ehk näljasurm, kui teda enne ettewaatusele manitseda ei saa. Minu kohus on teda peasta, see tundmus ajas mu siia. — Nüüd sa tead, mis teada tahtsid. Täida sa oma kohut ka.

— Wiboanet ei ole enam siin.

— Ei ole enam siin. Kus ta siis on? õhkas wõeras piiga ära kohkudes.

— Ta läks juba esimese kuke-laulu ajal siit ära, ütles Wiida pea meeleäraheitmisega. Oh, et ta mu keeldu kuulda ei wõtnud! Kui õige oli mu hirmus aimamine. Aga kas see ometi tühi kartus ei ole?

— Ma olen oma kõrwaga kuulnud, wastas wõeras. Ta on kadund inimene, kui ma teda enam kätte ei saa. Kuhu poole ta läks?

Wiida näitas käega metsa poole.

— Puhas Maarja ja kõik pühad taewas, seal on ju tondilossi, õhkas wõeras. Kas ta oli üksi?

— Üks kogu siit wõsastikust läks ta järele, oli wastus.

— Ja kes see siis oli?

— Seda ma ei tea. Ta ei käinud mitte sees. Kui Wiboane waewalt puude wahele ära oli kadunud, tõusis see kogu üles ja kadus sedasama teed mu silmist.

— Siis on kõik kadunud. See kogu oli Goswin. Ta oli teed küsinud. Mulle ütles see, kes mind siia juhatas. Ma ei jõua enam järele. Teie, mu pühad, aidake mind!

— Kes see Goswin on, kellest sa praegu rääkisid? küsis Wiida.

— Üks hirmus inimene, hirmsam kui surm, oli wastus, muud ei mõista ma temast ütelda.

— Ja siis usud sa, et Wiboanet õnnetus ootab?

— Ma tean seda, kui mitte taewas ta peale armu ei heida ja imesid ei tee. See teeb mu ära rääkimata õnnetuks.

— Sa armastad teda? uuris Wiida wärisewal healel.

— Seda küsimust ei ole mul waja wastata, ainult nii palju wõin ma sulle siin kohe ütelda, et mul ta wihkamiseks mingisugust põhjust pole.

— Aga mina armastan teda ära rääkimata, plahwatas Wiida pool nuttes wälja. Kui tema enam ei ela, siis ei taha ka mina elada.

Wõeras piiga silmas Wiidat natuke ära kohmetades. Seda tunnistust ei olnud ta mitte oodanud.

— Kui sa teda armastad, siis katsu tema peast-

miseks midagi ka teha. Kui sa tõeste ta ära teenid, siis ei taha ma selle wastu midagi rääkida.

Wiida waatas lahkemalt ta peale.

— Kuidas pean ma seda peale hakkama? küsis ta siis waimustuses ja wõidulootuses. Ma ei mõista midagi, mu meeled on praegu nii segased, et mingit nõuu ei leia.

— Mina ei tea ka midagi, ütles wõeras naisterahwas ja wõitles iseeneses ühe imelise tundmusega, mis kadebuse päraſt teise head nõuu ei tahtnud anda. Miks peab tema minu nõuu läbi peaſtjaks ingliks saama? Leidku ta seda ise ja tehku siis! Ta oli juba küllalt suuri eesõigusi talle annud, kas pidi ta weel suuremaid andma?

Nende mõtetega lahkus ta hurtsiku juureſt. Aga tee peal kahetses ta juba kibedaste, et ta seal, kus inimese elu mängu peal seisab, nii eneſekaſu püüdja oli olnud ja mitte üht teiſt inimeſt ka oma plaanide täitmiseks appi ei wõtnud, kes hea meelega selle tarwis kõik oleks ohwerdanud. Tagaſi minemiseks ja halwaste tehtud asja heaks pöörmiseks ei olnud tal aga enam aega. Ta pidi edaſi ruttama ja katsuma, kas weel midagi teha oli. Wõimalik oli ju ka, et Wiboanel nii suurt hädaohtu ees ei olnud, kui tema oma kartuses arwas.

Wiida oli aga weel rahutuma südamega kui enne woodisse heitnud. Nüüd ta teadis, et ta hirmsad ette aimamised mitte tühjad, tähenduseta mõttepildid ei olnud. Tuhanded peaaju kujutused kihutaſiwad ta rahu kaugele ja tõiwad kõige raskema hingepiina aſemele, mille ſees inimene meeleäraheitmiſele

ehk hulljulge tegudele kihutatud saab. Ta ei jõudnud niisuguſt teadmata olekut enam ära kannatada. Ta tahtis näha, mis Wiboaneſt saab ja mis ta tundmata wastane teeb ning kes ta on. — Saagu mis saab, ümiſes ta iſeeneſes, pani riidesſe ja läks taſa ukſeſt wälja ſinnaſamasſe poole, kuhu kõik kolm tema ees.

7.

Ometi on ſee tõſi.

Wiboane kõndis üksi mööda metſa tondilossi poole. Tema järel käis weel üks teine inimeſe kogu, keda ta aga pimeduſe pärast ei wõinud näha. Pealegi oli ta nii ſügawas mõttes, et ka kuulmiſe meel täieste wangistatud ſai. Ta mõtted wiibiſiwad ſelle aruſaamata nähtuſe juures, mis talle tondilossi juures ilmunud ning pärast armſa neiu näul karu küünte wahel nähtawale tulnud. Need iluſad ſelged ſilmad, ſee mahe õrn neiulik heal ei läinud tal terwel ükſikul metſa teel meeleſt. Ta ei ſuutnud ſeda juhtumiſt kuidagi moodi kokku sõlmida, aga ometigi näis ta lahutamata ühes olema. Ta tahtis ſeda ſaladuſe sõlme arutada, ja ſeletuſt lootis ta tondilosſilt leida. Sellepärast kandſiwad jalad teda uſinaste kardetawa losſi poole. Et inimeſed ſeda kohta kartſiwad, ſelleſt ei pidanud ta midagi lugu. Kas ebauſk ja kartus ei ole alati üks olnud? Waheſt oli ſee kaunis piiga jälle nõialossi juures, kelle magus pilt talle eſimeſeſt nägemiſeſt ſaadik enam rahu

ei annud. Ja kus niisugune taewalik olemus wiibis, seal ei wõinud hädaohtu olla.

Siiski kuulis ta wahete wahel neid manitsuse sõnu, mis Wiida ja wanake talle enne teele astumist olnud: Üks tasane heal ta sees ütles, et ta mitte õigel teel ei ole. Ka Wiida palujad ülmad astusiwad ta ette, tema hõõgawad huuled manitsesiwad teda oma wanale tuttawale truuks jääda ja mitte wõerast õnne otsima minna, mis oh kui tihti ainult õnnetust on toonud! Juba kogeles ta jalg ja tahtis ümber pöörda, aga ta nooremehe julgus ja oodatud ime näha igatsemine wõitis. Tume öökulli kisa kajas ta ligidalt läbi metsa ja teine wastas eest poolt — mis see temasse puutus! Ta astus ikka edasi ja pea nägi ta juba nõialossi musta kogu enese ees.

Ta süda hakkas seda nähes ilmatahtmata natuke rutemalt tuksuma. Ta pidi iseenesele tunnistama, et kõik hirmujutud selleşt koledast paigast mitte üsna ilma mõjuta ei olnud jäänud. Ta seisatas tükikese aega, et oma ülmi pimeda kohaga ära harjutada ja enesele paraşt warjupaika otsida.

Seal lõi korraga üks tugew käsi ta õla peale.

Wiboane ehmatas wähe ära. See oli koguni votamata tulnud. Ta pööris ruttu ümber ja waatas ringi.

Tema kõrwal seisis üks inimese kogu pika musta mantli sees.

— Kes sa oled ja mis sa tahad? küsis Wiboane.

See naeris.

— Sa kardad tonta, ütles ta siis põruwa hea-

lega. Kui sa mind tondiks pead, siis põgene mu eest. Tondid on ju kaelamurdjad.

— Ohoh, tontidel enestel on ka kaelad, mida murda võib, ja ma tahaksin hea meelega mõne tondiga kaelamurdmise peale välja minna, rääkis Wiboane, kelle kartus veiklast võeralt mantlikandjat filmates sootumaks ära oli kadunud.

— Sa oled täitsa minu mees, ütles võeras sõbralikult. Niisugust julget meest ei ole ma veel näinudki. Ma usun, kui meie kahekesi kokku heidame, siis võiksime peaaegu nende müüridegi sisse julgeda tükkida. Ma olen ammu enesele üht julget seltsimeest otsinud, kelle seltsis nõialossi sisimist poolt võiks näha — üksi on muidugi natuke kole. Kas sul on julgust minuga ühes sisse tulla?

— Julguse puudust ei ole mul mitte, wastas Wiboane kawalast küsimusest võrgutatud, aga öö kottpimeduses ei või meie ju midagi näha ja sellepärast oleks meie käik hoopis asjata.

— Selle eest ei ole sul tarwis muretseda, ma usun, et see meile kõik nägemise wääriliši asju näitab.

Nende sõnadega tõmbas ta oma laia mantli alt ühe pakikese wälja. Paari filmapilgu järele oli sellest põlew latter wälja mähitud. Tuli oli küll kaunis weike, aga siiski jõudsiwad ta wirawad kiired maad kaunis hästi ümbert ringi walgustada.

— Aahah — mis sa selleşt arwad? küsis ta naeratades ja laskis Wiboanele walgust filmi paista. Ise oma filmad hoidis ta aga targalt warjus, nii et noormees ta nägu ei näinud. Ainult nii palju võis ta aru saada, et ta tundmata seltsimees munga

kuube kandis. See pani mehe natuke mõtlema. Kas ei olnud waheſt kartliku Tooma jutul üheſt mungaſt, kes inimeſi tondilosſi wedawat, ka oma jagu õiguſt? Mis ſiis, kui ſee ka teda losſi tahtis wedada, et ſinna jätta?

Need mõtted käiſiwad wälgu kiirusel ta peaſt läbi. Munk näis neiſt mõteteſt aru ſaama.

— Ma näen, et mu kuub ſulle kana naha ihu peale ajab, pilkas ta Wiboanet. Sa oled wiimaks ikka niiſama ſugune jäneſepüks kui kõik teiſed. Ma ei taha ſind ſugugi meelitada, kui asja kardetawaks peab, ſiis mine rahuga oma teed ja mina katſun üksi tontidega walmis ſaada, juſt niiſama, nagu ka ſinu üksi oma tontidega wäljaspool losſiwaremeid walmis pead ſaama. Head teed!

Selle peale naeris munk iſeäralikult. Ta oli häst trehwanud, need ſõnad mõjuſiwad paremine kui ta oli ootnud.

— Ma ei ole teiſi tondi luguſid uskunud ega uſu ka ſeda munga lugu, wastas Wiboane kindlalt. Kui ſeal midagi peaks olema, ſiis on mul ſelleks ka oma jagu rohtu kaaſas. Mina ei ſaa aru, kuidas rahwa ſeas ſelleſt wanaſt losſilokſiſt nii kohutawad jutud ümber käiwad!

— Seda ſaad kohe iſe näha, naeris munk niiſuguſe healega, nagu oleks ta täna kõige rõõmſamas tujus. Siiski kõlas ſelle naeru ſekka ka lõikaw kahjurõõm. Kui Wiboane ſelle juures ta nägu oleks näinud, mis niiſugune on kui tiigril oma ohwrit eneſe küünte wahel nähes, ſiis ei oleks ta ſammugi enam ſelle mehega ühes edaſi astunud. Seda

mõistis munk aga ka wäga osawaste ta eest ära warjata ning püüdis lahke jutuga ta usaldust enesele wõita.

— Need wanad katkend müürid warjawad eneste wahel wäga palju tähtsaid saladusi, ütles ta, ja teewad ühe noore inimese silmad mitmes asjas lahti, mille mõju ta surmatunnini enam ei uneta.

Uudishimulikult käis Wiboane munga järele, kes natuke aega müüri ääres midagi näis otsima. Korraga läks müür lahti ja pime käik awas end sissesastujatele. Munk astus ees sisse ja walgustas pika pimedat koridori, kust läpatanud wana maja õhk wasta tuli. Kui Wiboane sisse oli astunud, wajus uks nagu iseenesest praginal kinni ja mõlemad mehed olliwad kottpimedas kitsas pikas ruumis.

— Mikspärast uks meie tagast kinni panti? küsis Wiboane mungalt.

— See uks awab ennast üksi sissetulemiseks, naeris munk ja ta naer kõlas koledalt niiskete müüride wahel edasi. Nägemata waimu käed penewad ta iga sissesastuja tagast kinni ning mitme tagasipöörja eest ei lähe nad iialgi enam lahti.

— Munk? ma ei mõista su kõnet. Mis need sõnad tähendawad?

— Nende tähendust pead sa warsti teada saama, enne soowin ma aga sulle ühte kohta näha, mis sulle iseäranis tähtjas on.

Wiboanel oli niisugune tundmine, nagu oleks ta priius ukse taha jäänud ja nagu ei oleks ta nende wanade müüride wahel mitte enam oma peremees. Ta himu oli warsti selle koleda pesa waatamisest ja

lämmatawa õhu sisse neelamisest otsas, ning igatsus tõusis lahke metsa õhu ja wabaduse järele.

Pikka korridori mööda, millest mõlemalt poolt mitu roostetanud raud-ust müüri läbi wistist teistessе ruumidessе wiisiwad, oliwad nad wiimaks lõpule jõudnud, kus wana ära luitunud wärwidega pilt seina peal seisis. See pilt oli selle poolest wäga iseäralik, et tal oma tükati ära kustunud wärwide kohta wäga elutruu pea otsas oli. Kätest oli waewalt aru saada, mis ta nendega ülewal hoidis, aga mustjas habe wiskas enesest warjugi wärisewa latri tulewalgusel, paksu mokkade ümber lehwis põlglik naer ja silmad näitasiwad koguni liikumagi. Oli see tõeste ilmsi wõi luuletas Wiboane üles kihutatud kujutus-wõim waewalisel walguse wirwendusel temale liikumise juurde — seda ei mõistnud ta isegi enesele ära seletada. Oli see nüüd kuidas ta oli, aga tontlik kole oli see temale küll. Ta arwas hirwitamistki kuulwat.

— Mis pilt see siin on? küsis ta seltsimehelt, kui see üht weikest madalal seiswat ust lahti katsus teha.

— See on wana püha Antoniuse pilt, wastas munk. See on juba kaugelt üle saja aasta siin seina peal seisnud, ja ikka on ta nägu weel kui elus, ehk küll muidu terwe keha ajaamba kulutamisel pea ära kadunud. See pilt on mitmed lossis käijad nii ära ehmatanud, et nad põgenema paniwad ja tondid wihale äritasiwad, ning siis muidugi ilmast kadusiwad.

Uks kargas lahti ja pime sügaw haud paistis wasta, mille põhja tulewalgus ei tunginud. Wibo-

ane astus wasta meelt selle pimeda haua sisse, kuhu üks wana, pool mädanenud limane puutrepp wiis. See oli keldrisarnane ruum, kust haisew niiske õhk wasta puhus. Kõik oli siin koristamata ja puhastamata, nagu ta niisuguses surnud kohas ka teiseti ei wõinud ollagi. Kes teab, millal siin wiimati weel elawa inimese jalad käinud? Kole on küll niisugune maha jäetud maja. Mis siis ime, kui inimesed teda kartma hakkasiwad!

Ühes seinas seisiwad mitmed ukseb kõwa raudkangidega ja suurte kiwidega kinni pantud. Ühe ukse taga nägi Wiboane weel kaunis wärskeid jälgesid. Ukse kargist oli näha, et teda weel hiljuti paigast oli liigutatud.

— Mis on nende uste taga? küsis ta mungalt, kes tulewalgusel osawalt nende märkide poolt ära käänis, mis inimeste käimise jälgi tunnistasiwad.

— Meie wõime kohe järele waadata, andis küsitaw wastuseks. Nende sõnadega läks ta ühe kõrwalise ukse juurde, kiskus selle waewaga lahti. Roostetanud hinged karjusiwad kisendades ja tegiwad suures keldri ruumis niisugust kära, nagu langeks kõik wanad müürid kokku. Selle sekka oli ka nagu inimese heali kuulda. Kui ta kõrwad teda ei petnud, siis tungis talle üks kaebaw heal nagu maa alt kõrwu.

— Tule mu järel, tee on lahti, käskis munk.

See uks wiis ühe kitsa ruumi sisse, kus weel halwem õhk heljus kui enne teistes sumbunud ruumides. See oli wõlwialune, kust jälle üks trepp kõrgemale wiis. Seal seisis üks lahti ja mõlemal pool ust sügawad haugud müüri sees.

— Mis healed need seal suures keldris oliwad? küsis Wiboane ülewel lahtise ukse ette seisma jäädes, kust sügaw pimedus wastu waatas.

— Neid healesid saad sa warsti tundma õppima, kui ise ühes laulad, kostis munk ja hirwitas selle juures koledalt. Sa mäletad waheşt weel, mis ma sisşetulemise juures sulle juba ütlesin, et tondilossi ukşed sisşe tükkijate taga enam lahti ei lähä. Siin all on sinu koht, sinu haud, siia sa lähed ja siit sa enam wälja ei tule! See on sulle su rahwa ülestkihutamise eest määratud, siin on sul aega plaanisid teha, nii kaua kui sul lusti on ilma söömata ja joomata elada, şest tondilossis seda ajawiidet ei tunta. Siin wõid oma uudisejänu kustutada. Ma wõiksin sulle weel ristiusu õnnistust anda, aga sa oled ju tagasi pöörnud pagan. Sellepärast lahkun ma şust ilma õnnistuseta. Astu nüüd alla!

Wiboane oli kui maust salwata saanud. Kas wõis munk temaga nii koledat nalja heita — tõsi ei wõinud see ometi olla! Aga kui ta tema näusse waatas, mis ta nüüd tema eest enam ei warjanud, siis pidi ta ära ehmatama. Sealt paistis põrgulik tigedus ja saadanlik naer kui torkaw oda talle wasta.

— Wilets petis, taewa ja maa teutaja — wagaduse kuue kandja, hüüdis Wiboane ära rääkimata wihaseks saades. Mis tahad sa minuga siin teha? Sina inimese jumaliku auu wilets mudasse tallaja! Ma näen, sa oled ühe kõlwatu saadana kõige alatum ori, kelle ees isegi ristiusu Jumal oma silmad peab maha lööma, et tema niisugust teutust ilma loonud. Kui sa ka juba omas inetus töös wa-

naks ja halliks oled läinud ja ikka õnnega inimesi hukka saatnud, siis oled sa minuga wäga waleste rehnungi pidanud. Kes teisele auku kaewab, see langeb ise sisse. Waata siia, see auk on sinu jauks, siin on sinu paik, et selge taewas oma palet sinu peale waatamisega ei pruugiks rojastada.

Nende sõnadega tungis ta munga kallale, kes tema tugewa käte all teisel silmapilgul julgeste all sügawas oleks wingerdanud.

Aga enne kui Wiboane oma käsa munga külge sai panna, tundis ta ennast mitmest tugewast käest kinni peetawat.

See peale tungimine tuli ootamata. Ta rabas kõigest jõuust, aga lahti ei saanud ta ennast mitte raputada. Juba oli tugew nöör ta mõlemad käed selja taha köitnud ning kisti ikka kõwemalt ja walusamalt kokku. Ta nägi enese ümber mitu meest pool pimedas. Need oliwad ta salaja peale tulejad, kelle wastu ta ennast ei teadnud walmistada.

— Wisake see pagan sisse! müürgas munga wihane heal.

Tume mürin ja kolin tungis alt pimedusest ülesse; selle peale oli natuke aega oigamist kuulda, siis jäi kõik wait. Wiboane oli kadunud, üksi munk oma kolme abimehega seisis ülewel ja waatas alla sügawasse keldrisse, kus aga midagi näha ei olnud.

Ruttu kandsiwad mehed kiwa kokku ja müürisiwad natukese ajaga augu kõwasti kinni. Kui töö walmis oli ja mehed waimude kombel müüri aukudesse ära kadusiwad, seisis munk weel tükike aega uue

müüri ees, tegi oma sala märgid sinna peale, ja läks siis pikkamööda minema.

Koledaste kõlas ta põrgulik naer läbi keldri müüride.

8.

Hilja!

Sedasama metsa teed mööda, kust weidi aja eest Wiboane tondilossi poole läks, ruttas nüüd see naisterahwas, kes Wiida käest Wiboanet taga küsis. Tal oli wäga suur rutt. Higi oma höögawa otsaesise pealt pühkides jäi ta mitu korda kuulatama, kas mingit healt ei kuuleks, aga ta kõrwu ei tunginud muud kui tasane metsa kohin ümberringi. Wäsimuse pärast ei tahtnud ta jalad enam käia, aga siiski polnud tal aega puhata.

— Tema peastis mu karu küünte wahelt, ja ei kartnud oma elu pärast — ja mina pean siis wäsinud olema, kui teda igawesest wangipõlwest ja hirmsast piinasurmast wõin peasta, rääkis ta iseeneses ja kiirustas oma wäsinud sammusid. Ta ei wõi weel mutte wäga kaugel olla, waheşt jõuan ma weel talle abiks. Helde taewas, laena mulle täna weel jõudu, sa näed, et ma oma kohuse täitmise pärast ruttu edasi pean saama.

— On see aga paljas kohuse täitmine? mõtles ta edasi. Kas on kohuse täitmisel ja tänulisel meelel tõeste nii suur jõud, et ta ühe noore tütarlapse süda-ööl magusast uneşt kõige kardetawamale teele

saadab? Kui ta niisugune mässaja on, kui isa ja Goswin kahekesi kõneleksiwad, siis oleks see minu poolt küll ülekohus tema peastmiseks tööd teha. Aga ta muhtlus on hirmus; kui ta ka kurjategija oleks, siiski ei tohiks ta nii halastamata kombel hukka saada möistetud. Aga kuidas wöib ta kurjategija olla — ta on minu elupeastja, minu kõige ülem heategija, mu süda tuksub tema wastu sojemine kui ühegi teise nooremehe wasta. Tal on õigus, kui ta oma waese rõhutud rahwa eest midagi teeb — see on ju ilma inimese õigusteta orjuses, kuidas wöib seda inimese õige süda pahaks panna? Ta on ühe mehe eeskuju, mis on kõik noored rüütlid tema wasta, kes oma julguse ja wahwusega edewalt hooplewad ja inimese pühamad tundmused toorelt jalgade alla tallawad? Oh kui heameelega oleksin ma ka see piiga, keda ma praegu nägin? Tema tohib seda meest armastada, ta wöib seda igaühele ütelda — mul ei ole seda määratu suurt õigust mitte. Ma tunnen ennast wäga maha jäetud, wäga õnnetu olema. Mis eesmärk on mu hulljulgel teul? Omaks ei wöi ma seda meest iialgi saada.

Aga kas inimesed ennast ainult siis teiste heaks peawad liigutama, kui nad ise sest tasu saawad? Taganege, alatud mõtted! Mu emalik sõbranna on mulle ikka ütelnud: Hildake, heategemine on inimese kõige ülem warandus, mis ta enesele wöib koguda. Laps, tee ikka ja alati head!

Nende mõtetega oli ta lossi juurde jõudnud. Ettewaatlikult silmas ta enese ümber, näha ega kuulda polnud midagi. Kõik oli pime ja wait, waik kui

hauas. Ja see päratu wana maja oli ka ise tõsine haud, siin närtsis iga elu, mis wägiwaldselt ehk kawalusega sisse wiidi.

Tasa sammub ta üle weikse lagendiku lossi müürini. Tal näib tee tuttaw olema, sest weidi aja otsimise järele jääb ta müüri ees seisma ja wajutab ennast terwe keha raskusega wastu müüri. See aga ei awa ennast täna enam nagu sel ööl, mil Wiboane teda sealsamas kohas müüri sisse kaduma nägi.

Nüüd ei wõinud ta enam kahe wahel olla, et siit täna on käidud. Ja see käik pidi iseäraline olema, sest miks oli uks kinni pandud! Nagu selgeste wõis näha, muidugi sellepärast, et keegi kutsumata külaline kurjategijat ta saagi juures segama ei saaks.

— Hilja, hilja, õhkas ta ja pisarad wajusiwad silmi. Põksuwa südamega pani ta kõrwa wasta külma kiwimüüri ja kuulatas. Üksikud tumedad healed kõlasiwad nagu sügawast maa alt ta kõrwu. Ta kuulatas hinge kinni pidades. See kõlas kui waidlemine, aga ometi ei wõinud ta sõnadest aru saada.

— See on Wiboane ja Goswin, helde taewas, mis saab küll selleşt wiimaks? õhkas ta surma hirmul. Kuis wõin ma teda weel peasta? Kõik ukşed on kinni, ja kui nad ka lahti oleksid, mis wõiksin ma ometi sellele hirmsale toorele mõrtsukale teha? — Püha Maarja, kuule oma lapse palwet ja wii ta palawad südame õhkamised kõige kõrgema trooni ette, et ta ülekohust nuhtleks ja ilmsüütust tigedusе ja õeluse wangist peastaks!

Seespool oli tüminat kuulda. Need pidiwad jala

astumised olema. Ta kargas ruttu kui kerge hirw põesaste wahele tagasi, kuhu ta ennast ilusaste ära wõis peita ning sisse käimise kohta ka selgeste näha.

Tondilossist ei tulnud aga ometi keegi wälja, nagu ta ootas. Paar korda kuulis ta weel tumedat tüminat, aga mitte enam kui enne, sügawas, waid nüüd tuli see heal nägu ülewelt pilwete poolt. Ta arwas ka naeruhealt kuulma. See kestis aga ainult silmapilk. Siis walitses jälle endine haua waikus.

Ta ei mõistnud enam oma tundmusi walitseda. Sügaw hinge piin ja ära rääkimata ahastus ühe kalli elu pärast litsusiwad talle pisarate ojad silmi. Ta oli praegu niisuguse oleku sisse sattunud, milles ta isegi ennast enam ära ei tunnud.

Selleşt olekust äratas teda üks kahin, lõõtsutamine ja tasane nuutsumine. Ta waatas enese ümber ja nägi, et üks naisterahwa kogu tondilossi poole tormas.

See oli Wiida. Ta tundis tema ühe ainsa pilguga ära. Aga mis plaan pidi tal olema, et ta üksi siia julges tulla? Wõi ei mõistnud ta tondilossi karta?

Tal oli nõuu teda manitsema hakata, mitte edasi minna, kui see juba isegi lossi müürisid silmas ja ehmatades seisma jäi.

— Hirmus, hirmus, köneles ta iseenesega pool waljult, nii et põõsas warjul oleja piiga seda kuulda wõis. Minu jalg ei ole weel enne siia saanud ja nüüd seisan ma üksi süda pimedal öösl siin ilma abita, ilma tröõstita. Ma ei ole kumbagit enam näha saanud, ei teda ega ka seda tundmata piigat,

kes mu südame nii hirmus rahutumaks on teinud. Ma olen nende alatumate kadeduse tundmuste wasta sõdinud, aga nad ei kau mu rinnust. Oh ta tahab lõhkeda; ma kardan, et mu meeled segaseks jääwad.

— Ma ei jõua kauem wälja kannatada seda teadmata olekut, mis mind ära rääkimata walusalt piinab. Ma pean teada saama, mis temaga on sündinud, kas see ka mu elu maksab. See kole müüriware kõige oma hirmudega ei jõua mind tagasi ehmatada — ma tahan sisse tungida, olgu seal mis taht ees, kui ma aga teada saan, kus tema on ja mis temaga on sündinud! See wõeras piiga, kes nii suure hoolega ta eest muret kannab, peab temaga kokku saanud olema, sest muidu oleksin pidanud ma teda teel nägema ehk kõige wähemalt siin leidma. Siin on aga kõik waik kui hauas. Ükski asi ei anna tunnistust neist wõitlustest, mis siin waheşt üürikese aja eest weel werewalamisega lõppesiwad. Üksi ühe meeleäraheitwa tüdruku süda heitleb ise oma waluga. Ma eksin ümber ilma plaanita, ilma nõuuta, ei wõi ennast ega teda aidata; mis asi kohustab teda siis minust suuremat lugu pidama, kui igast teisest küla tüdrukust, kellel prisked paled ja lahked silmad. Ja ometi oleks see mu surm, kui ta kedagi teist siin ilmas oma kõrwale wõtaks ja mind kõrwale jätaks. Seda ei tohi sündida, kellegil ei ole tema peale suuremat õigust kui minul, sest keegi hing ei wõi teda palawamalt armastada kui mina.

Lossi müüri seest tuli häkiste must auk nähtawale ja warsti ilmus sealt pika mantliga inimese kogu. See oli munk; põõsas warjul oleja neiu tun-

dis teda ſelgeste. Ta waatas teraſelt eneſe ümber. Iſeeneſes rääkija piiga ei näinud teda mitte.

Ruttu tahtis warjul oleja Wiidale mõne ſõna kõrwa ſiſſe ſoſistada, et ta eneſe ära peidaks, enne kui munk teda näeb, aga juba oligi munga teraw ſilm teda näinud. Ruttu astus ta Wiida poole, kes weel midagi kurja ei aimanud. Kui ta wiimaks munka ſilmas, oli põgenemine juba hiljaks jäänud. Ta katſus küll ennaſt põgenemiſe läbi peaſta, aga mõne hea ſammuga oli munk ta jarele jõudnud ja kinni wõtnud. Ehmatuſeſt uimane langes Wiida minestuſes tema tugewate käte wahel maha. Hilja, hilja!

9.

Asjata katſe.

Kui Wiida wähe toibus ja eneſe lugu märkas, tuli uus hirm ta peale. Ta tundis riieteſt ära, et ſee ſeeſama inimene oli, kes natukeſe aja eeſt ta maja eeſt Wiboane järele läks.

— Mis ſa minuſt tahad? küſis ta põlglikult ja katſus ennaſt lahti raputada. Aga ta käed hoidſiwad teda kui tuliſed tangid wõluſalt kinni. Ta katſus teda küünistada — hammustada, aga ſee näitas mehele ainult nalja tegewat.

— Ohoh, ſa ilus metskaſs, tahad wiſt küll mu ſilmad lõhki kriimustada, naeris ta koledalt ja ta heal tümiſes iſeäralikult. Wõid katſuda aga julgeste.

— Kas laſed mu ſilmapilk lahti? küſis Wiida äritatult.

— Rumalus, nii hea saagi pean ma lahti laskma. Kes ajas sind karu küünte vahele jooksma? Või ei tea sa, et tondilossi juures keegi hing ei pease?

Vihaga andis Viida talle kõigest jõuust tugewa rusikahoobi wastu silmi. Aga ta tuigerdas ise walu pärast jalgade peal. See hirmus mees kandis raud-silmawarju, ja ta oli oma käe hirmsaste ära põrutanud.

Mees naeris uuesti.

— Lase lahti, kisendas Viida meeleäraheitmises. Wastuse asemel tundis ta ennast weel walusamalt kinni hoitawat.

Wälgu kiirusel tõmbas ta kahe teraga noa wöövahelt ja tõmbas sellega mööda munga käsa. Teraw riist ragises rauda wastu. — Mungal oliwad raudkindad käes!

— Tondi peale ei hakka ükski terariist, hirwitas munk ja pigistas ta käed nii walusalt kokku, et piiga ainus sõjariist, ta nuga, maha kukkus. Ütle mulle, sa tige metskass, mis on sind siia ajanud?

— Ma tahan oma armukest peasta.

— Kes on su armuke?

— Wiboane! Sina oled ta siia toonud, oled ta tondilossi wiinud — anna ta wälja!

Pilkaw naer oli selle wastus.

— Mis on see mees sinule kurja teinud, et sa ta järele luurasid ja ta elu waritsesid?

— Ohoh, tüdruk, kas sa tahad mind wastutamisele wõtta, mis ma teen ehk ei tee! Selle eest ei ole mul kellegile wastust anda. Mis Wiboanega

on sündinud, seda on ta ära teeninud. Nüüd sa teab juba küllalt, ja ära selleſt enam räägi.

— Mis kurja on ta siis teinud?

— Iga teine küsija peaks niisuguſt julguſt igaweſe wangipõlwega kahetsema, aga sinu wastu olen ma suuremeeleline, nagu ühe auusa rüütli wiis wäeti naisterahwa wastu nõuab. Sellepäraſt ütlen ma sulle: Wiboane on julgenud ordu walitsuſe wasta oma ära neetud keelt tarwitada. Suuremat surma süüdi ei wõi ilmas enam olla. Nüüd sa tead.

— Kui üks mees oma surmani rõhutud suguraahwa eeſt wälja astub, siis on ta auustamiſe ja lugupidamiſe wäärt, wastas piiga munga karjuwaſt ülekohtuſt wihaseks saades ja kartuſt kautades. Kui ühele loomale elu kallale kiputakſe, siis hammustab ka kõige wagam jänes. Ordu walitsus on rahwa elujõudu rohkem kui sada aastat imenud — kes wõib seda pahaks panna, kui ta kord ennaſt oma werekaaniſt lahti tahab raputada? — —

— Pea kinni, sa rumal tüdruk, kisendas munk wahele. Sa ei tea, et su julgus su priiuſe, su auu, su elu maksab. Su nõdrameelsed sõnad mõistawad su ilma peaſtmata hukka. Sa tuled minuga ühes!

— Tagane minuſt, sa inetu inimeſe soo teutus! hüüdis Wiida teda põlgdusega eneſeſt ära lükates ja ta raudse käte wahelt lahti kiskudes. Ometi ei läinud see katse tal korda. Munga raudkäed oliwad lahti murdmata.

— Ahahah! Sa tuled ühes, naeris ta koledaste. Tondilossis on ka sinu jauks weel ruumi. Sa oled seda iſe tahtnud.

Mis wõis nõrk neiu tugewa mehe wasta!

Weel mõni silmapilk, ja tondilossi ukśed läksiwad tema taga niisama igaweseks kinni kui Wiboane taga.

Aga seal sündis ootamata ime.

Munk ei olnud weel kolme sammu oma saagiga paigast ära saanud, kui järsku üks tontlik kogu teele ette astus.

— Munk, pea! hüüdis see nii sügawa healega kui see tal wõimalik oli. Häbemata inetu tondilossi tont ja süüta inimeste mõrtsukas! Wärise oma ülema wiha ees, sa kõlwatu sulane. Sa pead oma inetumast tegudest wastust andma, ma nõuan sinu käest kõik süüta hinged tagasi, mis sa elawalt tondilossi waremete keldridesse oled matnud. Lase lahti see laps!

Munk oli selle ootamata juhtumise üle natuke kohmetanud. Siis aga naeris ta jälle oma sügawa, põrisewa healega lühidelt.

— Hirmutes, kes sa oled? küsis ta siis külma rahuga. Siin olen mina täieline isand ja kõigi kutsumata külaliste wali waenlane. Mind ei wõi sa siin hirmutada.

— Ma wannun sulle hirmust kättemaksmist, ütles heal pühalikult edasi. Su teud kisendawad taewa poole, kus üks õige Jumal elab; anna wastust oma tegudest. Sa kannad wagaduse kuube, et süüta inimeste seas kui hunt lambakarjas hirmust lõikust pidada. Anna wälja Wiboane ja lase lahti see tütarlaps, kes sulle küüne wäärt kurja pole teinud. Muidu peab sind mu wanne ära needma, nii tõeste kui praegu pime taewas meie pea kohal seisab.

Munk pani sõrmed suhu ja hele wilistamine kajas metsa ja koledasse lõssi.

Mõne silmapilgu pärast kostis tondilõssist tume wirin wastu.

Kõneleja tundis selle tähendust wäga hästi. See oli appi kutsumise märk, ning wastus lõssist tähendas, et seda kuuldud. Kui weel mõni silmapilk aega mööda läks, siis tuliwad lõsitondid wälja, ja kõik, kes kätte puutusiwad, oliwad kadunud.

— Põgene, laps, mis sa wõid, sõsistas ta Wiida ligi karates talle kõrwa sisse. Muidu on kõik kadunud — tondid tulewad! Kui sul elu armas, siis kuule mu sõna. Ruttu, ruttu!

Nende sõnadega kiskus ta Wiida munga käest lahti ning hüüdis talle weel järele:

— Walmista ennast oma hirmsa nuhtluse wasta, sa saadana eeskuju!

Teisel silmapilgul oliwad põgenejad põõsaste warjus.

Munk pööris enese ümber. Lõssist tuliwad mustad warjud wälja.

— Wõtke nad kinni, need hullud näud! kisendas ta oma juurde ruttawatele kogudele. Nad peawad oma hullu julgust kahetsema. Praegu jookśiwad nad nende põõsaste wahele ära.

Ta näitas käega sinna poole, kuhu põgenejad tä silmist ära kadunud.

Kaua kestis kära ja otsimine, aga wiimaks tuliwad otsijad ometi ilma põgenejateta tagasi.

— Kuida moodi otsite, teie lamba näud, müürgas munk hirmsas wihas. Häbenege silmad peast,

kolm neli meest ei leia kahte tüdrukut ülesse, kellel ometi jooksmiseks jalgu ei ole. Kätte pean ma nad aga saama.

Ta mõtles natuke aega uue otsimise plaani peale. Korraga torkas talle hea mõte pähä. Ta naeratas heameelega. See plaan näis väga tark ja tulus olema.

— Werekoerad ahelate otsast siia! müürgas ta siis. Ma tahan näha, kas need mitte meile põgenejate puruks kistud kehasid tagasi ei too! Hahah! Ruttu, ruttu, enne kui jooksjad kaugel on.

Kaks suurt koera, kes lossis tugevate ahelate otsas juba mõni aeg olivad nälginud, toodi välja. Munk ise pani nad jälge peale. Kohe hakkasivad nad rahutult ahela otsas kiskuma.

— Murra maha! hüüdis ta ja laskis murdjad lahti.

Teisel silmapilgul olivad nad otsijate silmist kadunud.

Munk tundis neid koeri väga hästi. Nende käest ei võinud nad peaseda.

Rahulise südamega, nagu oleks ta kõige suuremat head teinud, läks ta ära lossi poole. Tema wastased olivad kõrwale saadetud, ta oli oma peremehe käsku täitnud — nüüd wõis ta rahulikult hingata.

10.

Äruandmine majapidamisest.

Kui inimene oma sõbra soowi on ilusaste ära täitnud, siis tõttab ta seda teada andma, et sõbra rõõmust nägu näha, ta tänu-sõnu kuulda ja ennast heategemise magusast wiljast rõõmustada. Seesama tundmus ajas ka munga warakult lossi oma peremehe juurde.

— Wäga hea, et tuled, ütles ordumend talle juba uksele wastu astudes ja ta kätt raputades. Ma tunnen oma Goswini. Eila lahkudes ütlesid, et sa enne ennast mulle ei näita, kui mu käsk täidetud on. Tänasest warasest tulemisest märkan, et see sul ime ruttu korda on läinud. Eks pole tõsi?

Munk naeratas heal meelel.

— Poiss on oma paraja paiga peal. Oli küll tegemist, aga kes Goswini wastu saab? Temal on ikka pea ja süda õige koha peal. Ma pean ütlema, et ilma targa mõistuseta ja raudse julgusета niisugusеid asju keegi tont toime ei wõi saata.

— See on tõsi, kiitis lossiherra järele, kellel munga iseenese kiitusе wastu midagi ei olnud ütelda. Sellepärast pean ma ka oma Goswinist suurt lugu.

— Selle eest on ka mässamine juurteni ära häwitatud, seletas munk edasi.

— Kas sa waheşt ka mõnda teist weel ei ole püüdnud?

— Kaks hullu tüdrukut, kes narri kombel Wiboane järele tondilossini oliwad jooksnud, et teda — mõtle mis aruke hullukestel peas — ära peasta!

— Mispäraſt oliwad need ta järele jooksnud?

— Noh, armastawad Wiboanet kui wareſed wana hobuſt. Oh ſee oli küll pagana nali, kuidas nad mind hirmutada tahtſiwad, juſt kui oleks ma mõni wana memmeke, kes tonti kardab — mina, kes ma iſe tontide pealik olen!

— Mis nendega ſiis tegid?

— Saatſin koerad peale, oli lühike, rahuline wastus.

— Ja need murdſiwad nad ära?

— Ei, ma ei uſu.

— Aga ſiis läkſiwad nad ju koju kära tegema, mis Wiboanega ſündinud. Ja ſeda ei tohi ometi keegi teada; muidu tuleb meie aſi kõik päewawalgele.

— Ära karda. Selleſt ei tea keegi elaw hing midagi, waigistas munk oma iſandat.

— Ja kui need kaks tüdrukud ära murtud ei ſaanud, kes järele oliwad tulnud?

— Nad ei ſaanud mitte ära murtud, waid ära ſõõdud, ſeletas munk. Koerad oliwad mitu päewa nälgas olnud ja ſarnaste juhtumiſte peale ette walmiſtatud.

— Soo, ſoo, ſoo, nüüd ma mõistan ſind. See on hea. Siis ei jäe jälgi järele, ega pole iga tühja tähja tarwis müüride wahele wedada. Muidu wõiks meie laialiſed keldri urkad weel kitſaks jääda. Wiboane on aga kindlal kohal?

— Tugewa uue müüri taga, kõige wiimaſes keldris, ſa tead ju? — Korſtna all!

— Tean, tean! Sinna ſai ka tema iſa?

— Jah, Wilken von Ilſede.

— Siin on su wapruse palk! Nende sõnadega laskis lossiherra mõned hiilgawad rahatükid mungale peusse weereda. See kummardas nende eest andjat pea maani.

— Kas Harjumaa nõid on juba wait jäänud? küsis siis lossiherra.

— Tont seda teab, kuidas see nõnda kaua wastu peab. Ma kuulsin teda weel täna öösegi hoigama. Ta peab küll nõiakunsti wäga hästi mõistma, ega ta muidu nii kaua söömata ja joomata ei elaks. Kui mina ise waremete walwaja ei oleks, siis peaksin ma peaaegu uskuma, et talle keegi toitu kätte kannab — aga ma tean, see ei ole wõimalik.

— Pea teda siis hästi kinni. Ta wõib muidu oma nõidusega meile ei tea mis kahju teha. Laf' ta wintsleb seal nii kaua kui tal lusti on!

— See on ka minu mõte! tähendas südameta waremete waht, munga riides käia mõrtsukas Goswin.

— Siis on mul weel üks inimene, keda sa ära pead toimetama, algas lossiherra jälle oma juttu.

— Kes see on? Niipea kui ma ta ülesse leian ja kätte saan, ei saa ta ialgi su silmade ette tulla.

— See on Armik, üks noor mees, teda wõib kergeste selleşt ära tunda, et tal näus suur arm seisab. Seda poisikest ei wõi ma ialgi uskuda, ma arwan, tal ei ole minu wastu mitte head mõtted südames. Parem on kui niisuguseid kahtlasi näguşi mitte näha ei ole, kui et nad priilt ümber käiwad ja ei tea mis suurt kurja wiimaks teewad.

— Sinu soow on minule kõige waljum käsk,

mida ma enne unes ega ilmsi ei uneta kui ta täidetud on, kinnitas truu ori.

— See on hea. Ma loodan sinu tarkuse ja kawaluse peale. Mine siis nüüd ja tee, mis su kohus on. Walwa hoolega selle järele, mis rahwas teeb ja mõtleb! Kus paha näed, seda karista oma arwamist mööda — selleks annan ma sulle ordu nimel täielise woli. Tondilossi pea aga ta täie kuulsuse sees ja ähwarda kõiki talupoegi põrgu hirmuga, kes töö juures muude asjade peale hakkawad mõtlema. Kas seisab meeles?

— Nii kui kiwitahwli peal — wiimane kui sõna!

Mehed lahkusiwad.

Lossiherra istus üksi natuke aega sügawas mõttes, siis helistas ta kella.

Teener tuli. Ta kummardas sügawalt oma isanda ees.

— Lase Hilda siia tulla!

Teener läks.

Lossiherra ootab tükikese aega. Aga tütart ei tule. Kannatamatalt kõlistab ta teist korda.

Teener tuleb ukse peal nähtawale, jääb aga kahtlaselt seisatama.

— Noh, kus Hilda on?

— Ei ole kodus, ütleb kohmetanud teener.

— Kus ta siis on?

— Ei tea, kõrge herra. Wist wälja läinud. Täna on ilm ju õige ilus.

— Kui ta koju tuleb, siis saada ta kohe minu juurde, käseb lossiherra ja läheb teise tuppa.

— Mis tont ta juba nii wara woodist wälja

on ajanud? küsis ta iseeneses. Kui mul teda tarwis on, siis ei ole teda kodus. Olen teda üleüldse liiga enese tahtmise järele üles lasknud kaswada: teeb, mis ise tahab. Nüüd wõib ta weel oma wanale isale häbi teha. Ma olen iseeneses tähele pannud, et ta ühegist nooremast rüütlist suurt ei hooli, ja ometigi on aeg käes, millal ta mehele peab minema.

See asi peab muutma!

11.

Kaks piiga südant.

Põgenejad piigad olliwad õnnelikult munga käest lahti peasenud ja põõsaste warju saanud, nii et munk neid enam ei näinud ega järgi mõistnud tulla. Wiida oli täieste ilma mõtteta, ta täitis oma tundmata sõbranna käskusid masinlikult ja läks talle ilma wasta panemata järele. Tema juhataja oli munga mõttest ja appikutsumisest wäga hästi aru saanud ja teadis küll, et siit ükši wiledad jalad neid weel õnnekorral wõisiwad peasta.

Ehmatus ja hirm oli aga ta seltsilase jalad otse kui kammitsasse pannud. Ta kiskus teda kätt pidi enese järele, aga see läks nii aegamööda, et sel wiisil waenlaste eest põgenemine wõimata näitas olema. Küll sosistas ta temale waimustawaid ja hergustawaid sõnu kõrwade sisse, aga see kõik ei mõjunud palju.

Pidi ta tema ükši oma saatuse hooleks jätma

ning oma elu peastma? Siis oleks ta weel peasenud. Wiidaga ühes ei olnud lootust.

Need mõtted tuliwad talle pähe, aga ta häbenes iseeneses sarnast asja mõtelda. Kui saatus neid ühte oli toonud, siis pidi ta neid ka ühes oma waljust maitsta laskma. Selles kindlas mõttes hakkas ta kõwemalt Wiida käest kinni, et ta temast mitte maha ei jääks.

Ta kuulis üsna selgeste, kui munk oma käsualustele kange käsu andis, põgenejad üles otsida ja tagasi tuua. Ta kuulis ka taga ajajaid enese kannul ja oli walmis kõige wasta, mis aga ial wõis juhtuda.

Healed tuliwad ikka lähemale . . . warsti wõidi neid näha . . . ja siis oliwad nad kadunud — . . . kadunud kõik ilusad lootused . . . kustunud wiimsed lootuse helkwad tähed; . . nende tulewikus paistis juba põhjatu sügawus . . . lahtine haud . . . kole must taewas . . .

Ikka pimedamaks läks mõteldud tulewiku taewas, ikka raskemaks elu, ikka kurwemaks, ikka rohkem tuli sinna ahastust ja meeleäraheitmist. Weel mõni samm, ja tagaajajate käed pidasiwad nad kinni, kinni igaweste — — —

Seal aga kadus korraga maa nende alt ära. Nad kukkusiwad alla sügawasse hauda, kus pehme liiw neid wasta wõttis. Kukkumine ei olnud neid aga mitte palju ehmatanud, sest surmahirmus ei wõigi enam ehmatust olla. Ega surm surmast suurem ei ole, ja hirmsamat ei wõinud ju enam midagi olla kui elusalt maetud saada. Pealegi märkas

Wiida seltsilane warsti, et tagaajajad neist mööda ikka kaugemale jooksiwad.

— Taewale tänu, meie oleme peastetud! sosistas ta oma seltsilasele tasa kõrwa sisse. Ole rahul, õeke, see liiwaauk on meie peastjaks saanud. Meie ei ole mitte toore wäewõimu alla antud, meie üle walitseb üks kõrgem wägi, kes kõik waenlaste nõuud tühjaks teeb. Seesama juhtumine on mu südamesse uut julgust, uut lootuse sädet hõõgama pannud. Usu, õeke, mitte tigeduse kätte ei jää wõit, waid see on õiglase meele ja truu südame kroon. Oleme siin üsna wait ja puhkame, kuni suur kartus möödas, siis wõime jälle edasi minna. Kui meie weel elame, siis wõime ka teisi abitarwitajaid aidata; on aga meie kehad külmad, siis on korraga neli armurikast awitajat kätt kadunud. Hoiame neid nii kaua ülewel kuni see meil korda läheb. Nad wõiwad weel ilmas head teha, kui puhas inimlik südan nende tegewust juhib.

Wiida pigistas tummalt oma seltsilase kätt. Ta oli sügawast südamest liigutatud, sest ta tundis küll, mis wõeras piiga ka tema eest oli teinud. Aga rääkida ei saanud ta sõnagi. Oli ta liig kardetaw, sest kui kergelt ei oleks neid wõidud kuulda ja nende warju kohta üles leida?

Mõlemad jäiwad wait. Sammud läheneswad kaugemalt. Korraga kuulsiwad nad üht mütsakat ja selle peale kanget kirumist. Warsti tuli ka üks teine heal juurde.

— Kas sa leidsid midagi? küsis keegi.

— Keda paganat sa siin pimedas peab leidma? oli wastus nagu maa sees.

Lühike naer.

— Kus sa siis praegu oled?

— Kukkusin üle kaela ühte ära neetud liiwa hauku. Tont murtku kõikide liiwawedajate kaelad kahekorra. Siin wõib õige inimene seljaluu katki murda.

Jälle oli naermist kuulda.

— Anna käsi siia, ma aitan su wälja. Hõp! Soo, nüüd oled eluga peastetud.

— Jah, aga puusa luud walutawad.

— Kas sa waatasid hoolega järele, waheşt oliwad ka põgenejad seal haugus? küsis teine nalja tujul.

— Mine ikka, rumal, siis olekşiwad nende kaelaluud ka murtud.

— Aga waheşt on nad ometi mõnda auku kukkunud ehk kawaluse pärast ise seal warju otsinud, arutas teine. Arusaamata on, kuhu nad jäänud? Mis sa selleşt arwad kui me aukusid läbi otsima hakkame?

— Tühi wacw! waidles auku kukkuja wasta. Minul ei ole enam lusti sisse kukkuda. See kord läks weel õnnelikult ilma suurema õnnetuseta mööda. Kes teab, kuidas teine kord juhtub. Ehk kuidas tahad sa pimedas ka need kohad üles leida?

— Noh, eks siis ülesse ei leia, kui jälle sisse kukud!

— Tänan selle sakuska eeşt, wastas kukkuja kibedalt. Iga mees hoidku kõige pealt oma nahka.

Tütarlastele on juba selleſt hirmuſt ka küllalt; tagaſi tulla ei julge nad ometi terwel eluajalgi enam.

— Parem oleks ikka, kui ſaagiga tagaſi wõiksime minna.

— Weel parem on aga kui terwe kaelaluuga tagaſi läheme, ſeletas kukkuja.

— Kumal ſaab ka kirikus pekſa.

— Ah ſina pead mind ſiis ſellepäraſt rumalaks, et ma ſisſe kukkuſin?

— Kus ſa ſelle küüruga lähed? Ma pean ſind juſt targaks, et ſisſe kukkuſid ja kaelaluud ära ei murdnud, ega nina wiltu ei löönud, pilkas ſeltſimees.

— Jäta ükskord oma edew lori, noomis kukkuja, muidu wõin ma weel wihaſtada ſinu üle. Ja minu wiha tunneb terwe tondiloſs.

— Kõige paremine weel minu kiunuwad kõrwad, ſähmas ſeltſimees wahele. Aga näe ſiin on mitmed augud näha, kas me ei waata neid järele?

— Tee ſeda, kui ſul lusti on. Mina küll ühes ei tule.

Põgenejad kuulſiwad kõik ſõnad ſelgeſte, kuulſiwad ka ligi tulewaid ſammuſid ja litſuſiwad endid häſti ääre ligidale augu põhja, kuhu nii kerge ei olnud näha.

Maa wäriſes, liiwa kukkus ülewelt kaela, otſija ſeiſis augu äärel, nad kuulaſiwad hinge pidades. Nüüd oli otſuſtaw ſilmapilk tulnud. Nägi ta neid — oliwad nad kadunud, jõudis pimeduſe waip neid weel otſija ſilma eeſt warjata — oliwad nad peaſtetud. Mis neiukeſte ſüdameb tundſiwad, ſeda ei wõi keegi hing aimata, kes iſe niiſuguſes ſurma-

hirmus ei ole elulootuse ja surma kartuse vahel kõikunud.

Viimaks ometi läksivad sammud kaugemale, ilma et midagi iseäralist oleks sündinud. Otsija ei olnud peitjaid sügavasse augu põhja õõne ääre alla mitte näinud. Hirmus kivi oli nende südamete pealt, mis pea kuuldavalt tuksusivad, ära weeretatud ja Viida seltsilane tahtis pea rõõmu pärast valjuste hõisata. Raske on seda rõõmu südames waikselt warjul pidada, mis niisugusel silmapilgul inimlist rinda maru väel lainetama paneb.

Kui healed juba nii kaugele olivad jõudnud, et neid weel waevalt kuulda wõis, siis tõusis Viida seltsilane ettevaatlikult üles ja puudutas oma kaaslasele külgi.

— Nüüd on aeg minna, ütles ta tasa. Kauem ei tohi meie endid enam hea õnne ega selle liivaaugu warju peale usaldada. Ma kardan, et munk mitte selle otsimisega rahule ei jää, vaid oma mehed uuesti välja saadab. Koidu hakatus on juba käes, ja päewa valges ei warja see auk meid ühegi pimeduse jüngri silmade eest.

Osavalt kargas ta august välja, ulatas Viidale käe ja aitas selle ka välja.

Waikselt ruttasivad nad mööda metsa alust edasi, kuni viimaks weikse tee raja peale jõudsivad, kus käimine — õigem ütelda jooksmine, palju lahkem oli.

Tüki maad olivad nad juba ära käinud, koitki palmis taewa serwa kulla karvaliselt ja saatis oma õrna valgust üle metsade ja maade — kui häkiste suurt jooksmise müdinat kuulsivad. Ruttu kargasi-

wad mõlemad teelt kõrwa puude warju. Teisel silmapilgul tormasiwad kaks suurt were-koera neist mööda. Mõni samm mööda jõudes hakkasiwad nad aga nuusima, pöörsiwad tagasi tütarlaste kohta ja sealt otse nende poole.

Nüüd alles läksiwad mõlema põgeneja silmad lahti: Koerad ajasiwad nende jälgi taga — munk oli nad neile järele saatnud. Ehmatuse kisaga langes Wiida lähema puutüwi najale. Kaks were-jänulist tigedat tondilossis ahelas hoitud suurt koera seisiwad põlewail silmil tüdrukute ees. Üks kargamine, siis oleks nad maha tõmmatud ja teisel silmapilgul puruks kistud. Juba seadsiwad mõlemad endid kargamisele.

— Püha Maarja, palu mu waese hinge eest, õhkas Wiida hinge ahastuses.

Enne aga kui kiskja ülesse kargas ja ta kallale tormas, kargas teine piiga wahele, laskis enese Wiida najale ja käratas waljuste:

— Pluto, Narri, mis teil on? Kas teie ei häbene inimese kallale tikkudes?

Need sõnad tegiwad imet. Koerad kohmetasiwad ära, just nagu mõistaks nad iga sõna, ja ei teinud midagi! Pealegi näitasiwad nad wäga rõõmsad olema, nagu saaksiwad nad kaua aja järele jälle kord oma kõige suurema sõbraga kokku.

Wiida ei tahtnud oma silmi uskuda, kui mõlemad murdjad ta seltsilase jalgade ette maha heitsiwad ja ta käsa ja jalgu lakkusiwad. Kuidas oli see ometi wõimalik?

Kui ta esimene ehmatus üle oli, küsis ta liigutatud healel:

— Kelle koerad need on?

— Tondilossi koerad. Nad on meie jälgile lastud, et meid puruks kisuksiwad.

— Ja nüüd on nad kui lambad su jalgade ees! Kuidas on see wõimalik?

— Et nad sada korda mõistlikumad on ja paremat, õiglasemat südant rinnus kannawad, kui need kihwtise mau südamega mehed, kes meid hukka tahtsiwad saata ja palju teisi süüta hingesid juba hukatuse sisse on saatnud.

— Mulle on see kõik suureks mõistatuseks, ma ei saa sinust sugugi aru, õhkas Wiida ja hakkas nutma. Ta ei suutnud oma pisaraid tagasi suruda, mis nii täiest südamest täiel mõedul woolasiwad.

— Miks sa nutad, sõbrakene, küsis wõeras piiga osawõtlikult. Mis murekoorm rõhub sulle pisarad silma?

Kaua pidi ta oma seltsilast waigistama, enne kui see rääkida sai.

— Lase mind oma kaela hakata, kulla sõbrake, ütles ta siis pehme healega.

— Aga ei, ei — tõmbas ta oma wälja lautatud käed jälle ruttu tagasi. Seda ma ei wõi. Enne pead sa mulle kõik andeks andma, mis ma sulle olen ülekohut teinud. Kas wõid seda head mulle weel teha?

— Mis kurja oled sa mulle siis teinud? Ära kurwasta ilma aegu, sa ei wõi mulle mingit kurja teinud olla, sest me näeme ju täna teineteist elus esimest korda.

— Ja esimese nägemise juures olen ma sinu

wastu pattu, suurt pattu teinud, rääkis Wiida rõhutud südamega. Ma ei tunnud sind, ma uskusin, et sa niisama sugune oled, kui teised inimesed, kes mind põlgawad. Sina oled aga kui puhas sulatatud kuld, sinu süda on selge kui tähte sära, kui sinine taewas meie pea kohal, kui koidu kuma ilusal hommikul. — Mina wihkasin sind sest filmapilgust saadik, kui sa Wiboane järele küsisid. Ma mõtlesin, et tema sind armastab, et sina teda armastuse pärast peasta tahad. Ma ei oleks sind mitte niisuguse eluhädaga hukatusest peastnud, nagu sina mind. Oh kui palju olen ma sinust halwem! Kui sa ka Wiboanet armastad, siis olekssid sa minu peale igapäewase inimese wiisil kareda silmaga pidanud waatama, sest kaks neidu, kes üht meest armastawad, ei wõi mõlemad õnnelikud olla. Kes ise meelega õnnetu ei taha olla, see peab teise õnnetuks tegema. See on kord ilmas nõnda, ja ka mina mõtlesin seda wiisi. Ma ei soowinud sinule mitte õnne, ma ei oleks sind mitte niisugusest hädaohust wälja toonud, kus mu oma elu mängu peal seisab. Sina oled aga seda teinud. Sa ei waatnud oma peale, sa peastsid ühe inimese, kellest sa teadsid, et ta sinu õnnele kõige suurem takistaja teel on. See seespidine inimene hiilgab ilusamine, kui kõige kaunim kalliskiwi kuninga krooni sees. Kas sa wõid mulle minu halbust andeks anda ja mind oma sõbraks wõtta? Sa pead ikka minu hiilgaw eesmärk olema, kelle järele ma oma suuri puudusi parandan, kelle sarnaseks ma kõigest hingest püian saada.

Liigutatud südamega langes wõeras piiga Wiida kaela ümber.

— Ära tee mind edewaks, ütles ta kole naljaka haleduſega. Sinu kiitus on üle liig, läheb üle määra. Ma pole midagi muud teinud kui inimeſe kohuſt täitnud. Kes wõiks ka kannatada, kui üks ſüüta hing tooruſe ja jõleduſe ohwriks langeb?

Ole mu ſõbrake, mul pole ſulle midagi andeks anda. Niiſuguſed mõtted on inimlikud, kui ſüda armu walus põleb. Sinu hinge ſuurus on aga ſelles, et ſa oma weikeſt wiga kohe tunned ja ſeda kahetſed. Oma ſüütundmine on juba parandamine. Ka minule on ſuur õnn üht ſüdant leida, kellele oma rõõmud ja mured wõin uſaldada. Ka mina olen ilmas üksi — mu ümber möllawad toorus ja tigedus otſata, rohkem kui ſinu waikſe hurtſiku läheduſes ſeda iialgi näha on.

Wiida tundis oma ſüdames iſeäraliſt õnne. Tal polnud ſiiamaale õieti ühtegi ſõpra, nagu ta mahajäetud ſüda palawalt igatſes.

— Nüüd aga pead ſa weel ütlema, kes ſa oled ja kus ma ſinuga edaspidigi kokku ſaan? ütles Wiida.

— Kes ma olen, ſeda ära küſi minult, ſiis ei wõi me enam ſõbrad olla. Meid lahutawad mahalõhkumata waheſeinad, mis inimeſte ſilmas nii palju wäärt on; üksi ſõbrus ei tunne neid. Hüia mind lühidelt Hildaks. Kui ma ſinuga kokku tahan ſaada, ſiis tulen ma ſinu juurde, ehk jälle ſiinſamas metſa wilus wõime ühte ſaada ja oma ſüdameid teineteiſele wälja puistata. Minu juurde koju ei wõi ſa tulla; ſee rikuks meie ſüdame plaanid waheſt ühe ainukeſe hoobiga.

— Hilda! Mina ei saa sinust mitte hästi aru, ütles Wiida natuke nukralt.

— Armas Wiida, ära uuri seda taga ega katsu selle weikese saladuse katet maha kiskuda, usu mind, see ei ole mitte su waewa wäärt. Aga esiotsa on see weel tarwiline — ja just sinu enese pärast. Ka sina oled oma rahwa truu laps, kellel süda õige koha peal — sinu enese pärast lase see asi järele uurimata jääda. Ma palun sind, mu ilus Wiidake, et sa seda mu palwet täidad. Kas lubad seda teha?

— Hilda, mu tänuwõlg sinu wastu paneb mulle iga soowi sinu poolt pühaks kohuseks, wastas Wiida soojalt. Kui see sinu tahtmine on, siis ei taha ma mitte naiseliku uudishimu waigistuseks sinu tahtmist ja oma lubamist rikkuda. Sa oled mu südame sõbrake, Hilda, ja selleşt teaduseşt on mul küllalt. Kui sul aega ja asja on, siis leiad oma Wiida igakord tuttawast hurtsikust üles — ära uneta aga mitte teda ära, kes sinu sõbruse järele igatseb — —

Sõbruse leping oli tehtud, südamlik musu pitseriks peale pandud — ja piigad lahkusiwad. Wiida läks oma hurtsiku poole, Hilda käänis oma sammud lossi poole. Mõlemad koerad käisiwad kui wagad lambad ta järele ega jäänud temast enam milgi wiisil maha.

12.

Luukeldris.

Kui kaua Wiboane hirmsast põrutamisest lossi keldris uimane oli olnud, seda ei teadnud ta isegi. Kui ta jälle meele mõistusele ärkas ja silmad lahti lõi, ei näinud ta enese ümber muud kui pilkast pimedust. Alles pikema waatamise järele wõisiwad ta silmad katkend kiwimüürisid enese ümber näha. Ta ei mäletanud, kus ta oli.

Kange jänu ja hirmus peawalu waewasiwad teda rängaste. Ta tahtis üles tõusta, et wärske weega oma leegitsewat jänu kustutada, aga seal tundis ta, et ta käed seljataha kinni oliwad seutud. Nöörid oliwad sügawaste liha sisse sooninud ja käed nii ära suretanud, et ta neid sugugi enese külles ei tunnud. Alles suurema liigutamisega hakkas elu nende sisse ühes torkawa waluga tagasi tulema.

— Kus ma olen, ja mis — on minuga sündinud? küsis ta iseeneseşt. Kõik on kui unenägu, aga unenägu ei wõi ta ometi olla, ma tunnen hirmust jänu, peawalu ja mu kondid on rasked, nagu oleks nad tina täis — — — ja kes on mu käed kinni sidunud?

Ta mõtles järele. Mõtlemine pani pea weel rohkem walutama. Aega mööda tuliwad ükşikud tükid eilseşt õhtust talle meelde — tondilosş — munk — püha Antoniuse pilt — käik wõlwialustes ja keldrites — kiumuwad healed — kinniseд ukşed — wiimane wõlwialune — tüli mungaga — ah, siiamaale jäiwad ta teadmised seisma. Ta pidi weel praegu

tondilossis olema, sest wäljaminemist ei toonud ta mälestuse pildid talle mitte ette. Ta aimas seda ikka selgemalt ja ta wiha tõusis ühes sellega. Munk oli teda petnud — oli-ta ei tea kuhu kohta lossi urkasse toonud, et ta sealt enam wälja ei saaks.

Wihaga raputas ta käsa; ometigi ei andnud köied järele ega saanud ta neid lahti. Aga ta pidi ju ometi wabaks saama, kes pidi siis muidu kurjategijale ta pettust kätte tasuma?

Waewaga ajas ta enese müüri najal ülesse. Üles tikkumise juures oli tal köie ots jalgade alla jäänud ja mõne keeru üle käte maha tõmmanud. Sellega oli köis lõdwaks läinud, nii et ta nüüd oma käed ilma suurema waewata sidemetest lahti wõis teha.

Ta tahtis mõlemad käed peawalust hõõguwa otsaesise peale wajutada, aga tundis seal juures, et pahem käsi waluga tagasi langes ja parem ülsi pea peale sai. Pea oli märg, juuksed paksu tarretanud werd täis, ja pahemalt poolt pea seest leidis ta walutawa, werise haawa. Nüüd oli tal ka see segane jagu teada, mis tal enam mälestuses ei olnud: Ta oli kukkunud, haawa pea sisse löönud ja pahema käeluu katki murdnud.

Ja seda on see ära neetud munk teinud, hüüdis ta wihaga. Lämbunud õhk ja kindlad müürid ümber ringi ei lasknud ta healt mujal kuulda, kui ainult selles ruumis, kus ta ise praegu oli.

Ta waatas suure hoolega ümber ringi, kust ust ehk auku leida, kust ta siia sisse tulnud, aga ta silm ei leidnud muud kui terwet müüri enese ümber. See oli üks ruum, mis igapidi kolm neli sammu lai,

ilma kõige wähema ukse ja auguta. Aga kust sai seegi weikene walgus siia, mis seda kurba kohta niigi palju walgustas? See oli talle nii kaua arusaamata kui ta wiimaks silmad ülesse tõstis. Siis selgus talle see nähtus. Ülewel kõrgel, kõrgel oli üks weike augukene, kust peupesa laiune tükk selget sinist taewast ära paistis. Ta süda läks ärdaks seda nähes: Nii kaugel kui see kõrge, kätte saamata taewa sina, nii kaugel temast kõikus nüüd ka ta kadund wabadus!

Kõige pealt pidi ta aga oma leegitsewat jänu saama kustutada; siis tahtis ta jälle nõnu pidada, mis edasi wõib teha oma peastmiseks, sest ta aimamine ütles talle, et munk, kes ta siia toonud, tema peastmise peale nii pea mitte wistist ei mõtle. Ta waatas weel kord terawalt ümber, kas talle waheste mitte ka sööki ja jooki ühes ei ole antud, nagu igale wangile. Aga ta silm ei leidnud midagi.

Ja kui see mõrtsukas mu siia nälga ja jänusse ära laseb surra? hüüdis ta siis kahklewalt. Aga ei, niisuguste põrguliste tükki ei wõi ka wana sarwik ise julgeda. Mis olen mina siis sellele südameta mungale kurja teinud? See ei wõi ialgi olla! Aga mikspärast ei ole siis teda mulle mitte ühes antud? Ma ei jõua kauem enam wasta panna, ma tunnen üht iseäralist nõrkust juba oma liikmete sees — ons see surma aim! Kes teab, kui palju pea haaw kehast werd on rööwinud! Oh, mu waim jääb töntsiks.

Poolest saadik meeleäraheitmisega hakkab ta mööda weikest wangikeldert ümber kobistama, selles lootuses, et kuskil pool peab ometi üks uks leida olema, kust sisse ja wälja saab. Kõwa müür igal

pool. Siiski kuuleb ta ühes kohas niisuguſt kobinat wasta müüri põrutades, nagu peaks seal müür seest õõnes olema.

Uppuja hakkab igaſt ölekõrreſt kinni, miks ei pea siis wang, kelle wabadus niisama palju wäärt on, ka iga abinõuu oma peaſemiſeks katſuma? Waluſt hoolimata, mis põrund pea ja katki murtud käeluu tegiwad, otſis ta müüriſt maha langenud kiwideſt ühe ſuurema wälja, tõstis ta ühe käega üles ja hakkas wasta kobiſewat müüri paugutama. Iga pauk, mis ta ühe käega müüri pihta andis, oli nagu kukuks ſee ta eneſe pähä; nii waluſaste raputas ſee põrunud pead. Siiski pidi ſiin tehtud ſaama, mis wõimalik.

See töö ei olnud ka asjata. Kiwid müüri ſees hakkaſiwad liikuma ja langeſiwad wiimaks üksteiſe järele maha.

Lõhkuja hingas walu ära unuſtades kergemalt. Müür oli ära lõhutud, tee edaſi ſaamiſeks lahti — waheſt ka peaſemiſeks. Ta kuulas hinge pidades, kas keegi teda ſelles lõhkumiſe töös ei ekſita. Kõik oli wait. Siiski uskus ta wahete wahel üht healt kuulma, aga ſee oli nii tume, nagu raske hoigamine ſügawas maa ſees. See ei wõinud kellegi wahi heal olla, kui ta mitte üks paljas kumin kõrwade ſees ei olnud, ſiis pidi ta ühe tondi ehk teiſe temaſuguſe hädaliſe oma olema. Selle üle ei olnud tal aga nüüd pikemalt aega aru pidada. Igamees on iſeeneſele kõigelähem ja oma elu peaſtmine kõige eſimene. Ruttu waatas ta läbi lõhutud müüri augu, aga ei wõinud ſeal pimeduſe päraſt mitte midagi

näha. Üksi hirmust lämmatanud õhku wõis ta sealt sisse hingata, millest ninagi kipitama hakkas.

Mis nüüd teha? Aga teada pidi ta saama, mis wilja ta waew kannud. Aga kuidas seda peale hakata?

Talle tuli hea mõte. Ruttu kiskus ta oma weiksest kaelakotist tüki taela, tulekiwi ja raua wälja ja hakkas tuld raiuma. See oli nüüd üks keerd ülesanne. Pahem käsi oli ju kinni hoidmiseks otse kõlbmata, kuidas pidi ta tuld saama?

Käsna ja kiwi põlwega müüri wasta surudes läks tal wiimaks korda tuld saada ja oma raswakuünalt, mis tal kaasas oli, suure waewaga põlema panna. Nüüd oli tal walgust küllalt, et enese korterit terawamalt silmitseda wõis. See ümberwaade tegi talle arusaadawaks, kust ta oma peahaawa saanud ning käeluu murdnud. Umbes 2 sülla kõrgusel tema korteri müüri sees oli üks ukse sarnane auk. Sealt oli ta sisse lükatud! Sealt pidi ta ka jälle wälja saama, muud teed ei olnud peale uue sisse lõhutud augu. Et aga ülesse ronimine ilma kõige wähema abinõuuta mõõda nilbet müüri wõimata oli, sellepärast pidi siis uus tee hoolega läbi waadatud saama. Ta walgustas sinna sisse. Mis ta seal silmas, ajas talle jälestuse peale.

Weikese koopasarnase ruumi sees oliwad kokku langenud inimese luud mädanenud riide tükkide sees. Luude pool küllakile olekust wõis näha, et see inimene mitte surmult siia sisse ei ole saanud, waid — taewale olgu kaewatud — elusalt sissemüüritud!

Jälestusega pööris ta oma silmad kõrwale. Nii põrgulik kuritöö oli siin ühe inimese elu kallal sün-

dinud, kes ehk niisama wähe süüdi oli kui praegu temagi.

Kole aimamine täitis ta rinda ja pani ta kõigest kehast wärisema. Kas ei olnud tema ka niisamasugune ohwer?

Ta tõstis tule nii kõrgele kui ulatas ja waatas selle augu poole, kust ta tee sisse tulnud. Aga ka sealt paistis talle südameta jõledus wasta. Ta nägi selgeste, et see auk kinni oli müüritud. Nüüd teadis ta, mis temaga sündinud. Ta oli elawalt siia maha maetud!

Jälestus ühelt poolt, kange jänu ja walu teiselt poolt ajas teda meeleäraheitmisele. Ta nägi juba ette oma pikalist hirmust surma nälja ja jänu käes. Kui talle keegi enne ingli keeltega oleks kõnelenud, et nii hirmsaid inimesi ilmas on, ta ei oleks seda mitte uskunud, et maa niisuguseid jõleduse sulasid oma peal suudab kanda.

Ta walutaw pea läks nii segaseks, et ta wiimaks isegi ei teadnud, mis ta pidi tegema. Need surnuluud, keda ta müüri seest leidis, ei olnud talle enam jäledad, waid nad läksiwad koguni armsaks, sest ta teadis, seal oli kord ta saatuse seltsimees nende samade tundmustega wõidelnud ja sedasama otsa leidnud, mis temalgi ees seisis. Nad oliwad seltsimehed, ainult selle wahega, et teine mõni hea aeg enne siia sattunud kui tema. Ja kui jälle mõne aja pärast üks kolmas sinna saadeti, siis leidis ta kaks luukere eest ja sai ise kolmandamaks. Siin seisis haud kõige oma warjatud hirmudega surelise silmade ees.

Nende mõtetega ronis ta waewaga luuhuniku juurde, nagu otsiks ta nendelt tröösti. Luud aga rääkisiwad talle üht tumma, aga siiski wäga arusaadawat kõne: „Noor, elulustiline noormees, enne kui taewa kuu teist korda oma täit nägu ilmale näitab, oled sa minu sarnane! — —

Ta silmad käisiwad ringi. Talle puutusiwad iseäralised kirjad seina peal silma. Ta waatas neid lähemalt, ta tundis üksikud tähed, terwed sõnad, nii palju kui neid seal weel alal oli. See oli teratwa kiwi killuga müüri peale kaabitud kiri, millest mitmelt poolt niiskuse pärast mahalangenud lubjaga palju maha oli pudenenud ja kirjale sel wiisil suured augud sisse jätnud. Ta waatas kaua neid kirjasid, ja mida kauem ta neid waatas, seda rohkem sai ta selle juures ärritatud. Ikka rutem käis tulega üles tõstetud käsi kirja ridasid mööda, et nende poolikutest sõnadest täit mõtet kätte saada. Ta süda pekstis waljuste, kui ta neid poolikuid sõnu luges:

„— — — hirmsas jänus — — — igawene pimedus . . . Ilm kui ära surnud . . . keegi ei kuule . . . Jumalad . . . kinni müüritud . . . ilma süüta . . . keha läheb nõrgaks, silmade walgus on ammu kustunud — — surm, kui hirmus sa siin oled! . . . Jumalad, ärge laske õigust ilmast kaduda — — — makske kätte — — hirmsaste, nii hirmsaste — — nagu nad mulle on teinud. — — Kui siia ilmas üks hingeline peaks juhtuma — ma wannutan sind su hinge õnnistuse juures — — maksa kätte minu eest, kelle luud siit leiad — — need luud on süüta . . . koledamal

wiisil elu — — — — munga riides — — lossiherra mu eluwõtja — — — ilcken von Ilf — — — minu soontes — — Lembitu weri — ja nii õnnetult langeb Eesti wanemate wõsu Mando.

Lugeja käed wäriseſiwad, tuli langes käest maha ja kustus ära.

— Jgawene taewas! Minu isa! karjatas ta waluſalt. Nüüd ma tean, kuhu nad ſinu pannud! Sa oled ſiia ſurnud — ilmaſüüta kui minagi. Oh te' hirmſad õeluſe näud! Sa wannutad ſeda, kes ſu luud ſiit leiab, ſinu eeſt kurjategijatele kätte maksma — need kurjategijad on munk ja losſiherra — taewas, kas ei ole nende lõõg kord täis!

Kallid isa luud, teie peate mu tunnistajad olema ja mu wannet kuulma, rääkis ta pühalikult kätt ülesſe tõstes. Nii kaua kui ſee käſi weel ülewel ſeiſab, ei taha ta enne puhata, kuni need müürid ſiin mu ümber ära on lõhutud ja tee wabaduſele lahti tehtud — ja kui nad ka wersta paksuſed olekſiwad. Siis peawad nad oma taewani kiſendawate jäledate tegude eeſt wastuſt andma — need ſurnuluud wõiwad weel kätte maksa ja kui minuſt ka ſiin muud ei ſaa, kui üks luukere rohkem ſelle keldri ehituſeks, ſiiski peab päew tulema, mil nad oma põrguliste tegu peawad kahetſema — kahetſema waluſaste. Äraneetud olgu minu ees nende ſugu igaweste, kõik, kõik, kes were pooleſt nende huntide ſugulaſed on!

Müüriſt langenud telliskiwi käes hakkas ta nagu meeleſt ära wastu müüri põrutama. Nad naerſiwad ta tühja katſet. Nagu loodud kalju ſeiſis ſee ta

nõrkade hoopide wastu ja wäsinult pidi ta isegi nägema, kui wäga tühine ta lootus oli. Siin wõis ta aastate kaupa raiuda, aga ometigi wangi jääda. Ja nüüd oli ta rammu natukese katsumise järele otsas!

Jänu — walu peas ja käes — nõrkus kehas. Pimedus ümberringi — kõik lootused kaduswad. — Ta wajus närtsides kokku. Jumalaga ilm ja elu!

13.

Kasuema juures.

Päike oli juba kaunis kõrgel taewa külles kui Hilda oma kahe koeraga ühe weikese hurtsiku juurde jõudis, mis lossist tükike maad eemal metsa sees seisis. Sa koputas tasakeste ukse pihta, kui ta enne hoolega enese ümber ringi oli waadanud.

Kohe tuli ukse luugist üks wana naisterahwa nägu nähtawale. Sügawad kortsud näu peal tegiwad ta õiguse päralt näutumaks, aga ta naeratawad suu tütarlast nähes ja truud silmad wõitsiwad iga inimese enese poole, kellele ta niisuguse südamliku rõõmuga wasta tuli, kui praegu sinna jõudnud tütarlapsele.

— Astu aga julgesie sisse, mu südame Hildake, ütles ta siis soojalt. Ma olin kõige öö otsa sinu päralt suures mures ja rõõmustan südamest, et jälle õnnega tagasi oled saanud.

— Ma tean, kallis emake, et su truu süda oma Hilda üle murega walwab, kostis tütarlaps üle

kõrge läwe pool pimedasse weiksesse hurtsikukesesse astudes ja soojalt wanakese kuiwa kätt pigistades.

— Aga räägi nüüd, kuidas sa täna nii hiljaks oled jäänud? Muidu said sa ikka enne walget tagasi.

— Täna oli mul hoopis iseäraline asi ees, mis weel mitte üsna möödas ei ole. Enne aga lase mu koerad sisse. Muidu wõiks neid keegi siin näha, ja see oleks wäga hale.

Kui koerad sisse oliwad tulnud, kõneles ta wana emakesele kõik korda mööda ette, mis ta ööst ära elanud.

— Waene Wiboane, õhkas wanake. Ta on mu kadund wenna ainus poeg. Ma usun peaaegu, et ka tema waeneke ülekohtust otsa on leidnud. Ta ei painutanud oma õiglast pead ialgi nii sügawalt sinu isa ja teiste wanemate ette, kui neil meele pärast oli. Oh, missuguséd hirmsad lood sünniwad küll weel tänapäewani!

— Wiboane pärast on mu süda wäga kurb räägis neiuke nukralt Ta on mu elu peastnud, minu karu küünte wahelt ära kiskunud, ilma et ta teadis, kes ma olen. Ma nägin seda meest siis esimest korda. Tema mehelik, ilus, kõrge waimuga nägu oli mulle nii meele pärast, et see mul enam meelest ära ei lähe. Oh kui õnnelik wõib see tüdruk olla, kes tema kõrwal elust läbi tohib kõndida!

Wanake waatas naeratades punastawa piiga otsa.

— Sa armastad Wiboanet?

— Mul ei ole tema peale ühtegi õigust, ütles ta otsekohese wastuse asemel kurwalt. See oleks

minu kõige suurem õnnetus, ma ei wõiks ometi ialgi ennast temaga ühendada.

— Seda ei lubaks su uhke isa küll ialgi.

— Isa lubast ma ei räägigi, ma usun, Wiboane ei mõtlegi minu peale, tal on omal üks ilus, õiglase südamega piiga, kes teda armastab — rohkem kui oma elu —

— Kust sa seda tead?

Hilda pidi talle ka nüüd selle loo ära kõnelema, mis Wiidasse puutus.

Waikselt tõmbas wanake noore iluse piiga enese kaenlasse. Ta silmist woolasiwad pisarad — palju, palju.

— Helde taewas, ma tänan sind oma südame põhjast, ütles ta wiimaks pehmelt, et sa mu kõige palawamat soowi nii suurel määdul oled täitnud.

Hilda waatas küsides ta otsa.

— Sa ei mõista mind, lapsuke, algas ta. Nüüd oled sa täis kaswanud, nüüd wõid sa kuulda ja ise kohut mõista. Mina olen sinu juures olnud juba sest ajast saadik, kui sa weel mähkmetes olid. Ma tean, see teeb su ausale südamele haiget, aga ma pean seda siiski ütlema, kui sa mulle ka seda ialgi andeks ei wõi anda. Ma olen sinu isalt nii palju ülekohut kannatanud, kui seda üks tige inimene ialgi teisele mõistab teha. Minu mees oli kord herra wastu eksinud, ja herra laskis oma timukad tulla, kui ma haigewoodis olin. Need wõtsiwad mu mehe minu silma all kinni ja pekstiwad teda ilma mu palwist hoolimata, nii kaua kui ta enam wastu ei jõudnud panna. Üks suur werine haaw üle pale

lames ta mu ees ja heitis mõne arusaamata sõna ümisemisega hinge. Ma ei saanud teda aidata, ja sinu isa oma timukatega oli juures ja naeris. Selsamal päewal sündis mulle poeg, ja selle näu peal oliwad needsamad werised jäljed, mis isa palgile löödud. Selle armi päraſt hüüti teda igal pool Armik. Kus ta praegu on, seda ma ei tea. — See oli hirmus ülekohus. Ma tundsin ka seda, mis minu õnnetumale rahwale tehti — ja mu südames tõusis hirmus mõte — ma tahtsin kätte maksa, üks kõik mil wiisil — mis ma isegi ei teadnud. Seal tuli lossi teener ja tõi mulle käsu, lossi lapsehoidjaks tulla. Kui ma käsku ei oleks täitnud, siis ei oleks ma praegu wist mitte enam elawate seas. Ma kuulsin sõna ja tulin lossi. Seal anti sinu kaswatamine minu kätte. Ma wihkasin sinu isa — su ema ei ole sind oma silmaga näinud, ta suri lapsewoodisse — ja paraku ka sind, kui oma kõige suurema kurjategija liha ja werd. Mul oli mitu korda mõte sind ära hukata. Su nägu oli mulle wasta meelt — ma wõitlesin kaua iseenesega ja mu hea waim wõitis. See ei ole kellegi kättemaksmine, tundsin ma wiimaks ära, see on argus, patt — sinu isal, kes sust midagi ei hoolinud, ei oleks selleſt ometi suurt südame walu olnud. Seal tuli mulle korraga parem mõte pähä. Ma wõisin oma kättemaksmise hinnu paremine kustutada.

Ma kaswatasin sinu Eesti waimus ülesse. Eesti muinasjutud ja Eesti kangelaste laulud uinutasiwad su magama ja äratasiwad su üles, — minu rinna piimaga imesid sa igaweſt wiha ja põlgdust oma

were wastu eneſe ſisſe. Sa õppiſid kõige õrnemaſt nooruſeſt ſaadik waeſe rahwaga ühes head ja halba, tema rõõmu ja kurwastuſt tundma ja ülekohut kõigeſt hingeſt põlgama. Nii tihti kui mul ſee wõimalik oli, wiiſin ma ſu wiletſatesſe hurtſikutesſe, kus werd higistades nendele tööd tehti, kes priiskades ja prassides oma päewad ilma kaſuta õhtale ſaatſiwad. Sa pidid minu kättetaſumiſe ohwer olema. Sa pidid oma teiſtſuguſe olekuga oma uhket iſa päewaſt päewa wihastama, pidid ta elu talle nii hapuks tegema, tema uhkuſt wahet pidamata nii raskeste haawama, et ta muresſe ära ſureb — ſa pidid ſee uſs olema, kes tema elu juurte kallal wahet pidamata närib — — Waat', ſee oli minu kättemaksmiſe plaan — ſee oli mu naiſe kawalus — naiſe wiha — —

Hilda wäriſes taſakeste.

— Ära wäriſe, mu lapſuke, kõneles wanake edaſi: See minu hirmus plaan muutis. Ma olin ſind wiimaks kui oma laſt armaſtama hakanud, ſeſt et mu kõige julgemad lootuſed ſiiamaale täide oliwad läinud. Sinuſt oli waikne taſane lapſuke ſaanud, ſinu ſüdames liikuſiwad inimlikud tundmuſed kõikide hädaliſte wasta, ſa ei wõinud oma kangekaelſe iſa piinajaks ſaada. Nii ſuurt ſüü koormat ei julgenud ma ka kõige oma põlewa wiha juureski eneſe õlale wõtta, et ſinu heaſt ſüdameſt kõik wanemate armaſtuſe pühad ſidemed toore käega olekſin katki kiskunud. Ka murdjad metsloomad armaſtawad oma lapſi ja lapſed wanemaid, ja kes ſeda loomu igaweſt ſeaduſt rikkuda tahab, on jõle inimene. Ja pidin mina niiſuguſeks jõledaks inimeſeks ſaama? Ei, ei — ma

kohkusin oma tigedast plaanist tagasi ja olin röömus, et mu töö ilusat wilja oli kannud, mida ma nüüdki weel maitsen. Ja see teeb mulle praegu siiski rohkem röömu kui see kättemaksmise teel wõimalik on. Ma ei ole sulle su isast selleşt ajast saadik mingit kurja könelenud, aga et sulle kord ära jutustada, kuidas sinu kaswatuse lugu õieti on, olen seda täna nimetanud. Sa oled oma lugemata heategudega meie waese rahwa heaks tõeste palju rohkem waigistawat õli mu wanadesse soontesse walanud, kui metslik wiha kustutamine hirmsas kättemaksmises. Ka waesed töötegijad Eestlased on inimesed, kellede südametes röõm ja kurbdus aset leiab — ka nemad oliwad kord isandad ise omal maal, nagu nüüd sinu sugu — ons siis teil nüüd õigus neid põlata, halwemaks pidada kui loomi, nendega hirmsal toorel wiisil ümber käia, piinata — süüta keldritesse sisse müürida ja nälga ja jänusse surra lasta? Ja need, kes seda teewad, peawad endid weel inimesteks? Meie maa metsades ei ole nii tigedaid metsa elajaidki — — —.

Koerad hakkasiwad rahutult urisema. Hilda waatas kartlikult wälja. Wanakese kõne oli ta rinda imeliste hirmuga täitnud.

Ta wajus ehmatades tagasi. Munga luurawad silmad oliwad läbi ukse prau tema omadega kokku puutunud.

— Mis seal on? küsis wanake niisama ära kohkudes.

— Munk! ägas Hilda. Ta on luuranud, on su kõnet kuulnud — mind wistist siin näinud — oh

mu süda on täis hirmu. Kus see elukas ennast näitab, seal on ikka häda ja õnnetust oodata.

Sisse ei tulnud munk mitte, nagu mõlemad naisterahwad kartsiwad. Ta oli wistist arwanud, et teda mitte pole nähtud, ning kadus kui waim sealt ära.

— Oh kui kauaks olen ma siia jäänud! õhkas Hilda. Kes teab, mis selleşt weel halba wõib tulla! Nüüd anna ruttu mu riided siia, et minema saan. Aeg on otsas — päike juba kesk lõunat.

Wanake tõi kimbukese riideid peidupaigast wälja, mis Hilda nende lihtsate hilpude wasta ära wahetas, mis tal praegu seljas olnud.

Natukese aja järele astus sauna hurtsikust üks toredas riides piiga kahe suure koera saatusel wälja ja sammus kõwerat teed mööda lossi poole.

14.

Lusti-sõidul.

Hilda istub uhkes toas siidiga kaetud akende taga ja uurib wana pergamenti, kuhu peale risti ja põigiti jooneşid on tõmmatud. Ta silm läigib iseäraliselt, just nagu oleks ta midagit wäga tähtsat üles leidnud. Weel waatab ta suure hoolega pergamendi peal üht ja teist joont, ja loeb nende tähenduşt numrite järele alt järele ning paneb ta hoolega eneşe põue. Ruttu wõtab ta siis kella ja helistab kõwasti: warsti tuleb ukşel teener nähtawale.

— Saada Pedro siia! käskis ta lühidelt.

Natukese aja järele läks uks uuesti lahti ja üks imelik mehike astus sisse. Ta oli keskmiste aastate sees, iseäralise õhukese pea ja lohkus paledega. Ta mokad olid kõvasti kokku hammustatud, nagu ei tohiks sealt üht ainust sõna välja tulla, ning silmad seisid liikumata oma käskijanna peal. Kõik ta seis ja olek tunnistas, et ta mitte täitsa hea mõistuse juures ei olnud. Ta näust lendasid rõõmu ja kurbtuse varjud korda mööda üle ning äratasid kaastundmust ta vasta. Tema silmist vaatas aga truudus ja piirita allaheitmine vastu, mis teda vist Hilda preili meelest ka nii ustavaks tegi. Ta seisis kui kivipost paigal, ilma et ise sõna oleks kõnelenud. See ei olnud täna üksi nii, vaid see oli ta viis alati, nagu Hilda väga hästi teadis.

— Pedro, too mulle keldri võtmed siia, käskis ta tasase healega.

— Hilda preili, meil on mitu kellert, ütles ta seisma jäädes. Tema mood ei olnud mitte küsida. Seda teadis ta käskijanna ka väga hästi.

— Selle keldri võtmed, kuhu võlvi alt kolmas uks viib, seletas ta.

— Selle ukse võti on kõrge herra enese käes, oli kindel vastus.

— Ja kas uks on kinni?

— Jah. Nii vana kui mina olen, ei ole ma seda veel lahti näinud.

— Kas sa milgi viisil seda ust lahti ei saa?

— Mis armuline preili tahab, seda saab, ütles

imelik mehike röömsalt. Pedro wõib nüüd kohe, päraſt poole, ehk edespidi ukſe lahti teha.

Piiga, kes oma teenert tundis, wastas lühidelt, — päraſt poole — widewikus. Aga ütle mulle, kuidas wõid ſa ſiis uſt lahti teha, kui wõti mu iſa käes ſeiſab?

Teener läks ilma wastuſt andmata ja ſõna lausumata ukſeſt wälja. Natukeſe aja päraſt tuli ta tagaſi ja mäſſis ettewaatlikult ühte riidehilbukeſt lahti. Sealt tuli tükk waha wälja. Ta näitas ſeda Hilbale. See waatas ſeda ja ei leidnud ſealt peale ükſikute ſiſſe wautud jälgede midagi tähele panemiſe wääriliſt.

— Mis ſee on? küſis ta ſiis.

Sõnalausumata mäſſis ta teiſe hilbukeſe lahti, ja ſealt tuli wõti wälja. Nüüd wõttis ta waha tüki eneſe kätte ja paſſis wõtit igaſt küllelt nende jälgede ſiſſe, mis waha ſees oliwad.

— See on kolmanda ma keldri ukſe wõti, mis kõrge herra ära wõtnud, ſeletas ta. Pedro leidis kord ſelle wõtme üles, tegi eneſele muſtri ja laskis ſelle järele wõtme walmistada. Ma teadſin, et preilil teda kord tarwis läheb.

— Kas ſa oled ſeal ſees käinud?

— Pedrol ei ole tarwis ſinna minna, kuhu teda ei käſta.

— Hea küll! Nüüd too mulle latter küünlaga ka weel ja pane ſiis kahe inimeſe jagu toitu ära, rohkeſte wärſket wett ja head weini. Aga ära wii mitte enam wana loſſi eidekeſe juurde metſa hurtſi-

kusse waid siia minu tuppa. Aga ole kawal ja ära kellegile sõna lausu!

— Kui Pedro mitte käsku karwa pealt ei täida, siis ei tohi ta enam Hilda preili silmade ette tulla, ütles mees tõelikult ja läks.

Jälle wõttis Hilda oma paberi taskust ja hakkas seda uurima. Koputamine ukse taga äratas ta sügawatest mõtetest üles. Ruttu pani ta pergamendi hoolega ära ja läks siis ust lahti tegema. Oma suureks imekspanemiseks leidis ta oma isa ukse tagast, mis ta enne weel polnud näinud.

— Tütreke, ütles ta lahkel healel, ma tulin õige ka kord sind waatama, kas sa weel elad — ma pole sind enam mõni hea päew näinud, ja ometi oli mul sinuga tarwilisi asju läbi rääkida. Täna on ilus ilm ja ma usun, et üks weike lustisõit ratsa wäga hea terwise rohi saab olema. Läheme sõitma. Hobused on walmis trepi ees, lase endale parajad riided selga panna ja läheme. Ma ootan sind kohe!

Ilma wastuse ootamata pööris ta ukselt tagasi. Ta ei saanud midagi selle wasta ütelda, ta tundis, et ta sel wiisil sunnitud oli ühes minema, ehk tal selleks küll sugugi lusti ei olnud.

Raske südamega astus ta oma toast wälja ja läks maja trepini, kus isa teda ka juba ootas.

— Kust sa need kaks koera oled kätte saanud? küsis isa ja näitas murdjate peale, kes Hilda järele oliwad tulnud ja nüüd ahelate otsas hulusiwad, kui oma walitsejannat wälja nägiwad sõitma.

— Need leidsin ma ühel päewal metsas hulkumas, kus nad minu juurde jäiwad ja enam tagasi

ei läinud. Sa tead ju, isa, et nad kord siin lossis minu hoole all on olnud ja siit arusaamata wiisil ära kadunud. Ma olen wäga rõõmus, et nad jälle üles olen leidnud. Ega sa ometi selle wasta ei ole, et ma neid jälle oma juures pean?

— Mis minul siis selle wasta on? — nad on oma kohuse juba täitnud, naeratas maaülem Wilken von Ilsede.

See naer käis Hildale südamesse. Kas ta isa tõeste nii kõlwatu oli, et ta selleşt rõõmustada wõis, kui koerad kaks süüta tütarlast lõhki olekşiwad kiskunud? Ta ütluseşt paistis see selgeste wälja. Siis oli wanal lossieidel ikka õigus, tui ta tema isa hirmsaks werejänuliseks inimeseks nimetas. See tegi talle wäga haiget. —

Nende tee wiis neid läbi metsa suurema käidawa maantee peale. Seal seisis üks rüütel hobuse seljas, nagu ootaks ta kedagi. Nii pea kui ta tulijaid silmas, andis ta oma uhkele hobusele kannukşid ja sõitis neile wasta. Ta lai walge mõõgawenna ordu mantel punaşe ristiga säras kullaşt ja hõbedaşt ning raske kuldkett rippus tal kaelas.

Hilda hakkas kartma. Ta oleks hea meelega tagaşi pöörnud, kui ta mitte isa sundiwat nägu ei oleks kartnud.

— Goswin von Hercke, Wiljandi komtur, ja minu tütar Hilda, tutwustas ta lühidelt ja nikutas peaga lahkelt wõera tulija poole. Ometi ükskord oled minu maa peale tulnud — ma loodan, et see sul mitte wäga wastu meelt ei saa olema.

— Misşuguşel rüütlil wõiks siin wasta meelt

olla, kus nii ilusad lilled õitsewad, nagu see puna-põsk siin, wastas rüütel oma paksu mokkadega lahkelt naeratada katsudes ja Hilda otsa waadates. Sa tead ju, et iga mõõga-ordumend wandega peab tõutama, naisterahwaid aunstada.

Hilda ei wastanud midagi. Ta oli oma ilusad silmad maha löönud.

— Ilus preili, miks sa ei wasta mulle midagi? küsis ta.

— Rüütli herra, sina räägid ju lilledega, mis see minusse puudub!

— Aga sina oled ju see lill, kellest ma kõnelen.

— Siis oled eksinud. See lill ei õitse mitte igale wastutulejale rüütlile.

Rüütel tegi pika näu. Niisuguses olekus nägi ta nõnda wälja, et isegi ennast oleks pidanud kartma, kui ta oma nägu oleks näinud. Järwa maaülem Wilken von Ilsede trööstis teda.

— Sõber, ära pane pahaks, mu tütar on mõnes asjas weidi isemeelne — sul saab temaga weel tegemist olema — aga ole julge; julge pealehakkamine on pool wõitu!

— Kuidas, ilus lapsuke, arwad sa mind iga wastatulija sekka? päris Goswin von Hercke, Wiljandi komtur, kelle uhkust neiu sõnad oliwad haawanud. Ma ei tea mitte, kas sul igapäew nii palju rüütlid siin ükskus metsa kohas wasta juhtub?

— Ma ei ole rüütliteşt rääkinudki, tähendas piiga lühidelt.

— See on ju iseeneseşt̄ki mõista, kellest muust wõib kõrge maawalitseja tütar siis kõnelda?

— Inimesteſt üleüldſe.

— Mõned lollid nimetawad ka niiſuguſid kahejalgſeid tööloomi inimesteks, nagu ſealt praegu üks puukoormaga wasta tuleb.

— Need ei ole ſiis ſinu arwates mitte inimeſed? küſis piiga niiſuguſe kõrkuſe üle ſüdameſt pahane. Minu arwates teewad need ilmas kaſulikumat tööd kui mõned laiſklejad komturid. Ilma nendeta ei ſaaks keegi meiſt ilmas elada.

Goswin von Hercke waatas pärani ſuuga oma iluſa wastaſe otſa. Neid ſõnu ei wõinud ta ära kannatada. Ta ſees mäſſas hirmſaste. Kuidas tohtis ſee iſemeelne tüdruk teda töörahwaga — orjadega — wõrrelda? Ta ei jõudnud ennaſt waigiſtada, waid walas oma wiha wastutuleja puuwedaja peale wälja.

— Eeſt ära, kõrwa, kas ſa lurjus ei näe, et ſakſad wastu tulewad! kiſendas ta wihaga ja enne kui ſee weel kaugemale eeſt kõrwa ſai, langeſiwad ta ratſapiitſa hoobid waeſele mehele walusaste mööda pead. Hobune ehmatas ſelleſt, kargas kõrwale ja wiskas koorma kraawi ümber.

Mõlemad rüütlid naerſiwad ſelle nalja üle ſüdameſt, ega pannud tähelegi, et ka Hilda hobune ära oli ehmatanud ja lõhkuma pani. Tema ſeljas iſtuja jõudis teda weel nii palju ſundida, et ta tagaſi ſuutis käända. Selle juures kautas ta oma kaalusſeiſu ja langes maha, kuna jalg weel jalaraua ſiſſe jäi. Weel mõni ſilmapilk, ja õitſewaſt piigaſt poleks muud üle jäänud kui werine ſurnukeha. Mõlemad mehed nägiwad ſeda kohkudes, aga kumbgi ei

wõinud aidata. Seal kargas aga praegu pekſa ſaanud puuwedaja wälgu kiiruſel lõhkuja hobuſe ſuu kõrwaſt kinni ja pidas ta tugewa jõuga ſeisma, tõstis pea peale maha kukkunud piiga üles, peastis jala jalgrauaſt lahti ning läks ilma ſõnalauſumata ja tänu ootamata oma ümberläinud puukoorma juurde tagaſi. Nüüd oliwad ka mõlemad rüütlid piiga juurde jõudnud, et tema õnnetuſt järele waadata. Ta ei olnud õnneks muud wiga ſaanud, kui otſa ette weikeſe haawa löönud ja ehmatuſeſt wähe ära kohmetanud.

— Kes ſind lurjuſt ſiia meie wasta ajas? kiſendas Wiljandi komtur puuwedaja wastu, nagu wõiks ta ſel wiiſil ſündinud õnnetuſt heaks teha ja oma oſawõtmiſt neiu õnnetuſeſt näidata. Ilma ſinuta ei oleks midagi õnnetuſt ſündinud. Ma tahan ſind õpetada, ſa kõlwatu ori.

Jälle keerles piits töömehe pea kohal. Nüüd ſündis aga midagi, mille peale komtur ei olnud mõteldagi mõiſtnud: Hoopide kandja tõmbas ta piitſa käeſt ja murdis ſelle ta ſilmade all puruks!

Seda ei olnud komtur ootnud, ſeda ei olnud ta weel näinud, et üks niiſugune inimene ſarnaſt tükki julgeb teha. Ta oli wiha päraſt otſe pööraſeks läinud.

Seda oli ka Hilda näinud. Ruttu, enne kui rüütli wälja tõmmatud mõõk ta pea peale maha langes, kargas ta wahele ja tõstis oma käe ülesſe:

— Tagane ſiit, mõrtſukas! kiſendas ta kõigeſt jõuuſt niiſuguſe nimeta nurjatuſe üle wihaga täidetud. Tahad ſa oma õiget wäärtuſt teada, ſiis kuule:

Terwe rügement sinu sugusid ei maksa ühte neist puuraiujast, kelle õiglasem ja auusam süda on kui kümne tule läbi seletatud kuld. Oh sa inetu rüüterlik uhkus, ma põlgan sind südame põhjast! Kui inimesteſt räägitakse, siis ärgu keegi sinu nime nimetagu, see on inimese kõrge ja auusa nime teutamine. See auus töömees oleks wõinud su ilma asjata külgepuutumise eest pihuks teha, see oleks õige olnud — aga ta oli liig auus selle tarwis, et oma kässa rojastada. Mis oled sina oma lollusega ära teinud? Mitte üksi waest orjajat piinanud, waid ka mina oleksin sinu rumala kõrkuse ohwriks langenud, milleſt mind üksi see auus mees on peastnud, kelle warjugi sa ei maksa. — —

— Pea kinni, tütar, oma teutamisega! hüüdis isa wahele. Mõtle, mis sa köneled?

— Wabanda mu weikeſt eksitust, naeratas von Hercke metslikus wihas. Selleſt meheſt ära räägi üleüldse mitte, kui ma süüdi olen teinud sinu wastu, siis anna seda mulle andeks.

— Kõige pealt palu selle mehe käeſt oma inetut tegu andeks, ütles Hilda kindlalt ja näitas käega mehe peale, kes oma koormat ülesse ajas.

— Hilda! hüüdis maaülem von Ilsede ähwardades. Sa kahetsed päraſt oma mõtlemata sõnu, kui sa ettewaatlikum ei ole. See argpüks seal, kelle nägu inetu arm katab, mis ta mitte wõitluses ei ole saanud, waid sündimiseſt ühes pärinud, ei ole tõe pooleſt paremat wäärt. Tema on hõlekatusega hurtsikus sündinud, on orjaks ja hoobikandjaks loodud,

ja meie auus külaline on lossis sündinud, walitsejaks loodud.

Hilda waatas esimest korda terawamalt mehe otsa ja nägi ta auusas näus suurt armi. Talle tuli oma kasuema, „lossieide", jutt meelde.

— Hölekatuse all wõib niisama auusaid inimesi sündida ja üles kaswada kui lossides ja paleedes nurjatumaid, ütles ta siis.

Ka puuwedaja waatas nüüd üles lossiherra peale.

— Jah, need armid olen ma sündides emast saanud, kui lossiherra mu isa ema silma all ära laskis tappa, rääkis ta pühalikult. Need on need põlewad märgid ja igawesed healed, mis õhtu magama heites ja hommiku ülesse tõustes kurjategijale kättemaksmist kisendawad. Ükskord saab aeg tulema. Sind aga, mu inglikuju, pean ma tänulikus meeles ja seisan su eest oma elu ja surmaga.

Nende sõnadega ajas ta oma hobuse minema ja läks pikkamööda edasi.

Rüütlid oliwad nagu piksest rabatud.

— Wilets narr, kiristas maaülem hambaid. Enne kui päike teistkorda üles tõuseb, oled sa kadunud!

Hilda kuulis neid sõnu ja ta süda wärises. Ta teadis wäga hästi, mis need tähendasiwad. Sõnalausumata kargas ta sadulasse, pööris hobuse ümber ja hakkas koju poole minema, ilma et korragi komturi weel oma waatega oleks auustanud.

Komturi süda oli lõhkemisel.

15.

Pahad sõnumid.

Paksud pilved, mis päikese loodelt üles olid ajanud, tõid waraste öö. Ka tuul oli kangeks läinud, ruttu tormiks tõusnud, mis nüüd mühades ja kohades läbi pimeda metsa puhus, niisuguse jõuga, nagu tahaks ta terwet loodust ära häwitada. Kõik oli nii täis põnewust, nagu peaks midagi suurt asja sündima, mis aga mitte walgust ei kannata.

Hilda süda põksus pea kuuldawalt, kui ta läbi akna kottpimeda öö sisse wälja waatas. Ta aimas kaunis õigelt, mis sel sündmusrikkal ööl liikumas oli. Muretsedes waatas ta üksisilmi wälja, nagu ootaks ta pimeduse teki rebenemist ja nagu wõiks ta silm pimeduse saladustesse tungida, mille nägemine talle wäga tähtjas näis olema. Kui siiski midagi muud näha ega kuulda ei olnud, kui pilkast pimedust, kuhu ka kõige terawam silm kaugele nägema ei ulatanud, ja tormi hulumist, hakkas ta rahutumalt toas edasi tagasi käima.

— Kuhu jääb ometigi Pedro? ümises ta iseeneses. Kas ei ole ta Wiida hurtsikut üles leidnud, wõi on talle midagi õnnetust sündinud? Selle aja sees oleks ta juba ammugi sõnumitega tagasi pidanud olema. Mu rahutu süda läheb ikka rahutumaks ja ma kardan, et ta hiljaks on jäänud — siis on tondilossil jälle üks süüta ohwer rohkem. Oh küll wõib inimene ka hirmus olla, kui ta oma inimliku oleku enesest ära heidab! Püha Maarja kaitsku kõiki selle eest. Rüütlid, kõrged walitsejad maal, on hirm-

samad kui werejänulised metsalised, millest Wiljandi komtur üls selge pilt on — ja paraku — ka minu oma lihane isa. — Taewalik Maarja, sa näed sealt ülewelt pilwede pealt, kus pimedust ega pattu ei tunta, mu südamesse, sa wõid ise mu ülekohut mõista, kas on mul selleşt süüdi, kui lapse armastuse pühad sidemad mu hinges katkema hakkawad? Kuidas wõin ma seda armastada, kelle süda tooreşt rõõmu waeste hädaliste õnnetuse üle tunneb ja naerdes süüta inimesi hirmsa ahastuse ja hukatuse sisse saadab! Kus on siin süda, kus on siin inimese jumalik hinge suurus — Jumala näu sarnadus? Püha, püha Maarja, anna mulle seda sõna andeks — sealt paistab kuradi hirwitaw nägu mulle wasta. — Sada, tuhat korda olekşin ma ennemine kõige waesema töömehe tütar, elakşin kõige wiletsamas ja pimedamas suitsuhurtsikus, sõõkşin kõige kehwemat toitu ja teekşin kõige raskemat tööd, kui mu ümber aga niisugused auusad südamed elakşiwad, nagu ma neid kahe noore Eesti mehe sees tundma olen õppinud. Ma ei elaks enam tundigi siin uhkes würstlikus lossis, kus kõik külluses ja toredusęs hiilgab ja midagi ei puudu kui aga õige inimlik süda, auus meel. Walskus, tige, salalik meel, südameta õel rind piirab siin mu ümber. Ma wärisen, kui selle peale mõtlen, et ma ilma oma kalli kasuema õpetuseta waheşt niisamasugune wilets ussikene olekşin. Ma wannukşin niisugused inimesed maa pealt ära, aga nad on mu enese liha ja weri, ja see on nii walus, nagu peakşin ma ise enese ihust tükki wälja kiskuma. Oh kui õige on maha rõhutud ja orjuse sisse saadetud Eesti rahwa

wiha ordu walitsuse wasta! Ma tunnen iseeneses, et wiimane kannatuse pael kord katkeb, ja mis siis tuleb, selle peale ei suuda ma enam mõtelda. Siis saawad lossid kiwiwaremetena tolmama ja kaarnad nende luude kallal kiskuma, kes nüüd kõrged käskijad on. Oh see on hirmus, aga õige — õige!

Ta kuulas. Oli nagu krabinat kuulda. Ettewaatlikult lükkas ta paksu siidi-kardina akna eest kõrwale ja waatas wälja. Pedro nägu tuli akna all nähtawale.

— Mis sõnumid sa tood, mu truu Pedroke? küsis Hilda põnewalt oodates.

Küsitaw kuulas terawaste eneste ümber nagu kardaks ta luurajaid, siis tõusis ta akna najal müüri peale ülesse, nii et pea akna peale ulatas ja rääkis tasa:

— Pedro jookšis nii ruttu, kui jooksta wõib, esiti Wiida juurde ja sealt Wiidaga ühes Armiki hurtsikusse, et teda hädaohu eest hoiatada. Sealt leidsime aga tühja toa eest. Sees oli kõik hirmus pime. Kui ma tule ülesse kaapisin, nägime ümber wisatud pinkisid, ära lõhutud majariistu, werd — — meest aga ise kusagil. Wiida hüüdis ta nime, keegi ei anmud wastust. — Muud Pedro ei tea.

Hilda hingest käis jälestuse wärin läbi. Enam kui ta karta mõistnud oli õige. Ta sõnumik oli hiljaks jäänud!

— Kas lossieide juures ka käisid?

— Teda ei olnud kodus.

— Teda ei olnud kodus? küsis piiga kohkudes.

— Tema toake oli niisama tühi, kui Armike hurtsik.

— Siis on nad ka teda ära wiinud! õhkas Hilda. Oh teie hirmsad jõleduſed inimeste näul! Mis on ſee wanake teile kurja teinud? Seda tähendas ſee munga luuramine. Kui nad ka wiimaks mind tondilossi ei wii! — Pedro, kui ſa oma Hildale weel üht meelehead tahad teha, siis katſu ruttu tondilossi juurde ſaada, et näha ſaakſid, mis ſeal ümber sünnib? Sa oled kawal ja mõistad ennaſt hästi warjata. Waata kõik hoolega järele, mis meile tähtjas on. Waheſt ſaame suure torni juures täna weel kokku. Rutta, rutta!

— Ma teen kõik, mis mu Hilda preili ſoowib, ta peab Pedroga rahul olema.

Nende sõnadega kadus ta öö pimeduſe sisſe ära. Tükikene aega waatas Hilda weel ta järele, siis läks ta ka ära. Ta ſees tormas hirmſamine, kui praegu wäljas ja ta südames walitſes öö, hirmus, kole, pime öö.

Kõik oli talt riiſutud. Tema elupeaſtja, Wiboane, Armik, kes niiſama ta elupeaſtjaks ſaanud, ja ta hea kaſuema, tema ainus tõſine sõber siin tigeduſe ja õeluſe peſas! Kuidas wõis ta neid peasta? Ta pea oli waluſt uimane, meeleäraheitmine käes. Maa, kus peal ta ſeiſis, oli nagu tuline raud ja õhk, mis ta sisſe hingas, kui kihwt — ta tundis, et ta siin lämmatuſe ſurma ſureb, kui ta mitte siit kaugele ei põgene. Mis tähendas lapſe ja wanemate armastus ſeal, kus ſelle pühaduſt porisſe tallati? Ta oleks siit ilma otſa põgenenud, kui mitte need süüta hinged, keda hukatuſe sisſe oli lükatud, teda siin ei oleks kinni pidanud. Oma praeguſes olekus wõis ta ometi kõige rohkem teha, kui nende heaks üleüldſe weel mi-

dagi teha oli. Ja enne ei wõinud ta iseeneſega rahule jääda, kui ta mitte kõik ära ei katſunud, mis tema wõimuſes ſeiſis. Imeliku kindluſega pani ta eneſele lihtſad riided ſelga ja astus oma toa uſt eneſe takka lukku keerates eeskotta ja ſealt wõlwi alla. Nüüd ei olnud iſa ega ka teiſi kodus, keda ta oleks kartnud. Ta oli waritſemata. See oli paras silmapilk, oma õnne katſuda.

Warsti oli ta wõlwi all kolmandama ukſe juures. Ta pani wõtme luku auku, mis üsna ära oli roostetanud, ja käänis. Lukk läks lahti ja mõne hea tõukamiſe järele andis ka raske uks järele. Suure kääksumiſega, mis wõlwi alt tumedaste wastu kajas, kargas uks lahti ja piiga astus ettewaatlikult ſiſſe. Siin tõmbas ta põlewa raswalatri hõlma alt wälja ja walgustas eneſe ümber. See oli kaunis ruumikas keller, nurki ja aukuſi ümberringi täis. Juſt nagu oleks talle ſee koht ammugi juba tuttaw, läks ta ruttu ühe ſuure tõrre juurde, mis müüri ääres ſeiſis, nagu oleks ta wanaduſe päraſt kõrwale lükatud. Selle ümber otſis ta wähe aega ja wajutas ſiis käega ſinna ja tänna. Wiimaks kargas terwe külg lahti ja tühi tõrſk ühe kitſa trepiga, mis mõned aſtmed ſügawamale pimedaſſe käiki wiis, tuli nähtawale. Ilma aja wiitmata läks ta ſiſſe, tõmbas tõrre külle tagaſi kinni ja astus aſtmeid mööda alla. Siin nägi ta kitſaſt ja määratu pikka ruumi eneſe ees, mille teiſt otſa ta nägema ei ulatanud. Ilma ajawiitmata läks ta edaſi; ſee oli üks pikk maa-alune tee.

Mis ta ſiia otſis? Teadis ta, kuhu ſee tee wiib?

16.

Ärekuulamine.

Kui inimesel üks meel puudub, siis on tal teised selle eest terawamad. Nii oli ka lugu Pedroga. Teda peeti igal pool, kus teda tunti, poollolliks, ja ei pantud sellepärast tema tegewust tähelegi. Mis wõis rumal ometi teha! Aga ta oli mõnes tükis kawalam kui kõige osawam kawalpea. Ta oli igalt poolt narrimist ja pilkamist leidnud ja ehk ta küll kellegile märku ei annud, et see talle haiget teeb, põlgas ta oma narrijaid ometigi südame põhjast. Üks ainus inimene oli lossis, kes talle ialgi südame walu ei olnud teinud, see oli Hilda. Sellepärast rippus ta ka kõige südamega tema külles ja tegi tema eest kõik, mis see nõudis. Ta ei küsinud ialgi järele, mikspärast ta seda ehk teist käsku pidi täitma — mis see temasse puutus? Tema oli õnnelik, kus ta aga oma armsa Hilda preili tahtmist wõis teha. Ja selles ei saanud keegi teda ekſitada. Ta teadis, et Hilda siis ta pead silitas ja ütles: „Sina oled ikka mu hea ja truu Pedro!“ See oli ta kõige ülem palk, muud tasumist ta ei igatsenud. Ta ei usaldanud kedagi teist inimest, waid pidas neid kõiki hea Hilda ja enese waenlasteks, kelledele ta sellepärast ka ühte ainust sõnagi selleſt ei awaldanud, mis tal Hildaga ees oli. Seda teadis ka piiga ja usaldas kõik asjad kartuseta truu Pedro hooleks.

Pedro oli wana lossi teener ja tundis ka tondilossi paremine kui mõni tondilossi elanik ise. Nagu wari kadus ta hiljukesti müüride wahele, et siit näha,

mis ümberringi sünnib. Ta ei saanud seal weel hästi ümber waadatagi, kui häkiste üks tugew käsi ta ümbert kinni hakkas.

Pedro pööris eneše ümber ja nägi lossiwahti eneše seljataga. See waatas imestades tuttawa otsa ja küsis uudishimulikult:

— Pedro, mis sina siia otsid? Kui ma nüüd su siia samasse maha olekšin sirutanud, mis oleks selleşt naljaşt şiis saanud?

— Seda olekşid şa ise kõige pealt kahetşenud, wastas Pedro oma naljaka tõşiduşega.

— Oh şa ronga poeg, naeris lossiwaht hea meelega, mis tema ka eneşeşt ära ei arwa. Täna õnne, et şa wana Pedro oled. Iga teişe käsi oleks şiin niişama pahaste käsnud, kui täna nende kahel, kes natukeşe aja eeşt şiia şişşe toodi.

— Mis tühja neil şiis şiin häda wõib olla? küşis Pedro külmalt, nagu ei puuduks şee aşi şugugi temaşşe.

— Tänan şelle eeşt, mine şina kah korştna alla keldrişşe ja laşe uks oma eeşt kinni müürida, nagu Wiboanel, ja ela şeal ilma şõõgita ja joogita igaweste lämbunud õhu käes, ma tahan şiis näha, mis laulu şa laulad.

— Kui ta şuure korştna all, mis waremete teişes otşas hoowi pool külles on, şeletas Pedro oma üksluişe healega, milleşt kõige wähematki uudishimu wälja ei kõlanud, şiis on tal kõige wähemaltki puhaşt õhku, ja mis tahab şiin wangis põrmitşeja şiis weel?

— Aga mis ütled şa şelle kohta, kui şealt ilm kõik oma tujud, lume ja wihma, külma ja şooja şişşe şaadab?

Siis on ta ikka selle korstna all, mõtles Pedro iseeneses. See on hea, et ma tean. Aga seal võiwad wahid juures olla?

— Kas sina teda wahid? ütles ta siis waljult.

— Mine ikka, mis temast weel wahtida, naeris mees. Kuhu ta sealt peab minema, wist ära põgenema? Oh oh, poisike, korsten on wähemalt 5 sülda kõrge ja ülewelt nii kitsas, et kaks waewalt läbi mahub, ja ümber ringi on tal 10 jala paksused müürid!

— Ja sinna pannakse ka tänased wangid?

— Rumal, kas siin muud kohta ei ole? Selle üle peab aru peetama, kuhu nad pannakse.

Siis küsis ta natukese aja järele: — Kas sa ei taha ka kord näha, kuida wiisi inimesi elawalt maetakse?

— Mis ma sest näen? andis ta külmalt wastuseks. Ta oli kahewahel, mis wahi küsimus peaks tähendama?

— Kuule wanake, ütles waht natukese aja mõtlemise järele sõbralikult. Teeme õige korra selle nalja ära, et sina täna minu asemel matusele lähed ja mina jään siia. Ma olen küllalt niisuguseid lugusid näinud, mul on himu neist kaelani täis. Sina aga wõid ka kord näha — ma ütlen sulle, see on naljakas!

— Ma ei lähe mitte hea meelega tondilossi, sõnas Pedro.

— Oh, egas sina ometi tonta ei karda?

— Aga wõerad ei tule sealt enam nii kergelt tagasi.

Sellega saame korda, et sind keegi ära ei tunne. Wõta siit minu mantel ja raudkübar, siis ei tunne sind keegi tont, kui sa iseennast tunda ei taha anda.

Nende sõnadega tõmbas ta mantli seljast ning surus oma raudkübara walusaste Pedro pähä.

— Waata! nüüd ei tunne sa isegi ennast enam, kiitis ta siis rõõmsalt. Sa tead, kus wana wõeraste saal on — seal mõistetakse kurjategijate üle kohut. Sina mine ilusasti sinna sisse ja oota käskusid.

Pedro läks. Waht oli südamest rõõmus, et omale nii kergelt asemiku saanud, kes tema eest müüri peab tegema hakkama, ja heitis rahulikult Pedro mantli alla magama.

Pedrol oliwad kõik kohad tuttawad, sellepärast jõudis ta warsti juhatatud kohta. Paar wastutulejat pidasiwad teda õigeks wahiks ja ei takistanud ta käiki mitte. — Kui waht minuga mitte wigurid ei mängi, mõtles Pedro iseeneses, siis on kõik hea, siis wõin ma oma kallile Ildale, kes kõigile inimestele head teeb, tõsiseid sõnumid wiia. On ta aga petis, siis langen ma lõksu. Aga mis ei pea inimene kõik oma sõbra eest julgema!

Ta astus kõigist tähelepanemata pimedasse saali nurka, kust ta kõik ära wõis näha ja kuulda, mis seal sündis.

Suure wana kõdunenud laua taga istusiwad kaks inimest raud-silmakattega, keda Pedro teraw silm aga just näukatetest kõige paremine tundis. Need oliwad maaülema raudkübarad, mis kaua aega tema hoole all puhastada olnud. Nende ees põles tume

raswatuli, mis oma wälkumisega tondilisi, liikuwaid warjusid seina peale heitis ja terwe wanaaegse rüütlisaali koledaks tegi.

Nende ees seisiwad kaks inimest kinnisentud kätega, kolm raudnäuga wahti paljaste kirwesodadega selja taga ning natuke maad eemal seisis weel üks inimese kogu, ka kaetud näuga.

— Kust oled sa need riided wõtnud, lossieit? küsis kare, kumisew heal laua tagast ja tõstis kimbu naisterahwa riideid üles. Nende riietega tüdruk on 4 päewa eest ööst siin tondilossi ees hulkunud.

Lossieit, Hilda kasuema, kes see teine kinnisentud süüalune oligi, wärises ja ütles siis kindla healega:

— Ma tean, et mind näljasurm ka siis ootab, kui ma sulle kõik üles räägin. Mis kasu on mul siis selleşt tunnistuseşt? Wõta, sa werekaan, ka see elu siin, sa oled alati inimeste were järele jänunenud. Sa saad kord isegi teadma, kelle nime ja seisust ma warjan. Sündigu minuga mis taht, ma jätan tema enese hooleks — sinule seda ütelda ehk mitte. Ta töö pole weel tehtud; tal on tarwis ennast warjata. Aga ma ütlen, nii tõeste kui üks õige Jumal taewas elab, pead sa oma hirmsa töö wilja kord täieste lõikama. Sa katad oma näu raudkatte taha, sa häbened ennast ilma katteta näidata, aga oma inetumateşt kuritöödeşt ei häbene sa mitte. Wärise selle wiha ees, kes kõik kuuleb ja kõik näeb. Ükskord tuleb päew, millal sa neissamus keldrites oma inetu elu wälja pead õhkama, kuhu sa nüüd ilmasüüta hinged saadad — —

— Pea kinni oma teutamistega! müürgas lossiherra Wilken von Ilsede wihaselt. Wiige ta ära, mehed, ta on kümne kordset näljasurma teeninud. Ära mu silmist!

Raudnäud asusiwad ta kallale. Ilma wastu panemata laskis õnnetu enesega teha, mis need tahtsiwad.

— Minu ema, minu ema! langes teine wang nõrkewa naise najale ja lükkas tugewa küünarnuku hoobiga timukad eemale. Pean ma sind siin leidma? Oh, see ülekohus on hirmus, hirmus!

Kohkudes waatas naisuke nooremehe otsa, kes palja peaga tema ees seisis. Tume tulewalgus paistis ta näu peale, ta arm oli selgeste näha — —

— Armik, mu poeg, ka sina nende mõrtsukate käes, hüüdis ema südame waluga. Ma olen sind omas südames taga leinanud, ma mõtlesin su surnud olema — nüüd leian ma su siit — oh, mu jõud lõpeb — ma usun, ma suren —

Ta langes nõrkedes poja najale.

See ootamata juhtumine oli kõik ümber olejad silmapilguks ära kohmetanud. Siis aga kähwatas maaülem müristawa healega:

— Unimütsid, mis teie wahite, wiige ta ära.

— Halastage mu waese ema peale, palus Armik põlwili langedes; laske mind tema eest kannatada, ma tahan hea meelega teie werejänu kustutada, aga laske see wana inimene wabaks. Ma palun teid kõige pühade juures —

— Igaüks kannatagu oma häbemata könede eest, wastas maaülem külmalt. Ma usun, et sa oma

süüdegi eest küllalt kannatada ei jõua, mis tahad sa weel teise pattusid oma õlale wõtta?

Mõlemad laual istujad naersiwad selle peale, ja nende heal kajas suuresi saalist koledaste wastu.

Armik waatas ümber. Ta ema oli juba ära wiidud. Nende kiwist südameid ei liigutanud lapse armastus ega palwed.

— Äraneetud olgu te inetu tegu! hüüdis Armik meelt ära heites. Pimedaks mingu päike, kui see hirmus ülekohus mitte kätte maksetud ei saa!

Enam ei saanud ta kõneleda. Siis oli ta suu seutud ja keldrisse alla wiidud. —

Pedro, kui lossi timukas, pidi talle, müüri ette teha aitama. —

Asjata katsed.

Tükikeseks ajaks jäiwad kohtumõistjad weel kokku, kuni munk tuli ja teatas, et wangid kindla müüri taga oma saatust ootawad.

— Goswin, kas need tõeste needsamad riided on, mis sel tüdrukul seljas oliwad, keda sa mõne öö eest tagasi siin lossi lähedal nägid hulkuma? küsis lossiherra mungalt.

— Jah, kõrge maawalitseja Wilken von Ilsede.

— Ma panen imeks, missugune julgus neil inimestel on, tähendas Wiljandi komtur, kes teine lauas istuja oli. Igaüks, kellega kokku puutud, neab rüütlid maa pealt ära. Armas Wilken, sa oled oma rahwaga wistist wäga pehmelt ümber käinud. Ka sinu oma tütargi on nende seas.

— See on tõeste paha nähtus! Aga nüüd taban ma ka kangemalt niisuguse wastase oleku peale waatama hakata. Sina, mu munk, pane hoolsamalt seda tähele, aja oma kõrwad ja silmad rohkem lahti kui siia maale ja anna igast meheſt mulle kohe teatust, kes sel wiisil mässamise mõtteid peas kannab.

— Jah, mu herra, ma olen nii mõnigi kord sind selle pagana lossieide eest manitsenud, aga sa ei pannud seda tähele, sa olid ise pehme ja järele andlik, nüüd oled ise näinud, missugust ussi oma põues oled kannud. Alles eile weel kuulsin ma selgeste, kuidas ta sind teutas, mispärast ma ta ka oma pead siia laskſin tuua. Ma olen ikka oma isanda head käekäiki silmas pidanud ja tema heaks oma terwe elu pühendanud.

— Tee seda ka siis edespidi, munk, ütles lossiherra ja wautas truule sulasele paar kuldtükki peusse. Nüüd wõid minna ja kõik asjad siin korda seadida. Tondilossi peab ilusaste wahitud olema, ja kui siit mõni wang wälja peaseb, siis lähed ise ilma armuta asemele. Seda pea meeles.

Munk kummardas ja läks.

— Nüüd wõime ka kord puhkama minna, ütles lossiherra oma külalisele, kui nad kahekesi oliwad. Munk saab meie hobused koju talitama ja meie läheme ise teist teed, üht naljakat teed koju, kui soowid seda näha saada.

— Mis tee see on?

— Maa-alune tee! On sul julgust ja lusti seda mööda käia.

— Oi jah, wäga hea meelega tahaksin ma seda tundma õppida. Lähme!

Nende tee wiis neid mute haudade juurest mööda, see on, nende keldri urkade juurest, kuhu uued wangid olid sisse müüritud. Mõlemad waatasiwad töö üle, see oli hästi tehtud; midagi ei olnud karta. Üks waht longerdas weel seal ümber ja kadus tulijaid nähes kui wari ligemasse urkasse ära. Tume hüüdmise peal kajas läbi müüri ja kadus keldri müüride wahele ära, ilma et kellegi aitaja kõrwu ehk kaastundlikuisse südamesse oleks ulatanud. Niisama külmad ja tundmuseta kui kiwid müüride sees, oliwad siin ka kõik südamed. Kes pidi waesid peastma?

— Siin on teil aega kisendada, hirwitas lossiherra. Soowin teile selleks hästi tublit kõri. Sajatage seal, nii palju kui soowite! Küllap kõdunete seal kõige oma sajatustega. Need müürid ei anna enestest midagi wälja.

Kahe tugewa kõri kole naer kajas koledalt wõlwialustes edasi. Siis läksiwad sõbrad ühe raske raudukse taha, mis pea kõrgusel ülewel müüri sees seisis. Lossiherra wajutas ühe salawedru peale ja uks kargas ülewel lahti.

— Kas siin on su maa-aluse tee hakatus? küsis von Hercke uudishimulikult.

Wastuse asemel nikutas küsitaw peaga.

— Aga kuidas ülesse saada?

Jälle wajutas küsitaw jalaga wasta maad, ja warsti tuli ülewelt nagu waimu kätest saadetud üks trepp alla.

Mehed astusiwad mööda treppi ülesse, trepp tõusis järele ja uks wajus raskeste taga kinni.

Kõrwale pugenud mehike wahi riietes tuli omast nurgast wälja, kust ta kõik ära oli näinud ja kuulnud, mis siin sündis. Talle oli imelik arusaamata kartus südamesse tõusnud, kui kuulis, et lossiherra oma külalisega maa-alust teed mööda lossi tahab minna. Tema oli ka üks neist inimestest, kes nagu loodud sunni teel head ja paha õigeste ette aimawad, ilma et põhjusi tunnewad. Ta süda ajas teda herrakestele järele minema, et kaitsta, kellele kaitsmist waja. Ta oli weel kahe wahel, mis peab tegema, kas herraste järele minema wõi jälle wangisid peastma hakkama. Ta oli oma silmaga näinud, kuhu nad pantud ja ise oma käega wiimased kiwid paigale seadnud, aga nii lodewalt, et see ainult pealt näha müüri nägu wälja nägi, aga weikse waewaga ära lõhutud wõis saada. Praegu ei olnud keegi teda siin nägemas, nüüd wõis ta oma töö waheist õnnega korda saata. Nii head aega ei wõinud ta ialgi enam leida. Warsti oli see otsas, sest iga silmapilk wõis ta riiete wahetaja talle järgi tulla, ja siis oli kõik mööbas.

Ilma pikema mõtlemiseta läks meie Pedro, nagu lugija wist isegi aru saanud, et see keegi teine ei wõinud olla, kõrges seiswa ukse ette, mis maa-alusesse teele wiib. Ta otsis sala wedrut, wajutas, põrutas, tampis jalaga wastu maad, et uks lahti läheks, aga see ei awanud ennast mitte.

Nukralt jättis ta asjata katsed maha. Aga tühja kätega siit wälja minna ei wõinud ta ka mitte, sest

nii õnnelikult ei wõinud ta teist korda enam sisse ega wälja saada. Ruttu läks ta uue müüri juurde, kiskus kiwid eest ära ja hüüdis tasakeste sisse:

— Armik, tule wälja, sa wõid siit ära põgeneda, nüüd on aeg, wõta minu riided, nendega peased wahtidest läbi. Ruttu, ruttu!

— Kes sa oled? küsis heal alt keldrist.

— Mis sa seal teed? kostis ta seljatagast wasta. Pedro waatas ehmatades ümber. Munk oli ta selja taga.

18.

Maa all.

Hilda tõttas oma weikse tule walgusega mööda maa-alust teed ikka edasi. Mitmelt poolt oli küll edasisaamine waewane, aga siiski ei hoolinud ta waewast. Selle tee läbi wõis ta wiimaks neile, kes lossis kannatasiwad, abi saata. Wistist oli see tee hoopis ära unustatud, sest üks ainus jälg ei tunnistanud siin käijatest. Mitmel pool oli ülewelt maad maha kukkunud ja tee waewaliseks teinud, aga wärske lootus südames ei lasknud teda ühegi waewa peale waadata.

Korraga tungis talle jutu kõmin kõrwu. Ta jäi kuulama. Ja näe imet, eest poolt ühe tee käänu pealt paistab liikuw tulekuma.

— Seal on tõesti inimesed! hüüab Hilda iseeneses ehmatusega. Mis peab ta nüüd tegema? Tule kuma tuleb ikka ligemale, juba näeb ta tuld ise ja

usub ka inimese koguſid ſilmama. Kes wõiſiwad ſiin ometi käia? Kes teadis ſeda teed?

Ruttu kargas ta tagaſi ühte tee äärſesſe auku, nagu neid ſelle tee ääres palju oli, et tulijaid waikſelt mööda minna lasta.

Sammud tuliwad lähemale. Hilda ſüda põksus peaaegu kuuldawalt. Ta tundis oma iſa ja tema eilſe külaliſe healeſt ära. Mis oli neil ſiin teel tegemiſt?

— Tänane töö on meil iluſasti korda läinud, kiitis iſa iſeeneſega rahul olles. See annab ka tulewiku peale head lootuſt.

— Kas üks tööloom elab ehk ſureb, ſee on mulle üks kõik, andis komtur wastuſeks, mina aga nõuan ſinu käeſt oma raha ehk ſu tütart.

— Kuidas wõid ſa ſeda nõuda? Sinu mõõgawenna ordusſe astumiſe wanne keelab naeſe wõtmiſe ära.

— Pah, naeris komtur, kas neid ordutwendaſid meie ajal küll ei ole, kellel naiſed kodus on! Kes läheb ſeda paawstile teatama? Ja kui ſeda ka peaks ſündima, mis ſelleſt ſiis ära ei ole?

— Muud midagi, muud midagi, kui kustutakſe nimi ordu regiſtriſt maha.

— Seda ma tean, ja ei pea ſuureks õnnetuſeks. Waga ordutwenna elu ei ole mulle ſugugi meele järele. Mul on waranduſt küllalt, et niiſama elada wõin kui ilmalikud rüütlid, ilma kõigi rumalate tõutusteta. Anna oma tütar mulle naiſeks ja ma laſen ennaſt ſiis rõõmuga ordust wälja heita, kui ſeda tahetakſe.

— Minu tütre wõid igal ajal saada, kui lugu nõnda on.

— Oled ta aga uhkeste kaswatanud, kõlbab ennemine iga sõnniku tõstjale kui komturile, Liiwimaa kõige kõrgemale seisusele!

— On natuke isemeelne küll, aga eks ta rüütli raudse käe all painu ning taltsaks ei saa kui talleke.

— Aga sa pead siis ise ta minu kätte muretsema, mul ei ole mitte lusti niisuguse metskassiga inimeste nähes kaklema hakata, et meelega ordu walitsust wihastada.

— Seda ma tean. Ma tahan sind ses tükis aidata. Waata, sõber, praegu on ta weel wihane ja saaks sind nähes uuesti kära tegema. Aga jätame asja natuke edasi. Sina ei näita ennast temale enam mitte. Homme ehk ülehomme sõidan ma temaga Wiljandisse. Siis wõid sa waritsejad wälja panna, ja kui meie õhtu sinna kohta jõuame, siis röövwiwad sinu mehed ta minu käest ära, toowad sinu lossi — ja sa wõid ennast laulatada lasta. Ta saab pärast sinuga ilusasti ära leppima ja su targa nalja üle rõõmustama. Nii on need asjad siis kenaste korras, mis muidu peawalu kipuwad tegema. Oled selle plaaniga rahul?

— Wapper mees, Wilcken, sa oled ka üks pagana kolumees, hüüdis komtur rõõmuga. Olgu nõnda. Kas homme ehk ülehomme? millal meie selle rõõmsa jahi teeme?

— Olgu ülehomme, waheşt ei saa ma homme weel oma asjadega siin korda.

— Tehtud!

Mehed löiwad käed kokku.

— Aga waata, kas need ei ole siin inimese jäljed? küsis komtur mulla peale näidates, kui nad juba tükike maad Hildast mööda oliwad jõudnud.

Mehed waatasiwad mõlemad.

— Tõepoolest, need on inimese ja weel pealegi üsna wärsked. Kes pergel siin ometigi on käinud? Nad tulewad siia poole, ja enne ei olnud ometi ainust jälgegi näha. Nii oleks ta meile wasta pidanud tulema. Ma kardan juba, et need mõne kodukäija jalad on olnud, kes siin kõndinud. Kes teab weel, missuguste kaela murdjate öösine tee see siin on!

— Mine ikka, komtur, ega sa ometi tonta ei karda, manitses Hilda isa.

— Mina neid küll ei karda, aga koledad elukad on nad siiski, wastas ebausklik komtur ja ei jõudnud mitte tahtmata wärisemist ära keelata.

— Minul on lusti seda tonti kätte saada, kes siia need jäljed on teinud, seletas lossiherra.

— Jäta, sõber, tühi tahtmine. Sa näed ju, et ta meist nägemata mööda on läinud, nagu õige tont kunagi. Kui tal keha on, siis olekime meie teda pidanud ometi nägema, sest tagasi minemise jälge siin ei ole. Jäta maha tühi nõuu, läheme ära, katsume aga, et koju saame. Tontidega kaklemine ei ole weel kellegile õnne toonud, aga murtud kaelasid on küllalt olnud.

— Oota weidi, mu sõber, sa näed siin neid aukusid, siia sünnib tont wäga ilusaste sisse. Waa-

tame aga järele, kas ta mõnes nurgas mitte kõige oma patuse kehaga ühes ei kükita?

Nüüd algas otsimine. Weel mõni silmapilk, ja siis oliwad otsijad ka selle augu ukse peal, kus tont warjul oli.

Hilda süda wärises. Otsustaw silmapilk lähines, mis ka tema elu ehk mitme teise elu wõis maksa. Õnn oli weel see, et nad ise tema jäljed kinni oliwad tallanud ja sellepärast mitte kohe õiget koobast üles ei leidnud.

Mis ta muidu ialgi poleks julgenud, pidi ta nüüd ometi julgema, sest rohkem kui kinni wõetud ei wõinud ta ju saada, millega muidugi kõik lootused kustusiwad. Miks pidi ta siis ennast just koopa seest kinni wõtta laskma?

Ta waritses parast silmapilku. Nii pea kui otsijad ühe koopa sisse ta silmist kadusiwad, kargas ta oma warjupaigast wälja ja pani kõigest jõust edasi jooksma. Enne kui mehed tagasi tuliwad, oli ta juba tee käänu taha otsijate silmist kadunud.

Õnnelikult jõudis ta nüüd ilma takistuseta tondilossini. Siin läksiwad teed mitmesse arusse. Ta läks seda mööda, mis kõige kõrgemale wiis ja lossi lae peal lõppis. See koht näis tal tuttaw olema, sest kohe otsis ta siin ühe kitsa trepi ülesse, mis ülesse lagunenud korstna juurde wiis. Sealt laskis ta korwiga midagi alla ja tõmbas jälle ülesse. Siis aga hakkas ta otsima, nagu oleks tal midagi kadunud.

19.

Ilmsi või unes?

Wiies öö oli juba selleſt ajaſt ſaadik käes, mil Wiboane oma kitſasſe keldrisſe kinni pandi. Waesele wangile oli see aga mitme aasta pikkune wangiaeg olnud. Ta ootas surma, kes ta hirmsast jänust ja näljast peastab, aga ka see wiimane peastja ei tulnud. Peasemise mõtted oli ta juba ammugi maha jätnud, seſt kõik asjata katsed oliwad seda ju selgeste näidanud, et paksud müürid ta jõudu naersiwad. Ta oli oma saatuse wangikoja müüridele usaldanud ja isa wiisil järeltulejatele mälestuseks jätnud. Nüüd oli wäsimus ja nõrkus ta kehas nii palju maad wõtnud, et ta enam ülesse ei jõudnud tõusta ega oma kirja lõpetada. Ta tundis, et ta walub pea möödas on — tundmine hakkas kaduma, meeled segaseks minema — surm oli tal silmaga näha — pikalt, pikalt jõudis ta lähemale. Hirmus on küll see teadmine, aga ta oli sellega juba nii harjunud, et ta kartmata oma elu kautamise peale maatas. Siin ei olnud midagi — midagi parata!

Ta mõtted lautasiwad weel wiimast kord tiiwu ja lautasiwad ta minewiku õnnepäewade sisse tagasi, kus õnnelised silmapilgud tema elust kui taewalised unenäud, kui nõidlikud pildid ta ümber heljusiwad. Nende piltide seast paistis üks kõige heledam, kui püha paistusega kroonitud piiga kuju äraseletatud õnnelise naeratusega wahet pidamata ta silmi. Ta süda läks soojaks, ta tundis oma aeglase were rutemat liikumist, nagu peaks sinna uus elu tulema,

walud kadusiwad silmapilguks, ta oli kui magusasse unesse uinumas; kõik ta ümber oli nii selge, nii armas ja kaunis, et ta enese taewa läheduses arwas olewat. Oli see surma ligidus? Oh kui surm nii ilus oleks, kes ei langeks siis rõõmuga tema külma kaissu! Üks armas heal kui taewalik muusika kõlas õrnalt ta kõrwu. Ta lõi tasa oma wäsind silmad lahti. Hele walgus paistis ta peale ja selle walguse sees särasiwad need silmad, keda ta selleşt ajast saadik, mil ta neid näinud, enam ei unetanud, kes igas unenäus ja silmawiirastuses tema peal wiibisiwad ja ta südamesse üleilmlist õnne tõiwad.

— Wiboane! kuulsiwad ta kõrwad.

— Oh kui ilus on see kumin kõrwades ja kui kaunis see peaaju pilt, mis jampsi tujud ja waimu nõrkus ühes toowad, õhkas ta tasakeste ja wahtis üksi silmi ülesse. Ta oli ristiusu õpetuses lahtiseşt taewaşt kuulnud ja niisugune lahtine taewas näis tal praegu pea kohal seisma. Oli siis sellel usul, millele ta selga pöörnud, tõeste niisugune imetegew wõim? Ta hakkas seda jälle uskuma. — Ristiinimesed oliwad ise hirmsad, aga nende taewas — oh kui ütlemata ilus!

Ja see pilt seisis kaua, ei kadunud mitte nii nagu kõik teised mõttekujud ja silma wiirastused silmapilkmel.

— Oh sa taewalik kuju, jää paistma, kuni mu waim seşt koledaşt wangist wabaks saab ja kõrgemasse kui inimese mõtted lennata wõib, õhkas ta nõrga healega. Kannata weel pisut, ära põgene mitte ära, sinu pühas läheduses on õnn wiibida,

õnn surra. Oota weel pisut, ma pean oma kõdunewa-kehaga lahkumise pidu pühitsema, siis olen ma waba, siis wõin ma sinu juurde ülesse lennata — — Oota, oota!

Aga siiski oli ilus nähtus kadunud; ükši walgust oli weel näha. See tuli ikka lähemale ja lähemale tema juurde ning waus wiimaks pikkamisi põlewa raswalambi näul ta juurde maha.

— Wiboane! Wiboane! kuulis ta sedasama healt ülewelt, ehk küll enam midagi näha ei olnud. Sa oled siin, sa elad weel. Taewale tänu, ma olen sind leidnud!

— Mis, see ei ole mitte unepilt ega silmawiirastus? hüüdis nooremehe nõrk heal. Minu silmad ei ole mind mitte petnud, mu kõrwus ei ole mitte mõteldud healed helisenud. Räägi, sa kaunim mururõide tütar, on sul liha ja werd, wõi oled sa ometigi mu äritatud waimu taewalik mõttekuju?

Neid sõnu oli ta tugewama healega kõnelenud, nii et nad kuulda pidid olema, kui sel kujul tema tema jauks kõrwu oli.

— Inimene kui iga teine, oli wastus. Siin saadan ma sulle keha kinnitust, marjawiina, wett ja leiba. Ma olin sinu pärast suures hirmus, aga kõik mu katsed, sulle toitu muretseda, läksiwad tühja.

Nende sõnadega libises üks korwike alla.

— Wõta kõik, mis seal sees on, enese tarwis korwist wälja, sõõ ja joo ja looda heade inimeste abi peale, kes sind ialgi ei uneta.

Wiboane tõmbas krampliku kiirusega wee ja weini

ja leiwa korwist wälja, mis teisel silmapilgul jälle ülesse ära kadus.

— Jumalad õnnistagu sind, mu kallis heategija! hüüdis ta ülesse waadates, kus aga midagi näha ei olnud, kui pimedust. Kõik oli kadunud — hele walgus ja ilus inglikuju — —

Ahnelt kustutas ta oma hirmust jänu weini ja weega. Ta keel oli nii ära kuiwanud, et ta kaua aega märjaks ei tahtnud jääda. Ikka tundis ta weel kanget kõrwetust oma kurgus ja sisikonnas.

Ometigi oli rammusal marjawiinal suur mõju, mis ta warsti tunda sai. Ta weri hakkas jälle korralikult jooksma, kadunud joojus tuli kehasse tagasi, nõrkus kadus ära ja ta wõis warsti ülesse tõusta.

Weel uskus ta neid silmi läbitungimata pimeduses nägewat, mis enne nii nõidlikult ta peal wiibinud. Ta uskus nende magust naeratamist mõistwat, ta tundis enese hinges üht tulukest täiel ilul leegitsema hakkawat — täis ära ütlemata magust walu, täis õnne joojust ja tasast magust wärinat. Sel kombel ainult wõib esimene kewade lilleke õnne tunda, kui soe päike ta õie nupud lahti suuteleb.

See nägu oli tema paleus — oli seesama piiga, keda ta karu käest peastnud, kelle pärast ta siia lossi tulnud ja siin wangikoopas surma ootas.

Kes wõib selleşt õnneşt aru saada, mis süda surma suust kõige kallima käe läbi lootuste taewasse tagasi tõstetud tunneb?

Surelik, oh ära püia
Selle õnne kõrgust mõista!

20.

Aitaja palk.

Pedro oli munka nähes esiti wähe ära kohkunud, aga ta sai kohe jälle oma ehmatuse peremeheks. Ühe pilguga mõõtis ta munga tugewuse ära ja nägi, et ta tema wasta wälja minna ei wõinud. Kui ta ise ka oma sõjariistadega ta wasta ei oleks saanud, siis seisis tal ometi terwe perekond timukaid käe pärast, kes esimese märguandmise peale kohe oma peremehele appi oleksiwad tulnud, ja tema oleks kadunud olnud ühes Armikega. Ta pidi aga oma elu hoidma; tal oliwad weel sõnumid wiimata, mis pärast teda siia saadetud. Küll aeg head nõun annab, kui aga praegu kimbatusest peasen, mõtles Pedro.

— Mis sa seal teed? kordas munk oma küsimust.

— Müüri! wastas Pedro lühidelt ja seadis kiwa teine teise peale.

— Mis müür see on, mis ialgi walmis ei saa? Kui ma enne siit ära läksin, siis oli ta walmis, nüüd on ta jälle pooleli? He, mis see tähendab? On linnuke wahešt puuriš ära lennanud?

— Ohoh, nii kaua kui mina nende puuride ukši kinnitan, ei pea keegi peasema. Nemad lurjused on niisuguse logerdi müüri teinud, mida tugew mees ära wõib lõhkuda. Ma märkasin seda ja tahan nüüd nii kindlaks teha, et ta julgem on kui kaljumägi peasmise teel.

Munk astus sõnalausumata ligidale, kuulis wangi healt sees ja jäi pealt näha rahule. Pedro hoidis oma näu tema uuriwa pilgu eest kõrwale.

Ta pähä tõusiwad jälle peastmise mõtted. Miks ei wõinud ta nüüd mungale üht tugewat hoopi anda, et ta alla keldrisse kukkus. Siis oleksiwad nad ta riided wõtnud, mida Armik selga oleks pannud, et nendega ilma kartuseta wälja saada. Siis oleks ta weel müüri teinud, nagu ta köneles. Oh, see oli kaunis mõte ja kui ta korda läks, siis oli wõit nende käes ja Pedro wõis sõnumite asemel elawad inimesed oma Hilda preili ette wiia. Oh, kui ilus plaan, ja kui kaunis tänu ootas teda ilusast suust!

— Tee ruttu oma töö walmis, laiskworst! käratas munk ja ta silmad paniwad suure hoolega igat töömehe liigutust tähele.

Pedro, kes elu seesgi müüri pole teinud, seadis nüüd kiwa, nii kuidas nad juhtusiwad. Ta nägi ära, et wiiwitamine ei maksa, sest iga kautatud silmapilk oli kallis ja munk wõis pealegi ta plaani märgata, sest seda pidi ta juba nägema, et ta mitte müüri meister ei olnud.

Ta käsi tõusis kiwiga. See ei olnud mitte müüri tarwis, waid sellega pidi munk langema. Enne aga kui ta oma eesmärgi peale wõis kukkuda, wälkus munga mõõk ja kiwi Pedro käega tükkis weeres mürinal põrmandule. Õnnetu Pedro kukkus uimaselt wastu uut müüri. Teisel silmapilgul tõmbas munk ta kinni ning lükkas läbi lahtise müüri augu alla.

Ta oli wang — õnnetu sõnumitooja!

Jälle tuliwad mehed, kes müüri ette tegiwad ja suure raudukse tagast weel tugewate kangidega kinni paniwad.

— Siis toodi waht kinniseutud kätega munga ette, kes oma riided Pedroga ära wahetanud.

— Kust oled sa need riided wõtnud, mis sul seljas on? küsis munk karedalt.

— Wahetasin, kostis küsitaw wärisedes.

— Kellega?

— Lossi Pedroga.

— Mikspärast?

— Ma olin wäga wäsinud, tahtsin magada.

— Kõlwatu waht, kes tondilossi wahtidest tohib walwamise tunnil wäsind olla?

— Palun armu! ägas waht. Ma tõutan pühа Maarja ja oma hinge õnnistuse juures, et ma ialgi enam oma kohut ei uneta. Halastust, armu!

— Kus oli Pedro, et sa teda lossi lasksid? küsis munk palwist hoolimata.

— Tema oli mu wahikoha lähedal waremetes.

— Mis ta sinna otsis?

— Ma ei tea.

— Jälle üks uus kaebdus sinu kohuse unustamise ja hooletuse peale, seletas ükskuulaja jäägülmalt. Sa leiad ühe wõera inimese keelatud kohа pealt, see tähendab, sa ei olnud siis mitte oma kohа peal, waid läksid weel sinna — ja teiseks ei küsi sa, mis ta otsib, mis ta tahab. Need süüd mõistawad su hukka. Kas tead, mis mõttega Pedro siia sisse tuli?

— Ta tahtis näha, mis wangidega sünnib.

— Ja sa oleksid ta jälle wälja lasknud, et selleşt siis terwele ilmale kõneleda? Mis?

— Ta on ju rumal, mis temaga siis teha?

— Wilets wahike, kas sa ei tea, et see sinu pea wõib maksa, kui sa wõeraid inimesi lossi sisse ja lossist wälja lased? Ja see poiss ei ole sugugi nii loll, et ta seda meie kahjuks ei mõistaks pruukida. Õnneks on ta nüüd ise ka puuris ja ei wõi kahju teha. Sellepärast ei nõua ma ka sinu kõlwatumat pead, aga meelde tuletuseks su kohuse unustuses ja teiste manitsuseks lähed sa kümneks päewaks warwade peale.

Õnnetu mees langes kummuli oma ülema ette maha armu paluma.

— Ma olen ju itka sind truuiste teeninud, õhkas ta, ainult seekord eksisin ma, halasta mu peale! Halasta, oh halasta!

Teised wahid jäiwad seisma ega wiinud süüalust mitte kohe ära. Nad olitwad kõik osawõtlikud oma ametiwenna waljust nuhtlusest ja ootasiwad, et wali kohtumõistja ehk waheset oma otsust pehmendab.

— Mis te weel ootate? küsis ta seisma jäänud meestelt. Kas te usute, et teha wõite, mis ise tahate, ilma et mina sellest midagi wälja teen? Ohoh! Tondilossi teendrid ei tohi eksida. See narr Pedro tuli ju otse mõrtsuka mõtetega siia. Kui ma mitte ta plaanist aru ei oleks saanud, siis oleksin ma waheset praegu keldris ja tema wangidega wäljas. Ei, nii odaw mu elu ei ole. Ära! Weel üks silmapilk wiiwitust toob koguni teise nuhtluse.

Wang wiidi mitmest urkast läbi wasta hoowi külge ühe weikse kongi sisse, millel raudwäraw ees oli. See kisti lahti, tõmmati wangil jalad paljaks ja pealmised riided seljast ära, ning lükati ta sisse.

Ses kitsas ruumis ei olnud muud kui neli seina. Wärawast paistis walgust sisse ning näitas selgeste, mis hirmus asi see oli „warwade peal“ wangis olla. Põrmanda asemel seisiwad terawa kantidega warwad üksteise kõrwal, nii et need keha raskusel sügawaste liha sisse sooniswad. Pealegi wõis ilm kõige oma tujudega wärawast sisse saada.

Siin pidi õnnetu 10 päewa elama! Ainult keskaja hirmus nuhtluse jämu wõis niisugust piinapaika wälja mõtelda.

Kui wäraw kinni oli pantud, tuli munk ja wajutas oma pitseri peale, et wahešt kaastundlikud ametiwennad teda mõneks silmapilguks sealt lahti ei saaks lasta. Siis läks ta rahulise südamega minema.

21.

Wangi-urkas.

Weel kord käis munk keldrid läbi, kus ta wangid warjul seisiwad ja katsus ukšed järele, kas kõik weel korras on?

Ühe ukse taga kuulas ta iseäranis kaua. Siis pomises ta enesele arusaamata sõnu habeme sisse. Ta kolistas natuke aega roostetanud raskete riiwide kallal, kuni uks lahti läks. Ettewaatlikult astus ta pimedasse kitsasse ruumi, mis teda ühe teise ukse taha wiis, mis wanaduse pärast enam hingede peal ei seisnud, waid otse tõsta oli. Ka sealt kiskus ta kangid eest ära, mis teda wäljaspoolt kinni hoidsiwad, ja astus ettewaatlikult ühte weikesse ruumi,

kuſt kibe läppunud õhk talle wastu tuli. Natuke aega läks ära, enne kui ta weike latri tulewalgus ſiinſeid niiskeid ſeinu jõudis walgustada ja ta ſilmad ſellega harjuſiwad.

Tumedad tulekiired langeſiwad ühe inimeſe keha peale, mis niiske põrmandu peal lames. See oli üks naisterahwas. Tulewalgus paistis ta näusſe, mis ſurnukahwatu ja waluſt kokku kistud näis olema. Tükike aega tunnistas munk ſeda nägu, ſiiski ei ſaanud ta aru, kas ſellel kehal weel elu ſees oli wõi mitte? Ka temalegi oli ſee pilt jäle. Ta lükkas kepi otſaga maasolejat, et näha kas tal elawa wõi ſurnukehaga tegemiſt on?

Maasoleja lõi ſilmad lahti ja ajas eneſe istukile. Munk kargas kohkudes tagaſi. Ta ei olnud ſeda wistiſt mitte ootnud.

— Kas ſina ſiin oled, mu laps? küſis wang nõdra healega. Ma näen walguſt eneſe ümber — oh kui ilus ſee on! Kaua ei ole mu ſilmad ſeda enam näinud, kaua, kaua on pilkane öö mu ſeltſimees olnud, mu ſilmad ei kannata enam nii ſuurt heleduſt. Kas ſee päikeſe paiste on, mis wiimaks weel mu lootuste rohtunud hauale ſärab? Kuſt tuleb päew mu elawa keha koledaſſe hauda? Räägi, ſa oled mu hea ingel ikka, räägi!

Ka munga kiwiſt ſüdamesſe oli ſee liigutaw pilt wähe kaastundmuſe õrna õhku puhunud. Aga ſee oli ſilmapilguks. Ta kadus ſealt, kus ta koht ei olnud, kui ſuitſutombike kange tuule käes. Aga ta ei wastanud ſõnagi. Ta ei ſaanud wanakeſe jutuſt aru.

— Oh, oh, keegi ei wasta. Wistiſt on ſee

unenägu. Oh te trööstijad unenäud, ärge kaduge kellegist õnnetumast. Teie olete iga õnnetuse sisse tõugatud inimese ainus troost. Kui kõik lootused kustuwad, kui ahastuse ja meeleäraheitmise pilwed elutaewa wilgatawad tähed koleda ööpimedusega kinni katawad, siis wõib inimese wäsind waim weel unenägude õndsasse riiki põgeneda, kus walud kauwad ja elu tõsiduse tondilikud hirmutused maad ei leia. — Aga ei, need tondilikud näud ei kau mitte. Nad käiwad ka kõige ilusamates unenägudes ühes — nad ei jäe kuskil meist maha!

Ta silmad seisiwad liikumata munga peal, kelle nägu ta walgusega harjunud silmad aegamööda ikka selgemine nägema hakkasiwad.

— Mis see on? kelle nägu tuleb mulle siin ette? Hoo, need on ju munga jõledad silmad, tema hirmus nägu! Kole pilt, kau mu silmist, sa jõledus — minu õnne riisuja, mu elu hauda matja! Mis on sul seal asja, kus mu waimusilm ilusamaid asju näeb! Mine, sa igaweste põlatud hirmutes, sa südamete mõrtsukas — mine — mine!

Kole naer kõlas nende sõnade peale. Naerja isegi märkas, kuidas wärin naise näust üle käis.

— Ka tema hirmus heal! õhkas ta.

— Haa, seda healt kardad sa kõige rohkem! hirwitas munk. Waata mu otsa, sa jampsija, ma ei ole mitte sinu rumalates unenägudes, ma olen ilmsi siin.

Nende sõnadega laskis ta tulewalguse oma näusse paista.

— Munk ise! Mis sa minust tahad? Kas ma siin ka weel su ees olen, põrgu ori!

— Su elupäewad kestawad kaua, ütles see lõikawa healega.

— Ha, ja sina oled neid lühendama tulnud? Wõta aga peale see wiimne kustuw londike! Ma tean ju, et sa muidu sammu ei tee, kui sa werd ei näe ja parandamata haawu ei löö. Siin ma olen abita olekus, wangitorni piinast nõrk ja jõuetu, wõta see elu, mis sulle ka kõige sügawamas wangitornis rahu ei anna, wõta, kui sul julgust on ja kui sa kord igawese kohtumõistja ees seda wastata jõuad — wõta!

— Mine ikka, rumal nõid, mis ma sinu elust wõtan, küll sellega ka nälg ja jänugi walmis saawad. Ma näen, sa hakkad juba seda surma kartma, ähähäh! Seal on naiste julgus! Kannata, kuni surm tuleb — ta tuleb aga tõeste, ehk see küll kaua juba tulemata on jäänud.

— Ja mispärast tulid sina siis siia?

— Waatama, kui kaua sind sinu nõiakunst elus on jõudnud pidada.

— Sa nõia kummardaja, kas sa ei karda siis nõia juurde tulla?

— Wangis nõidadel ei ole enam mingit wõimu — kui sa oleks midagi wõinud teha, siis oleksid sa juba ammugi mulle kurja teinud.

— Sina oled ise ristiusku ja ei ole weel wist kuulnud, et kiri käseb „Kurja heaga" tasuda?

— See on ükši alatule rahwale kirjutatud.

— Aga kõige alatumatele wist mitte? Seega

oled sina siis oma seltsiga välja jäetud, sa kõige alatum alatumate seast.

— Jäta maha oma sõimamised, ehk muidu pead sa ka veel selle eest kannatama, ähvardas munk.

— Sinu ähvardusi ma ei karda, oma natukest viletsat elu ei hoia ma mitte — ma tean seda niisama selgeste, et sina mind siit välja ei lase kui seda, et sinule ja su terwele sugule kättemaksjad kasumas on. Üks kord tuleb päew, mil ülekohus oma teenitud palka saab, sest weri ihkab werehinda!

Munk naeris. Ta teadis wäga hästi, et kõik terasemad rahwa pojad tema woli all oma saatust ootasiwad. Mis pidi ta kartma? Waene naisuke ei aimanudki seda.

Weike kahin ülewelt äratas munga tähelepanemist. Ta lõi silmad ülesse ja laskis walgust sinna paista. Näe imet, ülewelt tuli korwike nööri mööda alla. Ruttu tõmbas munk ta enese kätte. Seal oli leiba, liha, piima ja wett sees!

— Haa, nüüd ma märkan, kust see tuleb, et wana nõid nälga ega jänu ei karda, hüüdis ta imestades. Seda pisuhända tahan ma tundma õppida, kes siia süia juua weab, ja häda talle, kui tal luid konta on. Need tahan ma purulis tampida.

Enne kui wanake teda tagasi sai hoida ning selle noore armsa elu eest paluda, kes tema eest nii suure hoolega muret kannab, oli ta juba uksest wäljas. Kohkunud wang kuulis üksi weel, kuidas ragisewaid raudu ukse taha lükati, et tema wahešt oma elu ei peastaks. Ta ei kartnud mitte sellepärast, et ta siis, kui mungal korda läheb tema peastjat kinni wõtta,

ilma toitjata jääb ja näljasurma peab surema, waid ta kartis palju rohkem oma tundmata heategija elu päraſt, kes weel noor oli ja elada tahtis. Kõigeſt jõuuſt hüüdis ta ſellepäraſt ülesſe: — Põgene, mu laps, ſind otſitakſe taga. Munk on ſind näinud. Hoia oma noort elu, ära ſaada ſeda minu wana mulla päraſt hädaohu ſiſſe. Põgene, põgene! enne kui hiljaks jääb!

Kas tema nõrk heal oma heategija kõrwu ulatas ja teda kardetawaſt hädaohuſt peasta aitas, ſeda ei teadnud wanake mitte. Tema ümber walitſes jälle haua waikus. Paksud müürid ümberringi ei laſknud üht ainukeſtki healekeſt wõljaspoolt ta kõrwu tungida. Üksi ſees kuulis ta weel taſaſt rabinat. See heal näitas talle tuttaw olema. Ta käſi käis taſakeste niiske põranda kiwide peal ümber, nagu midagi otſides.

Üks weike hiireke oli toidulõhna peale oma nurgaſt wälja tulnud. Ka tema oli ſiin wangis. Wistiſt oli ta jalg ülewel lustiſõidu peal komistanud ja alla keldriſſe kukkunud, kus ka temagi enam wälja ei peaſenud. Ta oli küll hoolega igapäew ja öö augu kaapimiſe kallal ametis, aga kõwad müüri kiwid ei kartnud ta küüni ega hambaid. Nii pidi ta siis waeſe emakeſega oma ſaatuſt jagama, ja ſee juhtumine oli mõlemad hingeliſed sõbraks teinud. Wangi elu oli ſeſt ajaſt ſaadik palju lõbuſamaks läinud, kui weike loomake temale ſeltſi tulnud. Aga ka kartlik hiireke harjus warsti inimeſega ja tuli ilma kartuſeta tema juurde wangileiba jagama.

— Hiireke, rääkis wang pehme healega, tule

aga julgeste, meil on jälle toitu. Wõib olla, et kuri munk meie heategija kätte on saanud, siis on see waheſt küll wiimane sõõk, mis inimeſe heldus meile toonud. Siis ei wõi ka mina sulle enam midagi anda, ja meie mõlemad peame nälga surema.

Hiireke sõi ja läks jälle oma tööle, eneſele auku kaewama. Ta kaapis wäſimata. Wang kuulis seda ja ta hinge walu kaswis suuremaks. Sel wiiſil ihaldab rumal loomake priiust, ta teeb järeleandmata hoolega asjata tööd — ja inimene — Jumala näu järele loodud olemus, ei pea selle taewa ande järele kustutamata igatsust tundma!

Hiireke, sa kaewad ise eneſele hauda!

22.

Ettewalmistamiseb.

Toidutooja, kes keegi muu ei olnud, kui meie tuttaw Hilda, oli wangi manitsusi kuulnud ja ruttu ära minema hakanud. Tema tee wiis teda üheſt wõlwialuſeſt läbi, kuſt ta maa-aluſe tee otsa peale loõtis saada. Enne aga kui ta nii kaugele jõudis, tuli tulewalgus ja sellega ühtlasi ka munga muſt kogu nähtawale. Ruttu kargas ta tagasi ja jookſis üht teiſt wõlwialuſt mööda sinna, kuſt natukeſe aja eeſt isa Wiljandi komturiga ülesse oliwad läinud. Ruttu otsis ta põrmandul ümber ja wajutas jalaga wasta maad. Uks läks lahti, trepp tuli alla, kiirelt ronis piiga üles ja natukeſe aja pärast oli kõik jälle waguſi. Ta oli munga käeſt peaſenud.

Kaua luuſis munk mööda urkaid ja otſis wangi-ſöötjat — aga ei leidnud midagi. Talle oli aru-ſaamata, et ſiit üks elaw hing ära wõinud peaſeda. Peaaegu hakkas ta uskuma, et tõeste nägemata käed ſiin tegewad on.

Järgmiſel päewal istus ta kaua oma iſandaga kirjutuſetoas ja kõneles temaga taſakeste.

— Ma uſun, tondilosſis käiwad tõeste tondid ümber, ütles ta.

— Kuidas nii? küſis iſand.

— Täna ööſi nägin ma, et ühele wangile korſt-naſt toitu alla lasti, ja kui ma tegijat tabama läk-ſin, oli ta kui ſuits kadunud.

— Hm, kas ſa ka kõik kohad iluſaste läbi otſiſid?

— Wiimaſe kui urka.

— Kas ſa maa-aluſt teed ka tunned?

— Maa-aluſeſt teeſt ei tea ma midagi.

— Ma näen, et ma ka ſelle ſaladuſe weel ſinu kätte pean uſaldama, mis ma ſiiamaani ainuükſi oma teada pidaſin, kõneles maa-ülem. See ſaab wa-heſt ſind jälgile wiima. Aga enne pead ſa wan-dega tõutama, et ſelleſt keegi ſurelik sõnagi teada ei ſaa.

— Ma wannun ſulle ſeda, ütles munk oma kätt ülesſe tõstes.

— Walewannet makſad ſa oma peaga, ähwar-das losſiherra. Kas mõistad?

— Wäga hästi.

— Waata, Goswin, ſeda losſi ſiin tondilosſiga ühendab maa-alune tee. See on juba ammu enne ehitud, kui praegune losſ ſiin. Juba eſimene losſi-herra, kes praeguſe tondilosſi ehitada laskis, tegi

selle tee. Keegi pole täna päewani selleſt teeſt midagi teadnud, seſt ta ehitaja oli wäga ettewaatlik mees. Ta laskis kõik ehitajad, kui töö walmis oli, ära tappa, et keegi midagi wälja loriseda ei saaks. Seda teed oli tal mitme asja pärast hädaste tarwis. Wiimaks sai praegune loſs selle tee otsa peale ehitatud, nii et nüüd teda wäga hästi tondilossi käimiseks wõib tarwitada. Kaua seisis ta hoopis tarwitamata, ja kui ma öösel koju tulin, siis leidsin wärskeid jälga sealt, mis tunnistawad, et keegi teine weel seda teed tunneb. Ja ma usun, see saab wangide söötja olemagi. Niisugusele asjale peab ots saama tehtud, ütlen mina, ja sina, Goswin, pead seda korda saatma. Waata siia, ma tahan sulle lossi plaani kõige maa-aluse teejuhatustega anda, et et sa iga nurka ja saladust täieste tundma õpid. Aga seda plaani ei tohi sa kellegi teise sureliſe näpu wahele anda.

Ta segas paberid kaua aega. Siis läks ta rahutuks.

— Ohoh, mu plaani ei ole enam siin, kus ta pidi seisma. Kuhu on ta jäänud? Kes on ta ära wõtnud? — Haa, ma aiman, et ta wistist selle käes on, kes maa-alusele teele jälga on teinud. Seda pead sa mu kätte tooma, Goswin. Ta peab oma häbemata julguse üle aru andma!

Siis seletas ta suusõnaga pikemalt ära, kuidas tee käib, kus ta sisse ja wälja käigu kohad on, nii et munk nüüd täieste tee saladusi tundis.

— Homme sõidan ma Hildaga kodust ära, siis wõta sa walwamine käsile. Aga ma ütlen sulle,

Goswin, ära tule mitte siis mu silma ette, kui sa midagi kätte ei ole saanud.

— Kas nii kaua wõin ma teda enese hoole all hoida, wõi mis pean ma tegema?

Selle jätan sinu hooleks. Tee temaga, mis ise arwad; ma usun, et su kawal pea talle paraja karistuse wõib leida. Ära waata mitte selle peale, kes ta on. Kui ta ka mu oma poeg oleks, armu ei pea ta minu silmis leidma. Pea seda meeles ja nüüd mine. Siin on kolmandama keldri ukse wõti.

Mees tõutas teha, mis wõimalik ja läks rõõmuga minema. Weel päewa walgel käis ta maa-aluse tee läbi ja waatas kõik hoolega järele, et ennast öö tarwis hästi ette walmistada. Ka tondilossi wahid saiwad igaüks ükskulti käsud. Kõigist wõis näha, et midagi iseäralist tulemas oli.

Nüüd pidi kawal kodukäija lõksu langema!

Kui munk ära oli läinud, laskis maa-ülem Wilken von Ilsede tütre enese juurde kutsuda. Natukese aja pärast ilmus Hilda. Ta käik oli kõikuw, nägu kahwatu, silmad ära nutetud. Wilken von Ilsede waatas imestades ta otsa.

Siin ma olen, isa, mis sa minust tahad? ütles ta iseäralise healega.

— Mul on sulle midagi ütelda.

— Siis ütle, ma kuulen.

— Mul on nõuu homme reisi peale minna.

— Minul ei ole ju sinu reiside kohta midagi ütelda.

— Sa pead ühes tulema.

— Ma ei wõi — ma olen haige.

— Just sinu terwise pärast olengi ma seda reisi ette wõtnud. See on minu isa kohus, et oma ainsa lapse eest hoolt kannan.

— Isalikku kohust auustan ma igakord, aga homme ühes tulemine on mul wõimata. Ma tunnen, et mu terwis reisi wäsitamist ära ei kannata.

— Weel on öö tänase ja homse päewa wahel, ja see öö wõib mitu walu ära wiia. Minu wiimane sõna on: pane ennast reisi wastu walmis!

— Aga isa, mikspärast pean siis mina homme ühes tulema; muidu ei ole sa mind ialgi ühes wõtnud!

— Siiamaale olid sa weel lapse ea sees, aga nüüd juba walmis piiga. Sa pead ka ilma tundma õppima; ilma tarkust on igal täieealisel inimesel tarwis. — Ja pealegi on minu kui isa kohus ka sinu tulewiku peale mõtelda.

— Kuidas tahad sa siis reisi peal minu tulewiku peale mõtelda? küsis tütar.

— See on minu asi, selleşt wõin sulle pärast koneleda, nüüd küllalt su uudishimulisteşt küsimisteşt. Ma ütlen sulle weel kord, et sa homme hommiku reisi tarwis walmis pead olema. Nüüd mine!

Hilda läks. Ta isa ei olnud selleşt midagi rääkinud, ega teda mitte manitsenudgi, et ta Wiljandi komturi nii wäga oli teutanud. Ta arwas, et Hilda ta plaanist midagi ei teadnud, ning et teda heaga ühes tulema saada, ei lausunud ta selleşt sõnagi, mis teda nii rängaste oli wihastanud. Hilda aga tundis seda kawaluse wõrku, millesse ta oma isa teda meelega tahtis wedada.

— Taewale olgu kaewatud, et minu oma isa

mu wastu nii ülekohtune on, õhkas ta iseeneses, kui ta ükſi omas toas oli. Mis wõin mina sinna parata, kui ma tema wastu enam ustawat lapsearmastust ei saa näidata. Oh kui ma Wiida asemel olekſin, ma wõikſin siis kümme kord õnnelikum olla! Ma näen selgeste, et annus inimlik meel lossideſt on põgenenud ja hõlekatustega hurtſikute all aſet wõtnud. Nende kiwimüüride peal lasub nagu hirmus wanne, miba waese töörahwa werehigi siia on saatnud. Kui wanemate patud laste kätte nuhelbakſe, siis ei wõi ka mina selle wande nuhtluſeſt peaſeda. Aga tulgu mis tuleb, mina tahan oma südame hea heale järele elada, mu süda ei jõua seda wälja kannatada, et süüta hinged hirmſat ülekohut, nälga ja jänu kannatawad. — Ma tean seda selgeste, kui ma homme isaga ühes reisin, siis ei tule ma enam siia tagaſi. Ja siis jääwad kõik wangid näljaſurma ohwriks. Nende seas on minu emalik sõbranna lossieit, ainus hing, kelle armu soojuſt ma tunda olen saanud — ja minu elupeaſtja — Wiboane, — ka sina oled ſurma mõistetud. Ma kuulsin su nõrka healt, sa kõneleſid kiiduſõnu, taewas teab kellele. — Ja kui see ka ühele teiſele ſurelikule piigale oli — sellegipäraſt pean mina oma pühaks kohuſeks sind peasta. Nüüd tunnen ma su wangihauda, nüüd tunnen ma maa-aluſt teed — kui ma nüüd su heaks midagi ei tee, siis ei wõi ma seda ilmaski enam. Tulgu, mis tuleb, ma ei lähe mitte isaga ühes, ma ei wõi ta auutumat soowi täita ega mitut inimeſt ſurma ohwriks jätta. See on mu kindel, wäärdumata mõte.

Ta helistas kella. Teener tuli ukſele.

— Laſe Pedro ſiia tulla!

— Pedrot ei ole täna loſſis olnud.

— Pedrot ei ole täna loſſis olnudki? kordas ta üsna ära ehmatades. Kus ta ſiis on?

— Ma ei tea. Ta on juba eila õhtuſt ſaadik kadunud.

Enam ei küſinud Hilda midagi. Ta ſüda ei kannud küſida, ſeſt ta ütles talle ju liig ſelgeste, mis temaga ſündinud. Ka tema wiimne abi oli murtud.

Enne poolt ööd kadus ka Hilda loſſiſt.

23.

Abitooja.

Wiida istub omas toakeſes weel ülewel, ehk küll öö ammugi käes on. Mitu päewa on ſelleſt ajaſt mööda läinud, kui Wiboane ära kadus. Ka oma ſõbrannat Hildat ei olnud ta ſeſt ſaadik enam näinud. Lõpmata hingepiin oli rahu ſüdameſt ja une ſilmiſt riiſunud ning meeleäraheitmiſele teed walmiſtanud. Ta ſilmad oliwad juba kuiwaks nutetud, nii et piſarate pehmed wood waluſaid haawu enam ei wõinud waigiſtada.

Wäljas oli pime öö ja winge tuul wilistas hoode kaupa. Wiida ſilmad waatawad üksiſilmi pimeduſe ſiſſe. Kas ſeal ei liigu üks inimeſe kogu? Ta waatab terawamalt. Ometigi ei wõi silm kottpimeduſes midagi häſti ſeletada. Seal kuuleb ta jala astumiſt, taſaſt koputamiſt; ſee on tõepooleſt inimene.

— Wiida, kas ſa ülewel oled? küſitakſe taſakeste wäljaspoolt.

— Jah! Aga kes ſa ſiis oled ja mis ſa minuſt tahad?

— Kas ſa ükſi oled?

— Minu iſa magab.

— Siis laſe mind ſisſe!

Wiida tegi ukſe lahti. Wõeras tuli ſisſe. Selle aja ſees oli Wiida ka tule üles puhunud ja peeru ahjurinda pannud, nii et ſisſeastujat ſelgemalt näha wõis.

See oli kena kaswuga noormees kaunis heas riides. Wiidale oli ta nägu wähe tuttaw, aga ometigi ei tunnud ta teda.

— Mis ajab wõeraſt noortmeeſt ſüda ööſi ühte majaſſe, kus tema ſarnaſid noori mehi ei ela? küſis maja tütar.

— Sõprade peaſtmine, oli lühike wastus.

— Misſuguste ſõprade peaſtmine?

— Süüta wangide wabaks tegemine tondilosſiſt.

— Kas ſa tunned neid, kes wangis on? Mis teeb Wiboane? küſis piiga uudishimulikult.

— Kas ſa tahad tema peaſtmiſeks midagi teha?

— Kõik, kõik, mis wõimalik. Mis wõin ma aga tema heaks teha?

— Julgeid mehi mulle muretſeda, kes minuga ühes tondilosſi tulewad ja wangid peastawad. Siia maale on nad taewa abiga weel elus hoitud, kauem ei wõi ſee enam ſündida. Kõik teed on wõimatuks tehtud, kõik abid riiſutud, nüüd ei aita muud kui wägiwald, muidu on nad kadunud ja kõikide lootjate

südamed wõiwad nende elawalt maetute päraſt walusaid meeleäraheitmiſe piſaraid nutta. Wiida, ſa tunned oma ligikonda hästi, heida mu nõuusse, meie plaan peab korda minema.

Selle mõtte on sulle taewas ise annud, kaunis noormees, kiitis piiga rõõmuga. Aga waheſt ei lähe see ometi korda?

— Kahtlemine ei wii sammu edaſi — julge peale hakkamine ise on pool wõitu. Anna ruttu head nõuu, mis siin teha wõib. On sul mehi teada?

— Meie wõime külasse minna ja sealt mõned tuua, wastas tüdruk nooremehe küneſt julgustatud.

— Kui ſa, hea laps, waheſt mu waewa wähendada tahaksid, siis mine ſa üksi ja kutsu nii palju julgeid noori mehi kokku kui aga kätte saad. Mul on üks teine käik ees, mis selle aja sees weel peab ära käidud saama. Rutta, rutta, sel asjal on wäga suur kiir taga. Kui see täna ööſi ära ei saa tehtud, siis on kõik — kõik hilja ja mitu süüta elu peawad hirmſalt kustuma.

— Olgu siis, ehk ma küll ei tea, kes ſa oled, siiski usaldan ma sinu awalikka silmi.

— See usaldus ei too sulle kahju. Aga nüüd ruttu!

Mõlemad astusiwad pimedasse ööſſe, aga ukſe taga lahkusiwad nende teed. — —

Tükikese aja järele tuli Wiida wiie mehega tagaſi, kes tema käſu peale omale sõjariiistad riiete alla ära oliwad peitnud. Tundmata noortmeeſt aga ei olnud weel mitte tagaſi tulnud.

Magaja wanake oli ſisſetulejate käimiſeſt ja jutu

kahinast ülesse ärganud. Ta waatis küsides koos-olejate külameeste otsa. Wiida seletas mõne sõnaga asjaloo talle ära.

— Kes see mees on? küsis ta siis.

— Seda ma ei tea, wastas Wiida.

— Kuidas wõid sa tundmata inimest nii palju usaldada, et hulga paremaid ja julgemaid meie rahwa mehi annad?

— Aga ta ei ole ju mitte üks petja, kostis tütar paludes. Tema näust wõib seda juba ära näha.

— Lapsuke, sa ei tunne ilma, rääkis isa waguselt. Mina wana inimene tean, mis nii tihti ilma-süüta kuue all kurja tehakse. Kes wõeras ometi sel wiisil abi otsima tuleb? Wõib ju ka olla, et ta õige mees on, aga sel ajal peab wäga ettewaatlik olema. Palju, palju meie omakseteşt on juba ülekohtu ohwriks langenud. Katsugem, et see ohwrite arw ei tõuse — iga uus ohwer on üks uus kiwi meie loo-tuste kalmukünkale. — —

Üks läks lahti ja oodatud noormees astus sisse.

— See on hea, mu armsad sõbrad, kõneles ta kõlawal healel, et teie mu palwet kuulda olete wõt-nud ja siia tulnud. Meie töö on õnnistuse töö ja peab ka õnnistust kandma. Ma usun, et palju pi-saraid rõõmu silmawee ojadeks ümber muudawad ja mitmed auusad hinged hukatuseşt peasewad. Ma tean, et teil igal ühel inimese soe weri soontes woolab, armastaja süda omaste wasta rinnas tuksub ja pahandatud meel kurjategijale kättemaksmist ihal-dab. Tulge mu järele — meie armsad kadunud

sõbrad ja sugulased peawad wabaks saama, enne kui kõik hilja ja kadunud on. Iga silmapilk wiiwitust wõib heaks tegemata kahju saata. Mis täna ööse ei sünni, see ei wõi ialgi sündida. Tulge, lähme!

Kõik ümberringi oli wait jäänud; igaüks waatas imestusega kena nooremehe otsa, kes niisuguse soojuse ja waimustusega kõneles, et kõikide kahtlus pidi kaduma. Siiski ei liigutanud keegi ennast minekule.

— Enne kui need mehed sinuga tulewad, pead sa ütlema, kes sa oled? rääkis Wiida noore mehe wasta. Neil on asja seda sinult teada nõuda ja sinul kui õigel mehel, kes oma rahwa kasuks midagi tahab teha, ei wõi põhjust olla oma nime warjata.

— Wiida on õigust rääkinud, kiitsiwad kõik. Meie läheme hea meelega, kui teame, kes meie juhataja on.

Noormees nägi kahe wahel olema; ta õrnast näust lendas kerge puna üle, mis wistist nukert meelt niisuguse uudishimu üle tunnistas. Siis pööris ta Wiida poole, tõmbas ta teisteist kõrwale ning sosistas talle mõned sõnad kõrwa sisse. Rõõmsa meelega pööris Wiida tagasi ja ütles:

— Armsad mehed, minge kartmata oma juhataja järele ja kuulge ta sõna — ma tean, ta on see, kes ta näitab — meie armsate peastja. Ka mina ühendan oma palwed temaga, tehke ruttu, mis teha wõite ja ärge wiitke uudishimuliste küsimistega aega.

See mõjus. Kõik olliwad silmapilk walmis minemas. Wanake aga tõusis üles ja ruttas noore

tundmata mehe juurde, pigistas südamlikult ta kätt ja sõnas liigutusega:

— Minu wanad silmad on elus mõndagi näinud ja kõrwad kuulnud, ma ei ole mitte mees, kes palju usaldab, aga sinu kõne, su soojad sõnad — need ei peta mind mitte! Sa oled auus mees, keda ta rahwa nõrgemad pojad kord kõrgeks saawad kiitma, sinust wõib weel suur mees saada. Ma näen oma waimu silmadega sinu peas krooni, mis päikse heledusega hiilgab. Sa pead oma rahwa peastjaks saama, kes kaua, kaua juba orjuse teutawat iket on kannud! Tõuta, mu poeg, teha, mis sa wõid, et ülekohtu wõimus õiguse terawate kiirte eest taganeks.

— Ma tõutan teha, mis mu inimese kohus minult nõuab, rääkis noormees pühalikult.

Siis läksiwad kõik minema.

Tuul wingus jälle endist wiisi ja kõik oli muidu waguši.

24.

Potamata.

Umbes selsamal ajal kõndis munk mööda tondilossi ruumisid ja waatas järele, kas kõik tondid oma koha peal walwsad on. Kui midagit kuskil pool puudu ei näinud, siis läks ta maa-aluse teele kodukäijat ootama.

Üle poole öö oli juba möödas ja kui ikka weel midagi iseäralikku näha ei olnud, sammus ta tagasi oma wangide juurde. Korda mööda kõikide uksi ja

müüriſid teratwalt järele waadates leidis ta kõik korras. Ta wõis rõõmſa ſüdamega oma ſüüdlaſi käſa õeruda: ta oli wõidumees! Paraku wõib ka õelus oma wõiduſt rõõmu tunda.

— Goswin, ſa oled wõidumees, kõneles ta iſeeneſes. Kõik ſu tööd on hästi korda läinud, ſa oled iſeeneſe ja oma iſanda tahtmiſt auuſaste täitnud — ſa wõid iluſa auupalga peale loota. Kõik asjata kraam on kindla paiga peal tondilosſis ja tondiloſs ei anna oma müüride wahelt ühtegi inimeſt enam tagaſi. Kes peaks ka julgema neid ſiit tagaſi nõudma tulla? Keegi hing rahwa ſeas ei tea asja õiget põhja, aga ometi kardab igamees ſeda kohta ja hoiab hirmuga temaſt eemale, kui talle elu armas on. See tondi hirm on wäga targaſte rumala ebauſkliku rahwa ſekka külwatud. Sogaſes wees on hea kalu püüda, ſellepäraſt teewad kalapüüdjad meelega wee ſegaſeks — ja ſeda peab ometi iga tark inimene üttema, et mina omas kalapüüdmiſe ametis tõeſte paraja paiga peal olen. Maaülem üksi ei oleks niiſuguſte mäſſajatega ialgi nii hästi walmis ſaanud. — Aga kes peaks küll ſee üks olema, kes ſiiski on julgenud losſisſe tungida? Seda tahaksin ma weel tundma õppida. Ta peab oma tegu kahetſema, nii tõeſte kui mina Goswin olen. Taewake, ſel wiiſil wõiks ju wiimaks kõik hirm tondilosſi eeſt kaduda! Ma uſun peaaegu juba midagi, mis küll wõimata näitab olema, aga ſiiski ka wõimalik wõib olla. See wana Pedro ei tulnud wistiſt mitte oma peaga ſiia; — ſelleks on ta ju iſe liig loll, — tal pidi üks ſaatja olema. Ja ſeda ſaatjat ei ole wäga raske

kätte saada, kui ma selle peale mõtlen, et wana loll Pedro kellegi teise sõna lõssis ei kuule kui üksi Hilda sõna. Selle kangekaelse tüdruku eest läheb ta rumalast peast kas ka tulest wõi weest läbi. Hm — kui tema see oleks! See oleks kena leidus. Ma hakkan isegi peaaegu uskuma, et mu mõte õige on. Tema on juba algusest saadik üks üle käte läinud tüdruk, kes oma isale peawalu rohkem on teinud, kui keegi teine. Tema ei-pea kõrgest seisusest lugu, waid käiks ennemine alati orjarahwaga läbi kui kõrgete omasugustega. Ka minule on ta mõndagi haput silmapilku walmistanud. — — Oh, kui tema see oleks! Siis oleks ta kord minu käpa all, ja see on raudne. Wana Ilsede on kõik woli täieste minu kätte annud ja ma tahan seda ka tarwitada — jah, ma tahan seda täieste tarwitada!

Tema mõtted olinwad aegamööda nii elawaks läinud, et keel neile sõnu laenas. Kui wiimsed sõnad ähwarduse naeruga ära olinwad kajanud, tungisiwad iseäralised healed ta kõrwu. Ta kuulatas terawamalt, aga see ei teinud teda mitte rahulisemaks. Ta lõi silmad üles Antoniuse pildi peale — see oli oma nägu muutnud. Endise hirwitawa hirmsa näu asemele oli ilus jumekas nooremehe pea kauni näujoontega tulnud.

Munk ehmatas ära. Ta oli ehmatamata nägudega niisama harjunud kui oma koledate tegudega, nii et kõik inimlikumad näud teda siin pimeduse tegude wabrikus ehmatama paniwad. See oli talle hirmus kui wiimse päewa kohtumõistja nägu, kelle

ees ta wärisema hakkas. Ta tundis, et need silmad tema süüdlase südame põhja nägiwad.

— Kes sa oled, sa kutsumata tondinägu? küsis ta palawiku äritusega.

— Sinu kurjategude tont, sa wilets süüta hingede mõrtsukas, kostis talle pilt wasta. Sinu lõõg on täis, sa seisad oma tasuja ees, su hirmsad süüd mõistawad su halastamata hukka. Sa pead oma inetumatest tegudest aru andma, ma nõuan sinu käest kõik süüta hinged tagasi. Anna siia, mis su inetumad käed kinni müürinud!

Munk naeris. See oli wihast, ehmatusest ja tigedusest kokku segatud naer.

— Seda healt ja neidsamu sõnu olen ma ka ennegi kuulnud, ütles ta siis rajamata wihaga. Oma riigis ei salli ma wõeraid hulgusid, kes mind palja kõnega tahawad hirmutada. Anna ennast alla, sa meeletu poisike. Ka sinu päewad peawad loetud olema.

— Sa igatsed siis oma hirmsate tegude õiget palka, rääkis pilt. Sa ei ole kellegile ilmas armu annud, sa ei taha ka hädas halastada, olgu siis, sa ei pea ka ise armu leidma, ei inimeste ega ka taewase kohtumõistja ees, kelle kõrge trooni poole su jõledad teod kisendawad. — —

Enam ei kõnelenud pilt, sest metsalise wihaga jooksis munk lahtine mõõk käes pildi alla ja raius talle oma täie jõuga wastu nägu. Wana pilt kobiseb aga ainult wasta. Ta usub naermist kuulma, mis mitte kole ei kõla, waid rohkem kui walus kahetsemine, aga siiski walusamalt ta südamesse lõikab kui teraw mõõk.

Ta oli ära ehmatanud ja ta kõiki hirmutuſi pilkaw julgus hakkas pea kaduma. Ruttu kargab ta keldrisſe tuttawa ukſe alla, tambib wastu maad, mille läbi kinnine uks lahti läheb ja trepp maha tuleb. Ajawiitmata ruttab ta aſtmeid mööda ülesſe, aga üks ootamata nähtus paneb ta ſammud peatama.

Seeſama nägu, keda ta pildis näinud, ſeiſab talle nooremehena teel ees.

— Kes ſa oled ja mis ſa ſiit tahad, ſa kutſumata tont! müürgas ta uues ehmatuſes. Häda ſulle, kui ſul liha ja luud on — need on kohe peeneks tehtud.

Mõõk käes tormab ta tundmata külaliſe kallale. Teiſel filmapilgul wõib tal otſus käes olla, kes ta olnud, tont wõi inimene?

— Ära puutu minuſſe, ſeda katſet maksad ſa kallilt, hüüdis ſee wasta. Mulle tuleb terwe malewa tontiſid appi — ſiis oled ſa kadund. Pane maha oma ſõjariistad — ſa oled mu wang!

Nagu haawatud metſaloom, kes ennaſt wiimſe waluga kaitsta tahab, kargas ta nooremehe kallale. Enne kui ta meeleäraheitwa wihaga wastaſele ſurmahoopi ſaab anda, tunneb ta eneſe ümber korraga mitmed tugewad käed, mis ta maha wiskawad, kinni hoiawad ja kinni köidawad.

Ta on kinni wõetud — ta on wõidetud!

25.

Tondikossis.

Wiboane istub oma koledas wangimajas. Tuli, mis talle ülewelt antud, oli ära põlenud ja hauapimedus walitseb ta ümber endise koledusega. Toit on ära söödud, ta tunneb, et see ta noorte liikmete sisse uut eluõhku on toonud ja lootuse koitu helkima pannud. Aga see ei wõi ju muud olla kui petlik lootuse paiste. Mis pidi ta siin lootma, kus kindlad müürid teda enese wahele piirasiwad? Siiski tundis ta omas südames taewalist magust õnne. Oliwad ju ometi need silmad teda ta kõige wiletsamas wangikojas ülesse otsinud, kellede sära ta nõiduse wäega oma poole oli tõmbanud. See kõige kaunim piiga, keda ta ialgi oli näinud, oli ta õnnetusest osawõtnud — mis tahtis ta weel, mis pidi ühe sureliku nooremehe maapealne rind weel igatsema?

Aga nende õnnetundmuste sekka segas ka ennast piinlik õnnetuse tundmus ja ära seletamata südamewalu. Miks ei olnud ta prii, miks ei wõinud ta oma ehailust piigat jälle wabas Jumala looduses näha, miks ei wõinud ta oma südameta kurjategijatele nende hirmust ülekohut kätte tasuda? Kui ta selle peale mõtles, läks ta nii kurwaks, et meeleäraheitmine ligi oli. Ta teadis ju selgeste, et siin ta haud oli, kui talle ka waheşt tema ingli läbi mõni iwake toitu toodi. Kui ta kätte saadi, siis oli ka sel hallikal ots, ja ta pidi ikka nälga ja jänusse surema.

Neist mõteteşt äratas teda kompsimine ja põru-

tamine üles. Ta kuulab, — wäriſewad paugud kestawad wahet pidamata edaſi. Pimeduſes ei wõi ta midagi näha.

— Kas keegi minu juurde teed murrab, wõi tehakſe ühele teiſele õnnetumale ruumi? küſis ta iſeeneſes ja jälestuſe wärin käis ta kehaſt läbi. Peetakſe mind juba ſurmuks, ehk tahab ſee werejänuline munk jõuetumat ſurejat wangi jänu ja nälja piina käes oma jalge ees wingerdamas ja armu palumas näha? Siis on ta ennaſt petnud. Nii kaua kui mul hinge rinnus on, ei pea ta minu ſuuſt ühtegi palwe ſõna kuulma, kui ka ei tea mis ſünnib. Nii kaua kui mu keele kõidik weel liigub, peab ta hirmuſt äraneedmiſt kuulma —

Juba langewad müüritükid ülewelt maha ja walguſe kiired tungiwad ta pimedaſſe urkaſſe. Oh kui ilusad on need kauaſe pimeduſe järele. Kuulutawad nad wabaduſt wõi ſurma ette? Wang tunneb, et need ta ſüdamesſe wäriſewad, neil peab midagi iſeäraliſt tuua olema. Ta waatab ülesſe. Needſamad ſilmad, keda ta juba ülewel walguſe ſees näinud, paiſtawad talle ka ſealt wasta.

Waimustuſe tuluke loidab ta lootuſe ſoojendatud rinnas kõrgele ja hõiſates hüiab ta:

— Minu taewane murueide piiga, ma olen ſiin, ja ſina tuled kui hommikune koit mulle wabaduſt kuulutama, kui wärske taewa kaste mu priiuſe järele jänunewat hinge koſutama. Need paksud müürid ſiin kuulewad ſu ſõna ja langewad maha, et teed wabaſtada ühele waeſele wangile, kes ilmaſüüta kannatanud.

Tulewalgus läks heledamaks. Üks noormees tuli rinnuni nähtawale ja Wiboane wahtis teda suure imestamisega.

— Tule üles, Wiboane, ja ära jampsi mitte, kõneles see talle magusa healega. Raputa maha inetu wangitolm oma jalge pealt, peasta oma mõttewõim wangipaelust — sa oled prii!

— Prii! hõiskas Wiboane. Selle sõna taewalist kõla ei suuda ma ära kanda — mu rind löhkeb õnne liig suure koorma all. Minu wanemate ja wanemate wanemate jumalad õnnistagu sind, mu peastja!

Nooremehe südant näis see õnn iseäranis wägewaste liigutama. Kui Wiboane waewaga oma hauast wälja oli roninud, laskis ta õnnelist wangi oma kaela ümber hakata. Ka tema süda oli sulanud ja kaua aega seisiwad mõlemad sõnata teineteise najal. Mis sõnad enam ei suutnud ütelda, seda ütlesiwad silmad ja käe pigistused.

— Kuidas wõisid sina, mu wõeras tundmata sõber, minu eest ometi nii palju waewa ette wõtta — oma elu mängu peale panna, räägi, sa jumalatest õnnistatud hea waim, sai Wiboane wiimaks rääkida.

Wastuse asemel pigistas weike pehme käeke Wiboane paistetanud kätt, nii et see walu pärast pidi karjuma. Ka pigistaja ehmatas ära, kui ülearu paksu sõrmi enese käes tundis ja wõimetut kätt silmas.

— Ma tegin sulle wist hirmus haiget? küsis ta kaastundliku healega.

— Pole wiga, see käsi on mul wõimetu, olen

ta luu katki murdnud, kui tige munk mu siia alla keldrisse lükkas.

— Oh see hirmus munk! ohkas noormees pehme, peaaegu walusa healega. Aga nüüd pean ma ruttama ka teisi peastma. Taewas olgu kiidetud, et sind weel elus leidsin.

Ta tahtis minna. Wang pidas ta oma terwe käega tagasi.

— Enne ütle mulle weel, kes sa oled, et mu südame tänu seda palawam wõiks olla.

— Sul ei ole midagi tänada — ma olen oma tänu wõlga sulle maksnud, ole sellega rahul ja ära nõua enam teada. Siin pole selleks koht — kui Jumal tahab, siis saame waheſt jälle kokku, kus sa seda wõid kuulda, mis täna teadmata peab jääma.

Noormees läks. Tema näitamise peale tuli üks teine niisama noor meesterahwas Wiboane juurde. Ka see näitas temale wõeras olema.

— Wiboane, ütles ta tasa. Sa oled peastetud, sa oled waba, tule mu järele, ma tahan su siit hukatuse paigast ära wiia.

— Jälle üks jumalate saadik, ütles wang imestades. Ka sina oled mulle tundmata — kas sina ei wõi mulle seda mõistatust seletada, mis mind nii paksu saladuse kattega ümber piirab, et ma peaaegu midagi ei wõi uskuda, mis mu silmad näewad. Olete teie tõeste inimesed, wõi taewalikud head waimud, kes ükſi unenägudes sureliste rinda lootuse koidukullaseid kiiri puistawad!

Onnelik naeratus oli wastuseks.

— Päraſt, päraſt, nüüd katsume, et siit hirm-

saſt kohaſt peaseme, ütles noormees. Siin ei wõi ialgi enne julge olla, kui nende müüride wahelt kaugel, kaugel wäljas oleme. Nende peal lasub raske wanne ja see wanne saadab igale ühele hukatuſt, kes siin paigas wiibib. Siis wõttis kõneleja Wiboane käeſt kinni ja tõmbas ta eneſe järele suurema ruumi sisse, kus weel mitmed teised inimeſe kogud tumeda tulewalgusel liikusiwad.

Praegu kanti üks wana naisterahwas selle ukſe tagaſt wälja, mida Wiboane juba siis tähele pani, kui ta mungaga suurt kellert mööda kõndis. Tulewalgus oli ta silmad pimedaks teinud; ta waatas eneſe ümber, ilma et ta midagi seletas. Praegu tõiwad kaks meeſt munga kinni seutud kätega sealt mööda. Naisukeſe silmad langesiwad tema peale, ta näis teda ära tundwat. Ta käsi tõusis ülesse, aga wajus jälle alla.

— Ha, see on see hirmus munk seal, rääkis ta waewaga. Kas ma ikka sinul weel ees olen, et sa mu silmist ei kau? Kas mu wiletsad elupäewad sinule ikka weel liig pikad on, sa ära neetud õeluse ori? Sa tuled wist mu elu wõtma; ahahah, kannata weel, warsti on see natuke elukeſt kustunud, siis wõid sa rahul olla, nii rahul, kui su mõrtsuka süda sulle su igawese kohtumõistja ees sind lubab olla, kes kõik su jäledad teud tunneb. —

Wiboane oli neid sõnu suure äritusega kuulnud ja oma noore sõbra najal lähemale tulnud, et kõneleja nägu näha saada. Tulewalgus paistis ta surnukarwa kahwatanud näu peale, ta huuled oliwad kokku kistud, silmad auku wajunud, aga siiski pais-

tis nendest weel elaw kiirg wälja. Wõi oli see kustuwa küünla wiimane loitmine?

— Minu ema! Minu ema! hüüdis Wiboane healetult ja langes kummuli haige maasoleja ette maha.

See ootamata juhtumine mõjus kõigisse juures olejatesse müristamise jõuuga. Kaua waatas naisuke nooremehe otsa, kes ühe käega õrnalt ta kaela ümber oli hakanud, kuna teine käsi nõrgalt kõrwal rippus. Siis hakkasiwad ta tumedad silmad iseäralikult hiilgama ning rõõmus jume lehwis ta surnu näu ümber.

— Minu poeg — ma tunnen sind su isa näust, ütles ta siis õnnelikult. Kuidas oled sa siia saanud, kas nad ka sind siia on matnud?

— Nüüd on kõik möödas, armas ema, meie oleme mõlemad priid, rääkis Wiboane. Waata need inimesed siin ümber on meie peastjad ja see inetu munk seal nende wang!

Wiboane emake lõi oma silmad ringi. Need oliwad tulewalgusega harjunud ja ta leidis nii mõndagi tuttawat armast nägu.

Ta huuled liikusiwad, ta tahtis kõneleda, aga pisarate jõgi, mis sügawate tundmuste kanget tormi kuulutas, ei lasknud ometi sõnu üle huulte tulla.

— Taewas õnnistagu sind, mu poeg, ja teid, mu peastjad — minu kannatused on möödas, mu hing lahkub sellest muldsest majast, mida wangi piinad ära on purustanud. Jumalale igaweses taewas olgu see kaewatud!

Kui kaua nemad mind siin kinni on hoidnud, seda ei wõi ma teada, sest minu ümber oli igawene öö — üksi üks ingel on minu peale armus mõtelnud, ta

on mulle süüa ja juua saatnud, kuni see tige inimese soo teutus seal — ta näitas munga peale — ka wistist selle noore elu kustutas, et seega minule surma saata. — Mu poeg, ma annan sinu hooleks, seda inglit ülesse otsida, kui sa ise wabaks saad, ja minu asemel temale jõudu mööda seda kätte maksa, mis ta ühele õnnetumale emale on teinud. Poeg, see on su ema kõige palawam soow, ja kui sulle mu wiimane tahtmine kallis on, siis täida seda.

Noormees, kes peastjate eestwedaja oli olnud, laskis enese müüri najale. Ta rinnust tahtis üks hõiskaw õhkeheal wälja tulla, aga ta jõudis weel enese üle walitseda. Seda oli ainult weel üks teine märganud. Keegi teine ei teadnud selleşt midagi.

Wahe ajal oliwad ka teised wangid peastetud ja wälja toodud. Armas lugija, ära nõua minu nõdralt sulelt, et ma nende röömu hakkaksin kirjeldama. Ma pean seda pühaduse teutuseks — tunne seda ise oma tundwas südames, see ütleb sulle kõige truumalt, mis sõnad ialgi enam üles jaksa rääkida! Kaks ema südant, kaks wanemate armastajat poega leiawad teineteist oma kadund lootuste haual kõige ilusamas lootuse koidu kulla paistuses! Aga

Röörn ja kurbdus kakskwennad
Taewa isa kojassa.
Üks neid isa sünnitanud,
Üks neid ema ilma kannud —

Ootamata jällenägemise röörn oli suurem kui surmani waewatud ja ära kurnatud wana keha seda ära kanda jõudis. Ta elujõud oli murtud, silmad

hakkasiwad tumedamaks minema, keele köidik kangemaks jääma, meeled aega mööda kustuma.

— Rutake, lapsed, ärge wiibige kaua siin hirmsas kohas, rääkis ta waewaga. Ma ei wõi teid saata, minult on wabadus, elu, riisutud, hoidke teie oma elu paremine, et oma orjuses ägawaid wendi ja õdesid aidata. Minb ei wõi teie enam aidata, aga sadandeb õhkawad kadund priiuse ja õiguse järele — poeg, wannu, et sa seda aitab kätte saada! Siis wõin ma rahuga lahkuda, kui ma tean et nende hirmsad teud nuhtlemata ei jää.

— Siin on mu käsi, emake, ütles Wiboane liigutatult.

— See on hea. Nüüd ma tean, et mis wanematele kurja on tehtud, seda maksawad lapsed kätte. Nad on su isa ära hukanud ja su ema elupäewad lühendanud — pea seda meeles!

Natuke aega lõõtsutas ta, siis köneles edasi:

— Peastke ka mu hiireke, mu ainus seltsimees wangist, kes minuga kõik on jaganud, kui ühtegi hingelist mu ligidal ei olnud. — Ha, seal sa oled, mu peastja, ütles ta nooremehe peale näidates, kelle nägu ainult teiste wahelt wälja paistis. Tule siia, ma tahan sulle taewa õnnistust paluda — aga mu jõud lõpeb — mu hing peaseb pea ihuwangist — seal hiilgab päike ja tähed, olge terwitatud pika igawa öö järele! — Ma näen põlewaid lossisid, suitsewaid külasid — inimesed on kiskjateks metselajateks saanud — weri wärwib jõgesid, surnukehad katawad maad — hirmus puujalaga sant käib ümber — see on katk — rahupõlw on otsa saanud —

nuttu ja ohkamist igalpool — päike on pimedaks jäänud, öö, igawene öö katab ilma. — Põgene, mu poeg, mu toitja, mu sõbrad! Hoidke kokku, purustage öö sidemed, süüdake õiguse päike põlema. — Wõidelge — äraneetud kurjategijad peawad ilmast kaduma — ka mina kaun — mu õnne waim jäägu teie päranduseks — — kui mind enam ei ole — manitsegu ka need luud weel, mis suu enam ei jõua — — —

Ta langes tagasi — ta oli surnud. —

— Ema, armas ema, karjus Wiboane waluga, ära sure weel, ära lahku weel mitte minust! Tõuse elusse, lase ennast lapse armu kätel läbi elu kanda, — tõuse, ärka!

Aga see kallis keha oli ju külm — elu oli tast kadunud — igaweste kadunud.

— Siis on ka see kallis elu minult riisutud, ütles Wiboane, kui ta nägi, et kõik äratamise katsed asjata olnwad ning ta ema surma unesse suikunud. Oh te mõrtsukad, kes teie minult isa ja ema olete külma südamega riisunud — olge ära neetud. Mina olen pagan, ma ei tunne ristiusu õpetust — ma wannun oma isaisade jumalate juures, et mu käsi enne ei taha puhata, kui neile kõik hirmsad teud kätte on maksetud. Kõik, kelle soontes teie rojane weri woolab, on mulle jõleduseks, kellede peale ma kui oma kõige suuremate kurjategijate peale waatan. Minu isa on nad koleda näljasurma kätte annud, minu ema elupäewad röövinud — minu on nad surma mõistnud ja nagu ma näen, palju teisi minu sugu rahwast — oh, see on taewani kisendaw üle-

kohus, mis kättemaksmist ihaldab. Kui nende usk ka neilt ligemise armastust nõuab, siis on nad oma usuõpetuse kõige suuremad teutajad. Kas ei pea niisuguse loo peale kõik inimlikud tundmused kaduma ja metslik wiha, halastamata kättemaksmise himu asemele tulema? Kuulge teie, mu sugurahwas, teie wandega koormatud wangikoja müürid, ma tõutan siin kättemaksmist kõigile, kes Saksa ordu werd oma soontes kannab — kättemaksmist — hirmust kättemaksmist!

Kõik kuulasiwad pealt — ka munk nende seas. Ta wäriseb neid sõnu kuuldes. Isegi tema peastja — tundmata nooremehe kehast käis kohkumise wärin läbi. Esimene wiha kustutuse ohwer oli wäriseja munk, kes Wiboane keldrisse lükati ja ka tema eest tee kinni müüriti. Kõik teised tondilossi wahid oliwad oma elu wõitluses pealetungijate wastu kautanud.

Wõit oli täieline — loss Eestlaste käes. — See ootamata wõit kaswatas waimustust weel suuremaks, mis waiksel wiisil rinnas toidetud lootusele uut lennujõudu andis, ning uusi wõiduplaanisi palmitses. Ja seda oli kõik wapper noormees oma julgusega korda saatnud.

— Ma tänan teid, mu armsad sõbrad, rääkis Wiboane nüüd pühalikult. Mina omalt poolt tõutan, et minu elu, keda teie olete surmast peastnud, teile kõigile, meie terwele rahwale peab pühendatud olema, ja ma tean, et teie kõik mulle abiks tahate olla selle suure töö juures, mis meil weel ees on.

— Siin on mu käsi, Wiboane, ütles Armik liigutusega. Kõik mis tuleb, tahan ma sinuga jagada

ja mitte enne puhata, kui meie waese sugurahwa käsi paremine käib. Seda tõutan ma siin sinu ema külmaks jäänud surnukeha juures ja kõik meie kallid peastjad peawad selle tunnismehed olema. Tänu teile, head inimesed!

— Kui keegi tänu ära on teeninud, siis on see meie juhataja, kes meid siia on toonud, wastas üks peastjatest. Ilma temata ei oleks teie mitte weel wabad olnud.

— Kes on see mees? küsis Wiboane.

Kõik waatasiwad ringi, aga neil ei olnud midagi näidata. Tundmata noormees oli kadunud. Otsiti igale poole, aga teda polnud kuskilt leida. Keegi ei teadnud, kes ta olnud, ehk kuhu ta jäänud.

26.

Lossiherra ja Hilda.

Lossiherra magas sel ööl wäga rahutumalt. Nii pea kui silmad kinni läksid, tuliwad talle kohe kohutawad pildid ette. Seal oliwad ühe wanamehe luud pimedas wangi-keldris, need hiilgasiwad kui tulised söed, siis hakkasiwad nad liikuma, tõusiwad üles — liha kaswis peale, juuksed pähä — ning ta wihamees, wana hukka mõistetud Mando, seisis ähwardades tema ees. Lossiherra löi silmad lahti — ehmataw kogu oli kadunud.

Ta silmad wajusiwad uuesti kinni. Uued pildid hakkasiwad jälle ta waimusilmade ees oma ära neetud tantsu. Seal oli üks wana emake külmal kiwipõr-

mandal. Ta nägu oli surnukarwaline, silmad auku wajunud ja tumedad, heal nõrk. Ta katsus ennast weel ülesse ajada, aga jõud ei lubanud. Ta heitis ainult ühe pilgu lossiherra poole; sealt paistis sügaw põlgdus kui hirmus ähwardus temale wasta; ta huuled liikusiwad tasa, nad sosistasiwad kuulmata sõnu — lossiherra üksi mõistis neid — need oliwad wande sõnad, mis teda weel wiimsel silmapilgul needsiwad. — Seal oli üks noormees nälja ja jänu pärast nõrkenud — aga ta käsi seisis weel püsti ja näitas wahet pidamata tema poole. Tema ümber kogusiweel mitmed ähwardawad näud, wanad ja noored — kõik nõudsiwad temale kättemaksmist, kõik wandusiwad teda, kõik ähwardasiwad — — — Lossiherra kargas asemel istukile.

— Mis teie minust tahate, teie ära neetud unetondid? hüüdis ta üksi oma ruumikas magamise toas ja ta heal kõlas igast nurgast tumedalt wastu. Mis teil minuga tegemist? Mis teie kätte olete saanud, seda olete auuga ise ära teeninud. Ma olen õigust teinud — ma olen teid õiguse järele nuhelnud. Wõi arwate, et mind sellega hirmutate — mind, ordu walitsuse maa-ülemat! Oohoh.. Siin on teie pöörased katsed asjata. Jätke mind rahule, muidu lasen ma teie luudki tuhaks põletada. Kaduge minust, ma tahan magada, mul pole teiega midagi tegemist!

Ja tondid — tema kaebawa südame tunnistuse piinawad manitsejad — jätsiwad tema ka tõeste rahule. Üksi unenägudesse segasiwad nad weel oma kohutawat warju. Ka kurjategijad wõiwad rahuliste

magada, kui nad oma südametunnistuse manitsevad healed ära on lämmatanud.

Pool wäsinult tõusis lossihерra hommikul woodist. Öösine rahutu uni ei olnud teda mitte kosutanud. See tegi ta muidugi juba tujuka meele weel tusasemaks.

— Kas munk lossis on? küsis ta teendrilt, kes teda riidesse pani.

— Ei ole näinud, kõrge maa-ülem.

— Siis magab ta weel — mine lase ta siia tulla.

— Ta ei ole ööl otsalgi kodus olnud — kõrge herra teab ju isegi, et munk öösiti arwaste kodus on — —

— Täna öösi on ta koju tulnud —

See on eksitus, auus herra.

— Unimüts, mina ise kuulsin öösel lossi tulemist.

— See ei olnud munk, kogeldas teener.

— Kes siis?

Teener jäi wait. Ta oli nähtawas kimbatuses.

— Kel teisel on wasta hommikust ööd lossis tegemist? küsis maa-ülem teendri kimbatust märgates walju healega. Räägi!

— Armuline preili tuli täna öösi kolmandama kuke-laulu ajal koju.

— Hilda?

— Hilda preili jah.

— Ja sina räägid tõtt?

— Siis kutsu ta kohe jalamaid minu juurde!

Teener läks.

— Mis salakäik pidi Hildal siis olema? rääkis ta üksi olles. Ta on mulle mõnest ajast saadik juba

arusaamata. Noh, aga küll nüüd asi muudab! — — Ja Goswin ei ole täna ööst weel midagi kätte saanud, muidu oleks ta tagasi tulnud. Ma ei wõi mitte enne rahule jääda, kui see salatee tallaja mitte kinni ei ole püütud. Millal tundsin ma enne niisuguseid öö hirmutusi — need on kõik sellest tulnud, et asi enam korras ei ole. Aga ka see asi peab paranema — mina olen ju weel siin peremees, kes tohib ennast minu asjadesse segada? —

Hilda astus peaaegu wärisedes oma isa ette. Wistist oli ta tema ähwarduse sõnu kuulnud.

— Kas oled reisi wastu walmis pannud? küsis ta lühidelt. Hobused on warsti ees, siis läheme minema.

— Isa, jäta mind koju — — ma ei taha reisida, palus tütar wasta.

— Sinu tahtmist ei küsi ma, kas mõistad?

— Ma ei ole mitte terwe . . .

— Soo, kui ööst wäljas jooksed, siis pole sul midagi wiga — nüüd oled haige —

Hilda ehmatas ära. Kust oli isa ta wäljasolemisest teada saanud? Kas teadis ta ka tema toimetustest täna ööst? Oh, see oleks hirmus olnud. Ta ei julgenud sõnagi rääkida — tõtt ei wõinud ta ütelda, waletada ta ei tahtnud. Kitsikus oli suur. Ta waatas isa otsa, nagu ei saaks ta sellest kõigest midagi aru.

— Tee aga nüüd niisugune nägu, nagu ei teaks sa millestki, köneles isa manitsedes edasi. Mina ei taha ka rohkem sinu käikidest teada, ma usun, et sa oma isale kahju ega häbi ei taha teha — sa oled

juba täiskaswanud inimene — sinu kehas woolab auusa rüütli weri — see saab sulle õiget teed näitama. Ma annan sulle kõik need tembud andeks, mis mind on pahandanud, aga selle eest pead sa lubama, et sa edespidi enam kiusaka lapse wiisi oma isa tahtmise wasta ei pane. Kõige pealt pead sa talurahwaga ümberkäimise maha jätma — see ei kõlba ju ometi rüütlikule piigale — seda peaksid sa kord ise ära nägema. Mis peab selleşt wälja tulema? Sa teutad sellega mind, iseennast ning ka terwet rüütlisugu. Selleks pead sa mulle oma sõna andma.

Hilda hingas jälle kergemalt. Isa ei teadnud midagi, mispäraşt ta wäljas käinud. Kui walusad tema sõnad talle ka olid, siiski nägi ta ära, et siin wastupanemine midagi ei maksnud. Pealegi oli ta oma töö ära teinud — nüüd polnud teda põlatud talurahwal ka enam tarwis — ta wõis isa tahtmişt täita.

— Olgu siis isa, sinu tahtmine, ütles ta taşa.

— See on hea, Hilda, et sa kord jälle nii kaugele oled jõudnud. See ei tohi sinu poolt aga mitte paljas lubamine olla, waid mina nõuan kui rüütel, kes sõnapidamisega harjunud, ka sinult sõnapidamişt. Mõtle selle peale!

See nõudmine oli ränk. Hilda pidi seda aga.

— Ma tahan su soowi täita, ütles Hilda, aga ära wõta mind mitte ühes! Ma ei wõi mitte sinuga täna ühes tulla.

Losşiherra kaks tugewat wereşoont otsa ees läkşiwad siniseks. Hilda nägi seda ja ta süda hakkas

wäriſema — ta teadis, et ſee wiha märk oli — ja oma iſa wiha tundis ta wäga hästi.

Täna aga ei langenud wiha rahe ometi mitte piiga kaela, nagu ta kartis, waid ähwardaw müristamine läks mööda. Ilma ſõnalauſumata astus iſa toaſt wälja ja jättis tütre üksi.

Natukeſe aja päraſt ſõitis ta üksi kodust ära, ilma et Hildaga enam ſõnagi oleks kõnelenud.

Hilda oli üksi kodus ja nuttis. Kus oli weel üks süda, kes teda oleks trööstinud? Ta oli kõigist lahkunud — ta oli oma ſõnaga eneſe wangi pannud.

27.

Leppimine.

Wõitjate ja wangide ſalk hakkas rongis tondilossist wälja minema. Kõikide ſüdameid liigutas rõõm ja kurbdus ühtlaſi. Kõik wõtſiwad Wiboane leinaſt ſüdameſt oſa. Waikſelt astus ta oma ema ſurnukeha kõrwal, keda ſõbrad kandſiwad, keldriſt üles pea-käigusse, kus Antoniuſe pilt ſeiſis. Ta ſilmad hulkuſiwad ilma tahtmata ſelle pildi poole, mis teda lossi tulles ehmatanud. Aga ſellega oli ime ſündinud. Müüri peal ſeiſis küll weel wana pilt, aga ta elaw pea oli kadunud; ainult muſt auk oli ſinna järele jäänud.

— Kuhu on pildi pea jäänud? küſis ta ümberolejatelt.

Keegi ei teadnud wastuſt anda.

— Oodake wähe, ma seletan teile selle asja ära, ütles Pedro naeratades.

Ta kadus ühte müüri auku waatajate silmist. Natukese aja pärast oli pildil Pedro pea otsas.

— Siin on Antonius! hüüdis ta naljakalt.

Pildi taga oli weike kambrike wahtide jauks, kes läbi müüri augu, mis otse pildi pea kohta oli tehtud, oma pea wälja wõisiwad pista, kust kõik näha wõis, kui keegi lossi tuli. Seesama pilt oligi see kardetaw tont, mis kutsumata sissetungijad wangi pani.

Kui rong käiki mööda ukse juurde jõudis, leidis ta, et see kinni oli. Kõik katsed teda lahti teha oliwad asjata. Tugewad rauad ukse taga ei annud järele. Nõnda pidiwad wäljatahtjad uut teed otsima. Nende teejuht oli arusaamata wiisil ära kadunud, ilma et keegi teadis, kuhu ta jäänud. Wõi oli talle mõni õnnetus juhtunud?

Weel kord otsiti kõik urkad ja nurgad läbi. Hoowi pool külles oigas üks inimene.

— Kes seal on? küsis Armik.

— Waene wang, oli wastus.

— Kes on su wangi pannud?

— Munk, tondilossi ülem.

— Mis süüdi sa talle tegid?

— Mina lakksin ühe mehe tondilossi.

— Kas sa siis tondilossi mees oled?

— Jah!

— Ha, see on waht, kelle mundriga ma lossi sain, hüüdis Pedro, kes mehe healest ära oli tunnud.

— Pedro, Pedro, sina oled ka siin. Peasta mind siit hirmsast wangist — ma ei jõua kauem

wastu pidada — ma suren siia! Ma teen kõik, mis te tahate — laske mind aga lahti.

Armiki küsimise peale seletas Pedro, mis mees wang on, ning mispäraſt ta wangi pantud.

— Siis oma mehigi nuhtleb munk nii hirmsaste! põlastas Armik.

— Ta on südameta, halastamata — halastage teie mu peale, õhkas wang.

— Munga walitsus siin lossis on otsas, ütles Armik. Kui sa teist isandat truuiste tahad orjata, siis wõid priiks saada.

— Ma teen kõik, kõik, nõua minult mis tahad, kui ma aga siit peasen.

Raudwäraw kisti lahti. Mees roomas wälja. Ta jalad olitwad paistetanud, keha nõrk, liha sees sügawad siniſed waud, mis terawate warwade peal seismiſest tulnud. Ta tahtis rõõmu päraſt oma peaſtja jalgele suud anda.

— Ära rooma nüüd selle ees, keda sa hiljuti hukka aitasid mõista, ütles Armik põlgdusega.

— Ma pidin käsku täitma — — ma olen ori.

— Siis orja edasi ja täida ka nüüd minu käsku. Kanna hoolt, et munk siit wangist ei peaſe . . . Ta on küllalt teisi wangi heitnud; maitsku ta ka ise seda põlwe, millesse ta süüta inimesi on saatnud!

— Minu truuduse peale wõid sa julge olla, kostis mees rõõmsalt, kui kuulis, et munk nüüd ise wang on.

Oma uut teenistust alustas ta seega, et ta lossi ukse lahti tegi ja kõik seesolejad lossist wälja saatis. Kui raske uks jälle nende taga kinni läks, ei olnud

seda kohta enam tundagi. Ainult üks weike õige pragu müüri sees näitas ukse jälgi. Kes seda ei teadnud, et siin uks seisab, see poleks teda ial wõinud leida, sest ta oli niisama müür kui iga teine koht.

Armik oli üliõnnelik, et ta ema, kellest ta nii kaua kaugel oli elanud, wangist jälle terwelt oli peasenud. Ta tänas igat meest, kes neid peastma tulnud ja pigistas südamlikult nendel kätt. Ainult üks noormees hoidis ennast temast wähe häbelikult tagasi.

— Lase omale üht tänulikku inimest kaela hakata, ütles Armik liigutuses tema wasta. Ka sina oled aidanud üht poega õnnelikuks teha, kes ise kõige tema wana emaga on peastetud. Kui palju õnne peaks taewas küll jagama, et teie kõikide head tööd tasuda! Sa oled weel wäga noor ja ometigi kihutawad sind juba täiskaswanud wapra mehe mõtted julgetele tegudele. Wõta mu tänu ühes südamlises suutelemises wasta!

Ometigi pööris noormees enese kõrwale, ehk Armiku sõnad teda küll oliwad liigutanud.

— Mikspärast pöörad sa mulle selga? küsis Armik imestades.

— Ma ei wõi sinu tänu mitte wasta wõtta — ma pole seda ära teeninud — sa oled eksituses —

Seal juures waatas ta oma mesisilmadega imelikult Armiku otsa, kes sellest waatest üsna waimustatud sai. Kus oli ta ometi enne seda õrna nägu nende sõstra karwa silmadega näinud?

— Ma tunnen su alandlikku südant, ütles ta siis pehmelt. Sa ei nõua enesele midagi selle eest, et

mitme inimese elu oled aitanud peasta, sa ei taha tänugi wasta wõtta. See tõmbab mind aga weel suurema jõuuga sinu poole. Pealegi on su nägu mulle tuttaw, aga ma ei mäleta praegu ometi mitte, kus sind enne näinud olen. Kas sa ei taha minu sõbraks saada ja mulle ütelda, kes sa oled.

— Seda ei ole tarwis.

— Aga mina palun sind just sellepärast.

— Kas see ükskõik ei ole, kes ma olen?

— Minu tänulik süda igatseb sinuga ligemalt tuttawaks saada.

— Ma kardan aga, et see just meid wõõramaks teeb.

— Ma ei tea mitte, kuidas see wõimalik on?

— Üsna lihtsalt nõndawiisi. Kui keegi häkiste seda inimest leiab, keda ta mitte ei ootnud, keda ta waheşt ei salligi — siis on see talle piinlik, wastumeelt.

— Haa, nüüd ma saan sinust aru. Sa usud, et sa mitte waheşt minu meele järele ei ole olnud ja et ma nüüd sind tundma saades pika näu teen? Ei, sõber, see pole õige. Kui sa ka siiamaale mu weriwaenlane olekşid olnud, siis oleks nüüd mu kohus lepituşt meie wahel otşida. Kui ma sulle ülekohut peakşin teinud olema, siis tahan ma seda iga wiişi heaks teha katşuda — sa wõikşid minult kõik nõuda, mis aga iganes soowid, ma tahakşin täita — ja kui sina mulle ülekohut peakşid teinud olema, siis annakşin ma sulle kõik andeks. Mina pean oma eluşt lugu ja sellepärast ka neişt, kes teda mulle jälle on annud. Ära põlga mu tänu, ta tuleb õiglaseşt

südamest. Minu huuled ei ole harjunud teiseti kõnelema kui süda mõtleb. Kas pean ma sulle rohkem ütlema?

— Olgu siis, Armik, ma wõin su tahtmist täita, ehk ma küll su ilusaid sõnu enese kohta tõeks ei wõi pidada, kõneles noormees kindlamalt. Nüüd on kõik häda möödas ja sina wõid ka teada, kes su wabastajate seas on. Ma panen wäga imeks, et sa mind kohe ära ei tunnud. Naera nüüd, kui sul seks lusti on.

Sellega wõttis rääkija oma kübara peast, mis tal silmini pead katnud. Selle alt langesiwad pikad juuksed õlade peale ning kaunis piiga nägu tuli nähtawale. Ta nõiduwad silmad naeratasiwad nooremehele lahkeste wasta.

— Wiida, imestas Armik.

— Noh, kuidas on nüüd su sõna pidamisega? küsis neiu pool naljatades.

— See leidus ei muuda seda mitte, wastas Armik kindlalt. Ma olen sulle ülekohut teinud, ma palun seda siinsamas andeks, kui sa seda weel andeks anda jäksad. Ma tunnen nüüd, mil wiisil see sinu pehmesse südamesse on torganud — ma kahetsen oma rumalust südamest — anna mulle andeks — lepi minuga ära — ma tahan kõiki heaks teha.

— Ütelda on kerge, ma tahan kõik heaks teha, wastas piiga. Aga kuidas paned sa meelislille jälle kaswama, kui ta katki on murtud?

— Waheft teeb murdmine murdjale enesele rohkem walu kui lillele enesele. —

— Aga walu ei wõi walu parandada.

— Wiida, su sõnad panewad mind meelt ära heitma, hüüdis Armik walusa healega.

— Jätame selle jutu, Armik, ja läheme teiste järele. Näe, päike palistab juba taewa serwa ning kõik meie seltsilased on juba meie silmist kadunud.

— Wiida, ära jäta mind mitte üksi siia — sa oled minu wangist peastnud, peasta mind ka nüüd mu piinast.

Tütarlaps jäi seisma.

— Kadedus on mind niikaugele saatnud, rääkis Armik. Ma olen sind ainult mõni kord näinud — su silmad ja su nägu ei läinud ialgi enam mu meelest. —

— Ja sellepärast said sa mu waenlaseks nagu kõik teised? rääkis piiga wahele.

— Ma nägin, et sa Wiboanet armastasid ja mind põlgasid.

— Ma ei ole kedagit põlanud, aga olen kõikide teiste poolt põlgamist leidnud — üksi Wiboane on mu wasta hea olnud. Kui lossiherra ükskord mind oma metsast puukorjamise pealt kinni wõttis ja mind hirmsaste ähwardas, siis oli minu hea isagi mu wasta külm. Ma mäletan weel wäga selgeste, mis ta ütles, kui lossiherra oma ratsapiitsa minu pea kohal keerutas. „Löö aga, need hoobid kukuwad su enese pihta.“ Need oliwad ta sõnad, milledest ma praegugi weel aru ei saa. Tema pärast oleksin ma wistist pekka saanud, kui mitte Wiboane sinna ei oleks juhtunud, kes wahele tuli ja mind kaitses. Selle teu eest pidi ta aga siit hoopis ära põgenema, sest lossiherra ähwardused oliwad hirmsad. Nüüd

oli ta kord jälle hulga aja järele siia käima tulnud ning kohe weeti ta tondilossi.

— Ja teda läksid sa peastma!

— Teda ja ka teisi.

— Oh kui mina Wiboane asemel olekssin olnud, õhkes Armik.

— Mikspärast tahad sa teise asemel seista, kas igaüks ka enese asemel mees ei wõi olla?

— Kõik ei leia truu piiga armastust — see õnn on üksi Wiboanel olnud.

— Wiboanele hiilgawad paremad täheb — mina kustun nende kõrwal ära.

— Hiilga minule! minu südamele toob see taewa õnne. Waata lepitusega mu otsa, siis on kõik wiha mu hingest pühitud ja ma olen jälle hea inimene ning mu walusad südame haawad paranewad ära.

— Sa oled iga tingimisega lubanud heaks teha, mis halb olnud, rääkis Wiida, ma panen sulle ainult ühe tingimise ette, millega ma lepin. Lõpeta wiha pidamine Wiboanega, siis olen ka mina sinuga leppinud. Kas oled sellega rahul?

Armik andis oma käe.

28.

Armutunnistus ja needmine.

Tali oli selleşt ajast saadik maad oma pehme walge tekiga katnud ja sooja päikese sulatawate kiirte eest warakult jälle põgenenud. Ilus kewade oli linnud wõeralt maalt tagasi meelitanud ja metsad lau-

lumeiſtritega täitnud ja üleni täidetud jõed ja meſſa ojad woolaſiwad rõõmſa wulinaga hiilgawal päikeſe paistel mere poole. Taſane tuuleõhk oli oma talwiſe kareduſe kautanud ja puhus pehmelt üle meſſa ja maa, nagu tahaks ta ſureliste rindadeſt wõi maapealſed mured ära wõtta ja õnneliſi kewade undeid aſemele anda. Ja ſee nõuu näis tal ka kaunis hästi korda läinud olema.

Metſa ſees wuliſeja oja kaldal istus üks piiga, nii kaunis kui kewadine koit ja waatas üksi ſilmi lainte mängusſe. Ta palgilt paistis magus õnn, aga ühtlaſi ka waikne walu. Ta õrnu palgeid, mis kahwatanud oliwad, kattis hõõgaw puna nõidliku kenaduſega ja ei laſknud mitte kergelt oru ſaada, kas ſee iluſa kewadiſe ilma wõi ſeespidiſe tundmuste mõju oli. Mis ta ſüdames ilma eeſt warjul ſeiſis, ſeda awaldaſiwad ta ſõnad, mis ta taſakeſte iſeeneſes rääkis.

— Kuldne päike ſiniſeb taewa wõlwil, oh kui ſa teakſid, miſſuguſid leekiſid ſa ühe waeſe tütarlapſe ſüdames põlema ſüütad, ſiis ei paistaks ſa mitte nii ſoojalt maha. Mis aitab ſee õnn, mis rinda ühtlaſi ka waigiſtamata walujõed woolama paneb! Uputa parem ära oma kuldkiirteſſe need maguſad igatſuſed, milledel ſilm läbi walu piſarate randa ei näe. Jää ſeisma, ſa õrn kewade tuule õhk ja ära kanna mu mõtteid tundmata teedele, kuſt nad teda ei leia, keda nad otſiwad. Jätke rahule mind, teie iluſad unenäud ja ärge petke mind petliku lootustega. Ma ei wõi ju teda ometi leida ega kätte ſaada — ialgi! Waene rind, ole rahul ſelle trööſtiwa tundmu-

sega, et sa talle head oled teinud, et sa talle oma tänu wõlga oled tasunud, teda wangist peastnud — ära igatse muud — see on wõimata — wõimata! Temale hiilgab teine taewas kahe truu tähega — sina wõid närtsida, sinu silmade sära on talle tume, nad ei tungi ta südamesse. Oh kes lõhub küll need waheseinad, mis meid lahutawad! Süda, jäta oma tuksumise, sa ei wõi oma igatsuse eesmärgile ialgi jõuda, rind, ära põksu tundmuste mässul, waid heida eneselt ära unenäu ilutsemised. — Aga kas pean ma siis tõeste ennast ühe inimesega köitma, kes mulle hirmus on. Kas wõib helde taewas seda tõeste tahta? See oleks mulle hirmsam kui surm — ja surm ei olegi nii hirmus. Teie, ilusad lained, ka teie ei wõta mind lahkeste wasta ja ei kata mu walud igawese waikusega? Teie ei räägiks sellest kellegile, et teie pehmes süles kord üks õnnetu piiga rind oma tuksumist on lõpetanud! Ja missugune surelik teie kõnet mõistab. Kui te ka pikse keelel kisendaksite? Ei, ei, ma usaldan teid, wõtke mind oma saladuse sülle wasta, ma tulen — ma tulen!

Asutamise heal ehmatas ta neist mõtetest üles. Ta waatas ümber. Tema selja taga seisis ta jampsituste ja unenägude paleuslik pilt, ta igatsuste püha kuju!

— Wiboane! — sosistasiwad ta huuled.

Wiboane seisis sõnata paigal, nagu oleks ta kinni naelatud. Ta ei olnud wistist mitte seda piigat näha lootnud.

— Kõrged jumalad! kogeldas ta wiimaks suure

imestusega, kas sa tõeste ise oled, või näewad mu silmad wiirastust?

— Miks räägid sa jumalatest? küsis piiga wähe aralt. See on patt taewa pühaduse ja ristiusu wasta.

— Ma ei ole paremat Jumalat tundma õppinud, kui minu isaisade jumalaid, wastas noormees. Ma ei ole ristiusust midagi head kuulnud, waid olen neist inimestest üksi jõledust näinud, kes seda usku peawad. Sellepärast pöörsin ma ka sellele usule selga ja läksin oma isaisade jumalate juurde tagasi. — Nad on mind küll weega ristinud, aga mis mul muud teha oleks, seda pole ma kuskilt kuulda saanud. Ma tean, et mind sellepärast põlatakse ja paganaks hüütakse. Ütle, kas pole tõsi, ja kas sina mind ka sellepärast halwaks ei pea?

— See pole ju sinu süüd, kui sulle ristiusu kõrgust ära ei ole seletatud, tähendas piiga.

— Su sõnad on täis maguşat waigistamise rohtu mu südamele. Nii wõib ainult hea inimene kõneleda.

— Aga ma näeksin siiski wäga hea meelega, et sa omad jumalad maha jätad ja õige usu poole pöörad, ütles piiga. Kui sa halbu inimesi ristiusus tundma oled õppinud, siis ei ole see mitte usu süüd, waid inimeste õelus, mis usust ei hooli. Õiglane ja auus inimene wõib ristiusus wäga palju õnnistust leida.

— Olgu siis, kui sina seda nõuad, ütles Wiboane — ma jätan oma jumalad maha. Ole sina mu jumal, mu ristiusk, mu taewane õnn, mu elaw täht, kes mu eluteed walgustab! Ütle, kas tahad seda olla?

Piiga oli ülestõusnud. Ta waatas ütlemata õnnega nooremehe otsa. Pidi ta seda weel suuga ütlema, mis ta silmad ju nii selgelt isegi tunnistasiwad? Siis aga ajas ta enese sirgeks ja ütles kindla healega:

— Wiboane, mis sõnu sa räägid? Sa tead ju, et üks teine piiga on, kes sind kõige palawamalt armastab ja kellel sinu peale kõige rohkem õigust on.

— Minu peale ei ole kellegil rohkem õigust kui sellel, kelle kaunis kuju tähtede paistusel ja öö pimedusel minu meeles on mõlkunud, kelle taewane pilt mind oma nõidusega wangipõlwes ja wabas elus on õnne äraseletamata maagusa waluga täitnud. Kui sa teaks, missuguse igatsusega ma seda kaunist piigat olen otsinud! Ma olen igal pool otsinud, aga pole kuskilt leidnud — keegi ei teadnud mulle temast midagi koneleda — ja nüüd olen ma ta leidnud — ootamata. Kas wõid sa ennast selle õnne tundmuse sisse mõtelda?

Piigake wärises kõigest kehast. Ta silmis hiilgasiwad kuldpisarad.

— Ma tunnen seda õnne ka, ütles ta siis tasa.

— Piiga, sa tundmata koidulill, sa tahad minu olla, hüüdis noormees tormiliselt — oh, ma näen seda su silmist, su terwest olekust, kui su roosihuuled ka waikiwad.

Ja neiu langes wastu panemata ta kaenlasse. Palaw, kaua kestaw musu pani uuele lepingule murdmata pitseri peale.

Rende hingedes paistis niisama selge päike, kui sinises taewas.

— Ütle mulle, mu kallis armuke, kuidas on su nimi ja kes sa oled? küsis Wiboane wiimaks õnne tujus iluſa piiga kätt oma käes pidades. Ma pidin juba uskuma hakkama, et sa paljas nõiduslik mõttekuju olid, keda keegi hing siin ümberkaudu ei tunnud.

Neiu oli korraga sügawasse mõttesse jäenud. Ta oli jampsitujus kõik ilma ära unetanud. Nüüd tõusid talle teistsugused pildid pähä.

— Ära nõua seda teada, kes ma olen, ütles ta siis kurwalt. Ma aiman, et see meie õnne wõib rikkuda — oh, ma kardan. — —

— Ära karda midagi, waigistas noormees. Meie elukord peab paranema, ütlen ma sulle, meie rahwas peab ülekohtu ikke oma õlade pealt maha raputama ja meie kurjategijad peawad oma teenitud palka leidma — meie peame jälle wabaks saama — seda tõutan ma sulle, mu armuke. Seesama käsi, mida kord kõlwatu lossiherra oma munga läbi murda laskis, on jälle paranenud ja ihaldab kättemaksmist.

— Kättemaksmine on minu päralt, ütleb ristiusu Jumal, rääkis piiga tasase wärisemisega. Ähwardamine on hirmus — ära tee seda mitte, see wõib ränka õnnetust tuua.

— Kas sina ka meie waenlaste eest seisad, kelle ülem meie lossiherra Wilken von Ilsede on? küsis Wiboane imestusega.

— Ma olen tema lihane tütar Hilda, rääkis piiga rõhutud healega.

— Sina, Hilda, tema tütar! hüüdis noormees ja kargas tagasi, nagu oleks ta kihwtisele ussile liig ligidale astunud.

— Jah, aga miks see sind nõnda wäga ehmatab? Sa näed ju ometi, et ma oma isa elu eest pean seisma.

— Oh, mu ilusad unenäud on kadunud, mu taewas kõige ta iludusega purustatud, õhkas Wiboane oma otsa ette lüies.

— Mis kõne see on? küsis Hilda imestades.

— Tagane minust, kiusaja, sa oled selle liha ja weri, kelle peale ma jälestusega pean waatama. Haa, nüüd näen ma ka sinu käte külles oma isa, oma sugurahwa werd — ja see kisendab kättemaksmist. Mine minust, sa hirmutes kõige ilusama murupiiga näul — ära waata oma usisilmadega mu otsa, su pilk on kui põletaw leek — ma olen sinu sugu ja sellega ühes ka sinu ära neednud. Kuidas wõis su ilus nägu mind nii hirmsaste pimestada, et ma ennast sellega tahtsin ühendada, kellele ma hukatust olen wandunud. Mu isa luud on selle tunnistajad — ma olen neile tõutanud — ma pean sõna. Ma olen sind armastanud, nagu surelik süda armastada jõuab — ma armastan sind praegugi meelt ära heites — aga ma tahan sind wihkama õppida, tahan sind kõigest hingest põlata, sa hirmus usisugu, keda ma eluotsani nean.

— Wiboane, Wiboane, hüüdis neiuke südame waluga ja langes oma armastatud nooremehe ette maha. Ta oli sõnata, ta ei saanud rohkem kõneleda.

Hirmus torm mässas ka Wiboane südames. Siin seisis nüüd ta hinge igatsuse helkiw eesmärk — tema kaua oodatud südame armuke — aga ta oli ta kõige suurema kurjategija liha ja weri, kelle sees kõige

wähematki kibet inimlikuſt tundmuſeſt ei wõinud olla — ta oli tema ja ta ſugu ära wandunud — ja ometigi armastas ta nüüd ühte niiſuguſt äraräägimata, nõdrameeleliſelt. Siiski ei keſtnud wõitlus kaua. Piirita wiha wõitis. Ta lükkas piiga tugewaste eneſeſt eemale ja läks ruttu ära.

See ootamata juhtumine oli Hilda meeled riiſunud. Ta oli jõuetult maha langenud, ſüda tuiſus hoo kaupa, weri jookſis kord hirmſa kiirusega, ſiis ähwardas ta jälle ſeisma jääda — ta uskus, et ſurm lähedal on.

Päike paistis ikka ühte wiiſi ſoojaste maha, ojake wuliſes wana wiiſi ja tuule õhk oli niiſama pehme kui ennegi.

29.

Jüripäewa öö.

Tondiloſs ei olnud ſügiſeſeſt juhtumiſeſt ſaadik mitte enam rahwale kardetaw. Jutud inimeste kadumiſeſt kaduſiwad aega mööda ära ja iga mees wõis jälle julgeste kardetawa losſiwaremeteſt niihäſti ööſi kui ka päewal mööda käia. Endine hirm oli lõpnud ja endine tontide hulkumine tondiloſſis kadunud. Kõik näis waikſeks jäänud olema. Siiski aga walitſes ſeal mõni kord ka iſeäralik elu.

Jlusad kewade ilmad oliwad ainult mõne päewa keſtnud ning ſiis Jürikuu tujudele täie woli jätnud. Jſeäranis oli Jüripäewa ees torm nagu wangiſt wallale peaſenud ja ei wäſinud päewaſe mõllamiſega weel ära, waid hullas ka öö otſa taga järele. Pil-

wis kuuta taewas tegi öö nii pimedaks, nagu oleks sügisene öö käes. Metsapuud painusiwad tuule käes madalale ja mõnigi wana tugew tüwi, kes tormidele aastakümnete ja sadade kaupa kindlalt wastu pannud, nõrkes looduse wäega wõideldes ning laskis oma ilusa krooni praginal maha kukkuda. Näis, nagu oleks torm kõik tondid täna oma peidupaigast wälja hirmutanud, sest pea iga põõsa warjul tondilossi lähedal liikus musti inimese kogusid, kes tondilossi müüride wahele ära kadusiwad. Ka ülewel waremete müüridel oli inimese kogusid liikumas, kust tuulehoogude wahel tasane jutu kõmingi maha ulatas.

— Kas rahwas koos on? küsis üks heal.

— Koguwad praegu, wastas teine.

— Ega meid siin ometi keegi ei luura?

— Niisugusel ööl, kus tondidgi ulu alt wälja ei julge tulla, ei wõi keegi luuramas olla!

— Aga Harjumaalt ei ole weel sõnumit tagasi tulnud?

— Ei ole weel.

— Nüüd on juba aeg käes — kus ta peaks olema?

— Wõib olla, et ta ei tulegi. Sest nii pea kui kõik walmis on ja terwe Harjumaa sellest osa wõtab, siis antakse meile märki.

— Kuda wiisi?

— Raiesmiku kingu peal süüdatakse wana Pajamäe hurtsik põlema. Selle leegid saawad kaugele pealehakkamise märki andma, sest öö on pime kui kott ja kannab tulekuma üle maa laiali.

— Kas seda märgi andmist igal pool teatakse?

— Ma olen peresi peresse ja külast külasse käik

wallad läbi käinud ja sõnumi laiali kannud. Kõik on walmis nii pea kui tulekuma taewa serwa walgustama hakkab.

— Siis tuleb see otsustus silmapilk, mil meie rahwas kas oma wabaduse kätte saab ehk ta lootuseta hauda kannab. Teist teed ei ole ega muud nõuu üle ei jää. Seda peame oma meestele kõwaste südame peale panema, et nad julgust ei kautaks ning selle läbi meie terwet ettewõtet nurja ei laseks minna.

— Aga üks peab siia ometi walwama jääma, kas tulekuma näha on?

— See on õige! Jää sina siia, ma tahan mehed all kõik kokku koguda ja neile weel asja tõsidust ette panna. Teata aga meile nii kohe, kui midagi näha on.

Sellega jäi kõik wait. Tuul kohas endist wiisi ja tõi wihma ühes ning inimeste kogud kadusiwad all müüride wahele. — — — — — — — —

Selsamal ajal istus ülewel mõisa maja suures heledaste walgustatud saalis hulk rüütlid pidulaual kalli marjawiina pudelite taga. Kõik oliwad rõõmsas tujus ja kõnelesiwad läbisegamine suure healega naerdes. Noored ülemeelsed rüütlid jutustasiwad teineteisele, kuidas nad oma talupoegade käest kümnese maksu sisse ajawad ning seal juures maksu toojaid tüssawad. Kõik naersiwad selle peale, kui keegi jälle midagi uudist teadis ütelda.

Selle meesterahwa seltskonna seas oli ainus naisterahwas Hilda, kes oma isa wõeraid pidi talitama ja seal juures külaliste kõnesid kuulma. Ta kõrwad huugasiwad ammu juba nii, et parem maa alla oleks pugenud kui niisugust kära kuulnud.

— Noh, Hildakene, hüüdis Wiljandi komtur naerdes, kui see temast mööda läks, kas pole kena ja lõbus jutt, miks ei taha sa ka meie seltsis wiibida? Istu siia, ja ma tahan sulle kohe naljakaid juhtumisi jutustada, nii et su alatine peawalu jäädawalt ära kaub.

— Mina ei taha niisuguseid lugusid kuulda, neid ei kuule keegi naisterahwas, wastas Hilda külmalt ja tahtis ära minna.

— Oh sa rumal ära hellitud ema-tütar, ütles komtur ja tõmbas piiga käest kinni. Wiljandis mõistawad ka sinu wanudused piigad wäga hästi juba töörahwa jäuks piitsa tarwitada — ja seal on koguni teine kord kui siin, kus igamees oma pead tantsib ja lossipreili neid weel inimeste sekka loeb.

Hilda oli enese komturi käest lahti kiskunud ja waatas ähwardawa näuga tema otsa. See naeris selle üle südamest.

— Piitsa tarwitamine ei ole kunst, seda wõiwad ka need teha, kes siiamaale ise piitsa saanud, rääkis piiga põlgdusega. Mõtelge selle peale, et teie oma ülekohtuse waewamisega waesed inimesed wihale olete äritanud, kes seda ka kätte wõiwad maksa, kui kannatus katkeb. Mis saab siis?

— Ahahah, naeris komtur südamest — koer maksab kätte, kui ta peremehe käest piitsa saab! ja hobune koorma ees hakkab oma ajaja wastu mässama! — —

— Mis walgus see seal peaks olema? küsis üks pidulisteſt komturi jutu wahele ja waatas ise aknast wälja.

Kõik waataſiwad akna poole. Kaugel pimeda taewa all walwendas midagi iſeäralikult.

— Wistiſt on mõni wilets orja urtſik põlema läinud. Kahju, et ſee nii kaugel on, muidu wõiks ſeda nalja waatama minna.

— See oleks tõepooleſt naljakas, rääkis komtur rõõmſas tujus. Midagi ei ole lõbuſam, kui neid kohkunud orja koguſid näha, kes meeletumalt kui pooled hullud tule ümber tantſiwad ja oma räbalaid tuleſt wälja kiſuwad. Sakala maal olen ma oma külalistele ſeda nalja teinud ja paar töörahwa hurtſikut põlema pannud. Oh, ſee oli niiſugune nali, nagu ma omas elus paremat enam ei ole näinud. Raske unega, nagu nad laiſad worstid juba oma loomu pooleſt on, ei ärkanud nad enne üles, kui tuli juba kõrwetama hakkas. Aga ſiis oli jooksmiſt ja karjumiſt, et kas wõi naera lõhki.

Kõik naerſiwad ühes. Hilda kuulis ſeda naeru, ſee käis talle südamesſe, ta läks ära ſelleſt ſeltskonnaſt, kus inimliſi tundmuſi jalgadega sõtkuti.

Naer ei olnud weel lõpnud, kui häkiste eeskojas kolinat ja mürinat kuulda on. Saali ukſed lähewad lahti ja hulk mehi kinni kaetud nägudega tungiwad ſisſe. Kõigil on sõjariistad käes — kirwed, angud labidad, noad —

Rõõmus prassijate ſeltskond oli ära ehmatanud. Keegi ei teadnud, mis ſee peab tähendama. Oli ſee mõne naljahamba kuri nali, wõi tõſi?

— Talupojad, ſai losſiherra kõige enne ſuure ehmatuſe järele sõna ſuuſt. Mis on teile pähä tulnud, kes on teile luba annud oma herra majasſe

tungida? Andke silmapilk wastust, ehk muidu lasen ma teid surnuks peksa.

— See ähwardus ei hirmuta meid mitte, wastas üks tugew heal sissetungijate seast, teie wõimus on murtud, teie walitsus on langenud, nüüd tahame ka meie kord peremehed olla, teie olete juba küllalt kaua meid piinanud — andke endid heaga alla!

— Teie olete hulluks läinud, hüüdis lossihärra. Kes oleks seda enne näinud, et orjad oma isandate wastu nii häbemataks lähewad? Sõjariistad kätte ja raiuge maha need lurjused, kisendas ta tulises wihas oma rüütlite poole.

— Pidage, mitte ükski ei liigu paigast, kel elu armas on, wastas köneleja oma kätt palja mõõgaga üles tõstes. Sina, lossihärra, pead seda ülekohtuks, kui waese rahwa kannatus sinu ja su sugu wasta katkeb — ütle mulle, kus on wana wapper Mando, kus on tema poeg Wiboane, kus on ta naine Wamba, kus on su tütre kaswataja lossieit, kus on tema poeg Armik? Kosta mulle! Kes on nad hirmsa näljasurma kätte tondilossi saatnud?

Lossihärra oli selle kõne üle kohmetanud. Siis peasis ta hirmus wiha sõnades lahti.

— Wilets ori, kuidas julged sa niisuguseid sõnu oma suhu wõtta ja minu käest otsust nõuda? Kes on sulle luba annud tondilossi saladustesse puutuda — kas sa ei tea, see maksab su elu! Mu auusad rüütlid, wõtke need warese näud kinni ja pekske nad surnuks! Kus on ometi mu Goswin, et ta niisuguste järele paremine ei ole walwand: Ka tema peab mu wiha tunda saama.

— Asjata ähwardus, ütles kõneleja rahuga, ta on oma palga kätte saanud, nüüd on kord sinu käes! Ära hukatud inimeste waimud on sinu kättemaksjaks saanud. Waata siia, kas sa seda nägu weel tunned?

Nende sõnadega tõmbas ta oma näukatte eest ära. Ta näü arm oli heleda tule walgusel selgeste näha.

— Armik, hüüdsiwad lossiherra ja Wiljandi komtur pea ühel healel.

— Haa, teie wärisete juba — mikspärast? küsis Armik ähwardades. Teie olete Armiku tondilossis surma mõistnud — ta luudki oliwad juba teie teades kõdunenud — aga nüüd on ta teie ees ja nõuab aru oma süüta hukkamõistmise üle. Minu kohus on ruttu mõistetud! Andke endid alla, teie jauks on tondilossi ruumid tühjaks tehtud — wastapanemine on asjata. Waata selle tulekuma poole, see on märgiks, et praegusel silmapilgul terwel maal rüütlid maha saawad löödud ja nende lossid ära põletatud. Waata, kuidas siin ja seal silmapiiril uued tulekumad ülestõusewad ja iga silmapilguga nende arw weel kaswab ja paistus suuremaks läheb. — Näed? Tee ruttu, meie ei taha mitte kõige hiljemad olla.

Tõe pooleſt oliwad ka mitmes paigas tuleleegid paistma hakanud ning pimeda öö walgeks teinud. Piduliste purjus pead oliwad ühe korraga selgeks läinud ja hirm julguse wõitnud.

Haa, see on ju päris põrgu wärk, ütles lossiherra wälja waadates, ja seda julged sa ise rääkida. Nurjatu sulane!

— Meie ei taha oma waenlastele mitte kätte maksa, ilma et nad teaksiwad, mispäraast see on; ei, nad peawad teadma, mispäraast nad peawad oma inetu elu wälja õhkama. Kas annate endid heaga alla?

Wastuse asemel tormas lossiherra, kes lähemast warnast mööga kätte oli saanud, Armiki peale. Kõik rüütlid tegiwad sedasama, nii et tore pidusaal silmapilk hirmsaks sõjaplatsiks ümber oli muudetud. Wiha ja meeleäraheitmine andis mõlemal pool lõpmata waimustust, nii et surmapõlgdusega mõlemalt poolt wõideldi. Juba lamesiwad mitmed wõitlejad põrmandul oma were sees, kui tuba korraga walgeks hakkas minema.

— Loss põleb, hüüdis Armik. Tagasi, mehed, enne kui tee eest kinni on. Wäljas peame walwama, et siit keegi ära ei pease! Üksi Hilda preili elu peate teie hoidma.

See uus sündmus lõpetas wõitlemise silmapilguks. Tuli ei lase omaga naljatada, tema eest peab iga hing ennast peastma. Selle läbi muutus sõda ka kohe korratu edasi tagasi jooksmiseks ning igamees katsus ennast peasta. Aga kuhu pidiwad põgenejad peasema? Kes tulesurmast peasis, see jooksis waritsejate kätte, kes lossi ümber oliwad piiranud.

Nüüd alles hakkas hädaoht oma täies suuruses piduliste silma paistma. Meelt ära heites tormasiwad nad põlewast majast wälja ja katsusiwad enestele waenlastest teed läbi raiuda, aga langesiwad. Üksi lossiherral Wiljandi komturiga oli korda läinud ära põgeneda — kõik teised oliwad külmaks tehtud. Ka nemad ei oleks muidu peasenud, kui nad mitte

enestele saalis langenud Eestlaste riided selga ei oleks ajanud ning sel kombel tundmata wiisil wastaste ridadest keelmata läbi saanud.

30.

Wiimsed terwitused.

Hilda oli oma kambrisse põgenenud. Wõitlejate hirmus kisa ja hele tulewalgus wäljast tungis tema tuppa. Ta ei teadnud weel mitte, mis sündinud oli. Aknale astudes ehmatas teda katuselt maha loitaw tuleleek ja hirmus palawus suitsuwinguga tagasi. Eemal tulewalgusel liikusiwad sõjariistadega inimeste kogud ja kisendasiwad hirmsa healega. Ta nägi oma isa külalisi lossist wälja jookswat, nägi nende meeleäraheitwat wõitlemist elu pärast, nägi nende langemist. Mis ta ammugi aimanud, oli sündinud — Rüütlite kisendawast ülekohtust oli rahwa südametesse kättemaksmise säde külwatud ning see säde oli alalise hõõgumise läbi häwitawaks leegiks kaswanud, mis nüüd laastates üle maa käis ja ärahäwitust külwas, kus aga Saksa werd leidis. Oh kui palju ilmasüüta inimesi ei pea oma wanemate, oma sugurahwa patu pärast kannatama! Ka tema tundis ära, et ta selle wiha ohwriks saab, ehk ta tüll alati waese töörahwa eest oli seisnud ning sellepärast oma sugu poolt põlgdust leidnud. Nüüd oliwad nad ärapõgenenud, ilma et temale keegi kardetawast hädaohust sõnumid oleks toonud! Ja teisel pool seisis wihale ärritatud rahwas, kes nagu kiskja metsaline werd nähes weel werejänulisemaks läheb. Mis pidi ta tegema?

Sel silmapilgul kargas ta toauks häkiste lahti ja Pedro astus ehmatanud näuga sisse.

— Preili, sa oled veel siin! hüüdis ta hingetult. Loss põleb ümberringi; rahwas on hulluks läinud, on kõik rüütlid ära tapnud — põgene, põgene, kallis preili. Lossi katus on juba ära põlenud, pea langeb lagi sisse, siis on kõik tuleroog, mis sees leida. Põgene!

— Kulla Pedro, kuhu pean ma põgenema. Kas sa usud, et need wihased inimesed mulle armu annawad, kes kõik mu sugulased ära on tapnud?

— Sinule peawad nad armu andma, Hilda preili, sa oled neile rohkem head teinud, kui keegi teine inimene ilma peal. Ma tahan oma eluga sinu eest seista — kui nad sinu elu tahawad, siis peawad nad seda alles weel saama, kui minu süda enam ei tuksu. Põgeneme, tule minuga ühes!

Wõitjate röömukisa kõlas wäljast Hilda kambrisse.

— Kõik, kes Saksa werd on, peawad surema! hõisati wäljas.

— Sa kuuled, Pedro, mis wäljas räägitakse, ütles Hilda imekspanemise rahuga, Mine nüüd, sa näed, et mina siit eluga ei wõi peaseda. Mine, enne kui hilja on. Ma tänan sind, et sa üksi weel minu peale oled mõtelnud, kuna kõik teised — isegi mu isa — mind siia on jätnud. Surm on mul igal pool ees, miks peaksin ma waesete mässajate peale, kes meeleäraheitmises hirmsaid tegusid teewad, oma were walamise pattu koormama? Minu elu on ka üsna asjata — omakseb on mul otsa saanud ja rahwas, kellele ma küll midagi kurja ei ole teinud, saab

minuga niisama ümber käima, kui minu südameta sugurahwa naiste ja lastega. Inimene oma meeletumas wihas on ju hirmsam kui kõige werejänulisem kiskja metsaline. — Ja nende seast on ka — Wiboane, kõneles ta tasemalt edasi. Mina mõtlesin temast teisiti — kõik oli pettus — ilus unenägu, mis ülesärkamisega nagu suits tuule käes ära kaub. Tema on minu äratõuganud, ta on minule kadunud — mistarwis pean ma weel elama — — mine, Pedro, ruttu — kuule, juba hakkab loss kokku langema — wii Wiboanele minu wiimseid terwituśi, ütle talle, et ma temast mitte wihas ei lahku — mine nüüd, mine!

Tuba oli juba palawat suitsu täis, leegid lõiwad aknast sisse, Pedro põgenes wälja . . . .

Wäljas hõiskas rõõmus rahwas pragisewa tule ümber. Nüüd oli ta wali peremees kõigi oma sõbradega langenud, ta loss tuleroaks saanud — rahwa eesmärk — priius — oli käes, mis pidi ta weel tahtma?

Metsawahelt tuli praegu ühe nooremehe kogu nähtawale. Põlewat lossi nähes jäi ta kohkudes seisma. Põksuwa südamega pühkis ta higi otsa eest ja waatas häwitawa tuleleegi poole, mis kange tuule käes kaugele oma hirmust wäge kuulutas. Pealt näha wõitles ta iseeneses, kas ta weel edasi pean minema, wõi seisma jääma.

— Oh, kui ma hiljaks olen jäänud! õhkas ta iseeneses — ma ei wõi teiseti, ma pean tema ära peastma.

— Wiboane, hüüdis üks peenike heal. Ta waatas ümber ja nägi üht naisterahwast enese poole ruttama. Pimedas ei wõinud ta näha, kes see oli.

— Kes sa oled? küsis ta.

— Wiboane, kas sa mind enam ei tunne?

Ja siis lükkas ta oma rätiku tagasi ning laskis tulewalgust näu peale paista.

— Wiida! hüüdis Wiboane imestades. Mis otsid sina siin?

— Ma ei wõinud üksi kodus olla kui kõik teised wälja läksiwad. Mu süda aimab midagi iseäralist — hirmust. — Need lõpmata tulekumad, mis öö-pimedust walgustawad, on mu äraseletamata rahutusega täitnud — ma röömustan wäga, et sind siin leidsin — ütle, mis see walgus tähendab?

— Need, kelle pärast meie rahwas oma maa-mulda werehigiga on kastnud, on oma külwi lõikanud, ütles Wiboane sügawa healega ja näitas käega surnukehade peale, mis põlewa lossi ees oma were sees maas lamesiwad.

Wiida waatas metsa puude wahelt põlewa lossi poole, mille ümber tuttawad näud liikusiwad. Nende ees seisiwad langenute surnukehad, omaksed ja wõerad. Ehk küll wõit kallilt oli ostetud, siiski röömustasiwad need, kes elama jäänud, oma uueste koitwa priiuse üle. Wiida aimas, mis siin sündinud ja imelik kartus asus ta südamesse.

— Püha Maarja, mis on nad teinud, hüüdis ta kohkunud healega. Seal põleb mõisa loss, ja need on ta põlema pannud — seal lamewad rüütlite surnukehad, ja need on nende ohwrid — Taewane halastus, mis on nad teinud! Kuidas jõuawad nad seda wastata, kui raudmehed nende käest kord aru nõuawad? Oh ma näen juba ette, et werised

päewad tulemas on, mis rahwale hukatuſt külwawad. Taewa tuliſed nooled ſaawad kurjatööd hirmſaste karistama.

— Wiida, mis ſa räägid! hüüdis Wiboane imestades. Kuidas wõid ſa ſel wiiſil meie ſuureſt ettewõtteſt kõneleda? Kas ſina ſiis tahad, et meie igaweste wõera kepi all peame orjama ja ülekohut kannatama? Mis ſiin ſündinud, ſee on õige — õige! ſaame jälle wabaks rahwaks, meie walime enestele kuningad, meie iſaiſade waim ſaab jälle endiſe tugewuſega meie ſees elama, meie wanad jumalad peawad jälle meie wõõrdumata toed olema — meie peame iſe oma jala peal ſeiſwaks rahwaks ſaama —

— Ja ſina loodad ka ſeda? küſis Wiida.

— Kindlaſte, oli wastus.

— Lootuſed on petlikud, neid ärgu keegi uskugu.

— Wiida, ma ei ſaa ſinuſt aru. Sa oled ikka iſeäraline — imelik. Sa näed ka kõige ſelgemas hommitu koidus kohutawaid tondikujuſid. Mis keegi on külwanud, ſeda peab tema ka lõikama.

— Wiboane, ſee ongi, mis mind kartma paneb. See külw ſeal ei wõi head lõikuſt tõutada, ütles Wiida lossi poole näidates, kus ſurnukehad maad katſiwad.

— Tüdruk, ſa kõneled asjaſt, milleſt ſul aruſaamiſt ei ole. Jäta maha niiſuguſed mõtted, mis rahwa mõtetega ühte ei lähe. Ära wiida asjata oma kalliſt aega, ma pean minema — mul on weel üks ſüdame kohus täita.

Nende ſõnadega hakkas ta edaſi minema. Wiida kargas talle teele ette.

— Wiboane, ütles ta paluwa healega, ära mine mitte sinna, kuhu hukatuse seemet on külwatud. Kuule mu palwet!

— Mis sa tahad minust, hull tüdruk?

— Wiboane, sa tead ju küll, et ma sind rohkem armastan kui oma elu, wastas Wiida kõwasti nooremehe käest kinni wõttes ja tormiliselt oma palawaid huuli sinna peale wajutades. Ära mine mitte minust ära — ära sega ennast nende sekka, kes meile kõigile hukatust kaela kisuwad —

— Wiida, mõtle, mis sa räägid? ütles Wiboane oma kätt tagasi tõmmates.

— Põgeneme siit ära, köneles piiga waimustusega edasi. Kaugel, kaugel siit wõime waikist õnnelist elu elada — ma tean üht saart suure mere sees, kuhu kellegi Sakslase wali käsi, kuhu wiha ega kättemaksmine ei ulata. Seal elame õnnelist elu, seal oleme kõigi hädaohtude eest warjatud. Tule minuga ühes — põgeneme, enne kui kättemaksjad oma hirmust wiha meie peale saawad wälja walada.

— Lapsuke, kuidas pean ma nüüd arglikult põgenema ja oma sugulwennad hädasse jätma? ütles Wiboane manitsewa healega. Meie peame wiimse meheni kokku hoidma, sest iga üksik mees peab selle tugewa müüri kiwiks olema, millega meie waenlast oma uuesti peastetud isamaalt tagasi peame hoidma. Põgenemine oleks argdus — patt — — —

— Kui sa aga oma elu kautad?

— Siis olen ma seda oma rahwa ja isamaa priiuse eest teinud — mis nõuab sa ühe mehe käest rohkem?

— Ja kui selle läbi üks tütarlaps oma kõige ülema wara, oma eluõnne kautab ja õnnetuks, wiletsaks inimeseks saab — selle peale sa ei waata?

— Jää rahule, lapsuke, kus hulga õnn kaalu peal seisab, ei wõi üksiku inimese ohwri peale waadata. Hulga inimeste — terwe rahwa eluõnn on iga üksiku inimese eluõnnest nii mitu korda suurem ja kõrgem, kui mitu korda ta ise üksikust inimesest arwu järele suurem on. Kes tohiks siis nii iseenese kasu nõudja olla, et üksi oma pärast nii üli suurt asja pooleli jätab ja arglikult oma nahka hoides pakku põgeneb?

Piiga oli oma ilusate silmadega äraräägimata õrnalt nooremehe otsa waatnud. Nüüd langesiwad need kinni, käed kukkusiwad jõuetult kõrwa ja keha nõrkes ära.

— Sa ei armasta mind — sa armastad Hildat! ütles ta maha langedes tasase healega. Oh, ta on ka sind ära teeninud — ma pole sulle midagi head teinud — tema on kõik teinud — ma ei wõi tema peale wihane olla, — ta on ka minu elu peastnud — —

— Hilda on sinu elu peastnud. Hilda on minule head teinud? hüüdis Wiboane suure elawusega. Kas sa tunned teda? — Kas see on tõsi? —

— Jah — wastas piiga pea healetult.

— Oo, siis olen ma ülekohut teinud! Miks räägid sa sellest mulle alles täna? Nüüd wõib kõik juba hilja olla — näe, loss langeb praegu kokku. — —

Ta tormas kui meeletu lossi poole.

Wiida waatas imestades ta järele. Ta ei saa-

nud aru, miks mees nii jooksis ja miks Hilda nime teda just sinna ajanud, kust tema teda ära tahtis hoida. Kus Hilda oli, kes wõis seda teada — ta ei olnud oma heldet sõbrannat kaua enam näinud, nii ei wõinud ta teada, kus ta elas — kes ta oli, seda polnud ta weel ialgi kuulda saanud. Et Wiboane Hildat armastas, seda nägi ta selgeste. Ta tahtis kurwastuse päralt meelt ära heita, et tema süüta puhas armastus sel wiisil tagasi oli lükatud. —

Wiboane oli lossi ette rahwa sekka jõudnud ning kisendas healetult:

— Kus on tema? Ta ei tohi õelatega ühes hukka saada. Kas on ta peastetud?

— Kes? küsiti rahwa seast imestusega.

— Hilda — — —

— Kes nõuab Hildat taga? küsis lossi teener Pedro, kes kinni oli wõetud, kui ta põlewast lossist wälja põgenes.

— Kas sa temast midagi tead? küsis Wiboane tagasi.

— Tean, aga seda wõin ma üksi ühele inimesele rääkida, mitte kellegile muule.

— Kes see inimene siis peaks olema?

— Wiboane. Kui tema siin on, siis wiige mind tema juurde — temale ma räägin!

— Mina olen Wiboane. Räägi!

Pedro silmas rääkijat natuke aega kõrwalt, siis läks ta nägu rõõmsaks.

— Jah, nüüd ma tunnen sind; sa oled Wiboane, kellele Hilda preili wiimseid terwiseid saadab. Tema ei tule mitte wälja — ta teab, et ta ometi siit

eluga ei peaſe. — Minu kallis preili teab, et teie oma wiha tuju ſees hirmſad olete ning ſellega hirmuſt wastutamiſt oma peade peale wõtate. Ta ei taha ſeda rasket walu koormat oma ſurmaga enam ſuurendada. Tal ei ole midagi ilmas enam oma — ta ſüdamete ſugulaſed on ſurnud — Wiboane on talle kadunud — tal pole kellegiga ilmas wõlgu, ta ſureb rahuga — ta ei kaeba mitte teie peale, waid kannatab oma ſugurahwa pattu.

— Mees, kas ſu ſõnu wõib uskuda? küſis Wiboane.

— Nad on tema oma ſõnad, kostis Pedro kurwalt. Pedro pole ſealt midagi maha jätnud ega ka midagi juurde pannud — Pedrol on hea mälestus. —

— Siis peab ſee kallis elu peastetud ſaama, hüüdis Wiboane ſuures ärrituſes, ja tormas põlewa maja poole. Kange tuul tõi talle palawad leegid kaugele wasta ja ſundis teda taganema. Wihas mäſſawad looduſe wäed naerſiwad nõdra inimeſe mõtlemata katſet.

— Hilda, Hilda, hüüdis ta lõhkewa ſüdamega tule ſiſſe. Maja põles igalt poolt, katus oli ſiſſe langenud, peaſemiſe peale ei wõinud keegi enam mõtelda. Tuul kandis nooremehe meelt ära heitwa hüüde metſa laiali — tuli kohas wanawiiſi edaſi, wastuſt polnud kuskil kuulda.

Juba hakkas noormees aimama, mis hirmuſt wilja nende tulekülwamine maitsta andis. Ta oli Hildat kustumata leegiga armastanud. Kui ſee leek kord ka hirmſaks tõuſis ja häwitawaks wihaleegiks muutis, ſiis oli ſee ometigi lühikeſe aja keſtnud.

Kibe kahetsus oli selle asemel südames maad wõtnud ja nüüd loitis walus kahetsuse leek niisama kõrgesse, kui see tuli, mis taewa poole keerles ja waheſt ka tema kõige kallima hinge igawese taewa õndsuse kodadesse wiis. Ta oli Hilda eneseſt põlgdusega ära tõuganud, kui kuulis, et ta rüütli suguſt on. Pime wiha rüütli sugu wasta ei lasknud teda kalliſt kiwi ära tunda.

— Tema on sulle head teinud — ta on sinule pimedasse wangitorni süüa ja juua toonud, rääkis ta iseeneses: Kui keegi teine enam sinu peale ei mõtelnud, siis oli tema see jumalate saadik . . . ma tean nüüd, et see mitte unenägu ei olnud . . . see oli ilmsi . . . see oli tema ise . . . ja sina lükkasid ta eneseſt ära . . . sa tegid talle rääkimata südame walu, aga tema on sulle seda andeks annud . . . ta on ilma wihata hirmsas tulesurmas sinuſt lahkunud . . . Oh mu waene pea kuumab otsas . . . mu süda löhkeb kange walu päraſt — — — Kes wõib seda mõistatuſt seletada et ühel werejänuliſel rüütlil niisugune tütar on — tal ei wõi mitte sedasama werd soontes woolata, mis kõik teised Saksad hirmsaks teeb. — —

Rahwa hüüd äratas ta neiſt mõteteſt. Ta oli nende inimeste peameheks heitnud, kes waenlastega ühes ka selle elu oliwad riisunud, kelle eeſt ta nüüd kümme surma oleks surnud, kuna ta tema enne halastamata eneseſt ära tõukas. Nüüd wõis ta jälle oma algatud teed julgeste edasi sammuda — teiſt sarnaſt kalliskiwi ei olnud tal enam puruks tallata. Kes hulga õnne otsib, peab tihti oma õnne ohwerdama.

— Wõta mu wiimsed terwituſed, sa ülekohtuſelt

ära tõugatud, aga surmas leppinud ristiusu ingel, hüüdis ta weel suitsewa tulekuhja peale waadates. Mina tahan oma waluſad haawad ära kanda, kui nad ka parandamata on — paari ei oleks meist ikka wõinud saada — meie armastamine pidi igaweste nooreks jääma, kui koidupeiul ja ehaneiul õndsatel suweõõdel. — — Arg süda, mis püiab sa oma inetumat tegu pudeda tekiga kinni katta — sa oled ometi ühe iluſa elu lõpetaja — ühe puhta südame mõrtſukas — — joo tühjaks see karikas, mida sa eneſele kibeda meeleäraheitmiſega oled täitnud. Inimene, kui lühike on sinu nägemine ja kui pealiskaudne su kohtumõiſtmine. Kui sa ohakaid oma lilleaias ei ſalli, ſiis kiſud sa nendega ühes ka oma kõige kallima lille üles! Tuleleegid, mis lendate teie taewa poole — kannate teie Hilda hinge ülesse ja kuulutate tähtedele seal ülewel, et ta minuga ära on leppinud, ehk näitate oma wihaſe keerlemiſega, et süüta weri kättetaſumiſt igatseb? — — Mu süda on täis haawu, — ta on lõhkenud!

31.

Mis weel Jüripäewa ööl ſündis.

Jialgi enne ega päraſt pole Harjumaa öö sarnaſt tule paistuſt näha saanud kui Jüripäewa ööl 1343. Pakſud wihmaga täidetud pilwed tõttaſiwad wileda tuule tiiwul kiirelt üle maa ja paiſtſiwad tulekumal nii imekarwaliſed mustad, nagu kannaks nad sügawaid ſaladuſi enestes kaugele. Ja ometi

kuulutasiwad nad selgemalt kui kõige heledam hädasarwe heal seda, mis pime öö oma süles peitis. Oli see Eesti rahwa priiuse hommiku koit, mis pimedat ööd walgustas, wõi oli see kustuwa küünla wiimne heledaste loitmine ta surmawoodil?

Mööda maad wajusiwad rahwaparwed häwitawa mere laine kombel edasi, paniwad Sakste elumajad põlema ja lõiwad armuheitmata kõik maha, kes Saksa werd oli ja neile teele juhtus, olid need mehed, naised ehk lapsed. Ettewalmistused oliwad nii kawalaste toimetatud, et selleşt Sakste kõrwu kõigewähematki teatust polnud ulatanud. Sellepärast oli rahwa wõit ka täieline. Sõjariistadega ilmusiwad nad häkiste mureta rüütlite majade ees, murdsiwad wägiwaldselt lukus ukşed lahti ehk süütasiwad nende majad põlema ning raiusiwad siis maha, kes ennast tulesurmast tahtis peasta. Kaua wastapidaw ülekohtune kannatamine oli katkenud ja piirita wihale maad annud, mis hukatust külwates üle maa käis. Merelainetele tehakse tammid ette, jõgedele antakse uued teed ja juhitakse wihaseb laened teise paika — aga inimese wiha on kui häwitaw tuli, mis maad ja metsad ära sööb, ning kellele keegi surelik piirisid panna ei suuda.

Wiboane oli oma seltskonnast natuke maha jäänud, kui see maha põlenud maa-ülema lossist tulewalgel ööl edasi minema hakkas, et endid teistega ühendada, ühes wõidelda ja ühes wõita. Ta süda oli raske ja meel nukker — sest see heal, mida südametunnistuseks hüütakse, kaebas raskeste tema peale ja mõistis ta tegu armuta hukka. Tema teadis ju ette

ära, mis täna ööfi terwel maal fünnib, miks ei olnud ta Hildat ära peaftnud? Miks pidi nii auus hing öelatega ühes hukka minema? Kas fiis lapfed wanemate pattude eeft peawad kannatama? — Ta ei olnud enefe meeleft fugugi parem kui losfiherra, kes füüta inimefi oma hirmfas wangi-losfis nälguda laskis. Ta kahetfes peaaegu kõik feda, mis tema äsfitamife peale ette oli wõetud. Kui tema mitte nii järelandmata kihutaja ei oleks olnud, fiis oleks ka täna kõik wana wiifi olnud. — Aga ifa furm, taewani kifendaw ülekohus — uuesti ülesfe ärganud priiufe igatfus — need oliwad need tugewad fundijad, mis teda rahule ei jätnud. Ja oli ta kord peale hakanud, fiis ei wõinud ta nüüd enam feisma jääda. See oleks tema ja terwe rahwa hukatus olnud. Ta ei olnud nüüd mitte enam enefe päralt, waid rahwa oma. Ta filmad läkfiwad niiskeks, kui ta kustuwa tuleleegi peale waatas, kes oma töö ära oli toimetanud.

Ta läks oma wendade järgi. . . .

Kaua, kaua, oli ta metfa mööda edafi ruttanud, enne kui oma mehed kätte fai. Nende elaw kära pani teda kuulama. Heledad palutwad healed tungifiwad kõrwu. Ta ruttas edafi fa peagi oli ta käratfejate keskel. Praegu tungis üks talupoeg ühe naisterahwa kallale, kes färgiwäel ja palju jalu kaht pool halastı laft enefe käte wahel hoidis ning haledaste armu palus.

— Pea kinni, mees! hüüdis ta oma tugewa paffihealega. Mis feal on?

— Siin on üks rüütli proua oma kahe lapfega,

wastas ta naerdes. Ta on kusgilt salaja putkama saanud, ma tahtsin ta wiletsat elu lühendada.

— Armu, armu! palus naisterahwas surmahirmus. Halastage ühe waese ema peale. Mis kurja on need wäetikesed teile teinud, et neid hukatuse sisse tahate saata?

— Neist wõiwad aga meile niisama suguses röövlid kaswada, nagu kõik su suguwõsa, andis mees wastuseks. See on meie waenlaste liha ja weri — kadugu see!

Enne kui Wiboane wahele sai astuda, käis kirwes mehe käes ringi, ja naine langes surnult oma were sisse maha.

— Tagasi, ära puutu lastesse! hüüdis Wiboane meest tagasi tõmmates. Lapsed ei pea mitte wanemate tegusid wastutama, millest nad ei tea. Olgu selleşt küll, et ema oma palka on leidnud — aga, kes süüta — ei tohi süüdlase nuhtlust saada. Minu silma all ei tohi see teistkorda sündida, et õiged ülekohtustega ühes hukka saawad. Neile lastele muretse kaswataja, neist wõiwad weel head rahwa liikmed saada.

Mees waatas imestades Wiboane otsa.

— Missugune Eesti ema julgeks neid maadusid oma rinnal imetada? küsis ta siis. Kes on hundikutsikast karjakoera kaswatanud?

— Inimese laps on kui sawi, millest iga hea meister kena poti wõib teha, kui ta aga oskab, wastas Wiboane. Noored puudgi lasewad ennast painutada, miks siis mitte lapsed? Ma olen juba kord rängaste eksinud, teist korda ei pea see enam ette tulema. Ainult kurjus peab oma palka leidma, mitte

süüta olemused. Mis keegi on külwanud, seda peab ta lõikama — kes weel midagi pole külwanud, sellega ei tohi lõikuse üle aru pidada. Neile wäetikestele annab iga Eesti ema omas wiletsas majas hea meelega aset. Muretse nad aga kellegile kätte.

Selle mehe sõnade wastu ei julgenud ematapja midagi enam ütelda. — Ta uskus iseeneses kindlaste, et see see ainus juhtumine on, kus waenlase lastele armu anti. Muidu löödi kõik maha, keda aga kätte saadi.

Kes wõis neid pisaraid lugeda, mis sel ööl rüütlite perekondades walati, ehk kelle kõrwad suutsiwad seda hädakisa kuulda, mis surma hirm ja ahastus nende suust wälja pigistas, kes harjunud oliwad käskusid andma ja hoopisid wälja jagama? Palju rüütlite naisi ja lapsi peasiwad paljalt põgenema, ilma riieteta, palja jalu, et aga elu peasta. Mitmed neist külmetasiwad ja nälgisiwad päewade kaupa metsades ning mitmed leidsiwad külma ja nälja läbi halebat otsa. Ja seda rääkimata õnnetust oli mõningate ülemeelsete wõimumeeste tegu toonud. Kui palju õiglasi südameid ei pidanud selle pärast oma tuksumist kõige wiletsamal wiisil lõpetama! —

— — — — — — — — — — — — —

Paadise kloostri wärawal koputas hilja õhtu üks kerjaja munk, kes küladest armuandeid korjamast koju tuli. Wärawawaht tegi talle lahti, kui tuttawat healt kuulis.

— Kas abt (kloostri ülem) weel ülewel on, küsis munk ruttu ja näis ise wäga äritatud olema.

— Tuli oli ta toast ära kustunud, wastas mees lühidelt.

— Ja frater Peetrus?

— Ei ole weel tulnud.

— Siis oota, kuni ta tuleb, ja pane wäraw kõwasti kinni.

Munk kadus pimeda kloostri müüride wahele ära. Natukese aja pärast oli ülema toas tuld näha. Waht silmas tulewalgusel peale abti ja kerjaja munga weel mitu teist munka ööriides elawalt kõnelema ja ruttu sinna ja tänna käima. See pani teda wäga imestama, niisama ka kerjaja munga iseäraline rahutu olek ning käsk täna iseäralise hoolega wärawal walwata. Mis oli sündinud? Oli midagi kardetawat liikumas? Ta süda löi kartma — ta aimas midagi paha. Seal tungis kaugelt talle tume tulekuma silma. See ei wõinud aga midagi halba tähendada. Sel ajal oliwad ju tööliseb metsas põldu tegemas, ja mis ime, kui nad endid ööst tule juures sojendasiwad — wõi oli mõni taluhurtsik põlema läinud, mis ka kellegi uudis ei olnud.

Waht ootas tulejat Peetrust — ootas ja ootas, kuni ta selle juures aniseks jäi. Kui ta jälle silmad lahti löi, ehmatas ta peaaegu ära, sest nüüd oli see tume paistus ennast terwes hommiku pool taewaserwas laiali lautanud ning käis selge leegina siin ja seal kõrges loites pimeda öö taewa poole.

— Püha Maarja, mis see peab tähendama? ümises wärawawaht iseeneses ja löi risti ette. Kui see waheft wiimse päewa tulesadu ei ole? Pühad hinged, halastage ise mu patuse hinge peale! — —

Kloostris oli selle aja sees suur liikumine. Kerjaja munk oli kohe kloostriülema juurde läinud ja selle

woodist wälja toonud, et talle iseäralisi uudisi könelda. Unine abt pahandas kangeste niisuguse ekstamise üle.

— Toomas, mis su kolamine nii hilja öösel peab tähendama? küsis ta pahaselt.

— Kõrgeauuline abt, wastas kerjaja munk alandlikult oma ülema ees seistes. Üks iseäralik asi on mind siia sundinud tulema.

— Mis asi siis?

— Täna ei saanud ma mingisuguseid andeid.

— Seda pattu oleksid ka homme weel wõinud tunnistada. Selle eest peab kolm ööd paluma. Ka inimesed peawad karistatud saama.

— Kõrgeauuline püha kloostri ülem, mitte see ei ajanud mind siia, waid hoopis teine asi. Täna õhtu oliwad kõik mehed küladest ära kadunud ja naised ei kartnud muu sajatusi ega tahtnud mu õnnistusi.

— Kuhu oliwad siis mehed jäänud?

— Minule teadmata.

— Mis pead sa siin siis nii iseäraliseks, et seda mulle weel ööst magamise peal teatad?

— Naiste suust olen ma ähwardusi kloostri kohta kuulnud — nad teadsiwad ühest mungast könelda, kes inimesi kuskil Järwamaa pool ühte wanasse lossi wangi wedanud — mungad olla kõik niisuguseid petised ja nad saada warsti oma palka kätte.

— Tühi lori, kloostri pühaduse wasta käe ülestõstmine riisub inimese hinge õnnistuse, wastas ülem pühalikult. Jäta nüüd mind rahule!

— Kui ma koju tulin, juhtusin ma ühe tropi meeste peale, kes mind ei näinud. Nad rääkisiwad isekeskes elawalt. Ma kuulsin ainult mõned sõnad.

„Põlema ta ei hakka," ütlesiwad nad, „kõwad kiwimüürid naeratwad me' tuld — meie peame teist nõuu leidma — meie peame sisse saama — ööst magawad mungad — siis on wõit kerge." — Nii palju ma kuulsin, siis ruttasin ma seda teatama. Püha Maarja teab, mis kuriwaim nende sisse läinud — ma kardan, et täna ööst midagi õnnetust sünnib. Ida poolt paistawad ka mitmed tuled juba, enne oli üks ainus näha.

Klooştri ülem ja munk waatasiwad mõlemad aknast wälja.

— Laşe ruttu kõik mungad siia tulla, ütles ülem siis rahutumaks minnes. Meie peame nõuu pidama, mis teha tuleb. —

Warsti oliwad mungad koos. Kõik kummardasiwad auupaklikult oma ülema ees.

Ülem andis lühidelt teada, mis Toomas näinud ja kuulnud, ning käskis kõiki walwşad olla ja sõjariistad käepäraşt hoida.

Enne kui nende koosolek lõppis, kuulis wärawawaht teist korda koputamist wärawa taga.

— Frater Petrus, kas sina oled? küsis ta kartliku healega.

— Jah, oli wastus, tee lahti!

Raske raudwäraw ragises ja läks lahti. Üks munga riides mees astus sisse. Waht tahtis sõnalausumata jälle wärawat kinni panna — aga seal tundis ta häkiste kaks tugewat kätt oma õlade külles, kes ta silmapilk maha kiskusiwad, ja enne kui ta healt sai teha, oli ta suu kinni topitud ja käed kinni seutud.

Munk läks wärawa juurde, kiskus selle lahti ja wilistas paar korda taşakeste. Warsti peale selle

hakkasiwad ümberringi mustad kogud liikuma, ning natukese aja pärast kogus hulk talupoegi kloostri hoowi peale. Kinniseutud wärawawaht nägi seda ja wärises kui haawa leht. Nüüd polnud enam mingit kahtlust, et ta hirmus aimamine õige oli. Need tuleleegid polnud muud kui põlewad lossid ja need mehed siin oliwad wihased talupojad — keda wali rüütlipiits wihasteks metsalisteks, halastamata mõrtsukateks oli teinud. —

Mungad istusiwad weel koos nõuu pidamas, kui juba kõrged saaliukseb lahti kisti ja wihased talupojad sisse tungisiwad. Ehmatanud mungad wõitlesiwad kuida nad wõisiwad.

Hommikul loeti 28 munga surnukeha. Muist kloostri warandust oli ära riisutud, muist ära lõhutud ja laiali pillatud.

Wärawawaht oli kõige selle hirmsa juhtumise tunnistaja — temasse polnud keegi puutunud. — —

— — — — — — — — — — — — — —

Kui Jüripäewa hommikul päike üles tõusis, leidis ta endiste uhkete rüütlilossíde asemel ainult weel suitsewaid tuhahunnikuid, ning siin ja seal mõnda isanda enese ehk tema perekonna liikme surnukeha. Põldude peal ei olnud enam orjajaid talupoegi liikumas, waid wõidetud wara juures oma wõidupidu pidamas.

Wõidu rõõm, sa walab inimeste weresse elawat joowastust . . .

32.

Neli kuningat.

Jüripäew oli terwele Harjumaa rahwale suur pidupäew. Wanad ja noored, mehed ja naised, noored mehed ja piigad tuliwad kokku wõidupidu pühitsema. Piirita rõõmulaine käis wägewaste üle kallaste ning wiskas kõik tulewiku mured unustuse nurka. Wali ordutwalitsus oli maha raputatud ja orjama harjunud õlad tundsiwad oma koorma korraga kadunud olema. Rahwas oli rõõmus kui wangist peasenud lind, kui kurja wõeraema walitsuse alt lahti saanud poisike, kui kaua igatsetud armukest leidja noormees: Ta astus ju kaua aja järele kord oma jalge peal esimesi sammusid.

Rõõmupidu juures aga ei unustatud ka mitte kõige tarwilisemat asja ära — noort priikust eneselе pidada. Wõit andis julgust ja waimustust siiamaale korda läinud asja lõpuni edasi ajada. Selleks oli aga eestwedajat — kuningat waja. See mõte oli rahwa seas warsti laiali lautatud ning kuninga walimine järgmise päewa peale määratud.

Järgmine päew tõi Eesti rahwale esimesed kuningad, kes aga paraku ka wiimaseks on jäänud. Et rahwas mitte ühte paika kokku ei suutnud tulla, waid neljas kohas walimisele kogus, siis andis see ühel päewal korraga neli kuningat, sest iga maakonna rahwas walis ise oma tahtmise järele.

Paar päewa peale kuningate walimise tuli terwe Harjumaa rahwas Raiesniku küla-wainule kokku. Ühe kõrgema kingu peal seisiwad lugemata rahwa

hulga keskel kolm sirget meest keskmises wanaduses. Kaugele säraſiwad kuldsed neiu kroonid, mis nende päid ehitaſiwad. Kirjud mantlid oliwad neil seljas, kullaga koetud wööd wööl ja jalgas köriſeſiwad kullatud kannukſed. Köik ümber olejad waataſiwad uhkusega nende peale — need oliwad nende kuningad.

Üks puudus weel, — teda oodati.

— Sealt ta tulebgi, — ütles üks kuningas ja näitas käega keskhommiku poole. Köikide ſilmad pöörſiwad käe järele.

Õige. Sealt tuli weel uhkemas ja säratwamas mundris, kui teiſed kolm, neljas kuningas suure hulga rahwa ſaatuſel.

— Wiboane, tere tulemaſt, Wiboane! hüüdis rahwa hulk.

— Tänu lahkuſe eeſt, mu sõbrad, wastas Wiboane ringi waadates, ning astus siis edaſi kuningate poole, kelledel ta sõbralikult kätt pigistas.

Kui rahwa eſimene uudishimuline könelemine ja röömuhüiskamine oma nelja kuningat nähes waikſemaks oli jäänud, astus Wiboane köige körgema koha peale ja rääkis walju, kaugele kuuldawa healega:

— Kallid ſugulaſed ja sõbrad! Hirmus töö on tehtud — meie waljude ülemate luude kallal kaklewad kaarnad, ſuitſewad tuhahunnikud näitawad meile nende uhkete losſide aſemeid — meie oleme wabad! Meie oleme weriſelt oma priiuſe oſtnud — aga weri ihkab were hinda. Suitſew tuhk kiſendab kaebades meie peale, külmad rüütlite kehad karjuwad kättemaksmiſt; ma uſun, enne kui päike oma teelt lõune poole tagaſi pöörab ning ehapiiga ja koidupeiu kokku

laseb tulla igawest noorepõlwe armastuse õndsust maitsma, tulewad langenute sugulased raudmehed mere tagast meie peale. Mehed, olge te noored ehk wanad, heitkem kokku ja ehitagem neile elawa meestemüüri ette, kus sees meie kuulsate esiwanemate waprus noorendatud näul elab. Meie seisame praegu ühe tee peal, millel kaks otsa on. Teises otsas hiilgab wõit, kadund priius meile ja tulewatele põlwedele — teises otsas sügaw orjapõlwe org, mis meie lühikese priiuse igawese orjapõlwe koleda ööga matab. Seal on meie noore lootuse koidu haigutaw haud. —

— See haud ei tohi meid mitte ära neelda, rääkis üks wanem kuningas wahele.

— Sellepärast oleme enestele kuningad walinud, hüüdis Armik, kes rahwa keskelt Wiboane kõnet oli kuulnud. Nemad peawad kui walgustawad tähed sõjapimeduses meie eel käima, nad peawad meid sõjendama kui selge päike sinisel taewa wõlwil meie esiwanemate waimuga. Käige eel, kõrged kuningad, wiige meid tulest ja weest läbi, kui aga wõit teie teede kõrge siht on, siis tuleme meie järele ja wõitleme kuni oma wõidumäele jõuame ehk wiimseni meheni langeme. Üksik mees wõib ainult siis elada ja waba olla, kui rahwas elab ja waba on. Sellepärast on wõitlemine iga üksiku mehe kohus, ja praegu algatud teel ei ole seisma jäämine enam wõimalik. Langenud rüütlite sõbrad ja sugulased ei jäta meid tõeste mitte puutumata.

— Armiki sõnad on õiged, hüüdis Wiboane jälle tugewa healega. Armsad sõbrad, lubage, ma ütlen, meie ei ole oma asja mitte kõige paremine teinud,

et meie neli kuningat korraga enestele oleme lasknud walida. Üks ainus peab meie kuningas olema. Nelja mehe mõtted wõiwad hõlpsaste lahku minna — üks ainus mees peab meid juhatama ja käskima. Mina olen seda auu ainult sellepärast wastu wõtnud, et oma sõprade soowi mitte täitmata ei tahtnud jätta. Aga ma tean, nad ei wõi nüüd enam minu üle pahandada, kui ma siinsamas teie kõikide ees oma krooni ja ameti nende kätte annan, kes wanemad, targemad ja wapramad on kui mina. Mina ei igatse mitte enese auu, waid oma rahwa head käekäiki, teie kõikide wabadust. Ma tunnen ära, et mina selle ameti kohta weel liig noor olen — seda auukrooni peab mees kandma, kes teda ära on teeninud. Pealegi on see arw ka liig suur.

Selle peale tuli elaw läbirääkimine ja waidlemine. Palju oliwad Wiboane nõuus, palju aga ka wasta. Ühe kuningaga oleks kõik muidu rahul olnud, aga kes pidi see üks olema? Iga seltskond tahtis seda meest üksi kuningaks, keda tema oli walinud.

— Lapsed ja sõbrad! kõneles siis üks wanake oma nõrga healega. Teie näete, et igaüks oma kuningat armastab ja ainult teda üksi oma ülemaks tahab. Ärgem tehkem asjata tüli! Kui siin nii mitmed waprad rahwapojad selle läbi haawatud saawad, et nende tahtmine luhta on läinud, siis wõib see meile kahju tuua. Nemad ei wõi enam meie rahwa asjast nii suure soojusega osa wõtta, nagu enne ja nagu seda hädaste tarwis on. Jätame sellepärast kõik nii kuidas rahwas ise on teinud. Olek-

sime walimiseks kõik kokku tulnud, siis olekſime muidugi ühe walinud. Olgu nüüd kuidas ta on. Kui neli meest ilusaste kokku hoiawad, siis wõiwad nad rohkem teha, kui üks mees. Neljal mehel on ikka nelja mehe nõuu ja jõud. Jää siis ka sina, Wiboane, ikka weel sellesse ametisse, kuhu rahwas sind walinud. Meil ei ole praegu üht ainustki meest üle aru, palju enam oleks meil weel abi tarwis.

Rahwas kiitis targa wana mehe sõnu.

Wiboane aga wõttis oma kuningliku krooni peast ja pakkus seda wanakese kätte.

— Wõta see kroon; mis ma olen ütelnud, selleſt ma ei tagane, ütles ta pühalikult. Ma tunnen, et ma mitte selle auu wäärt ei ole, mis mu kallid suguwennad mulle sellega on teinud. Ma tahan igawiisi oma waest isamaad teenida, aga kuninga auu ei wõta ma mitte wasta. Ma usun, see kroon ehitaks sinu hõbewalgeid juukseid paremine kui minu noorusest walkjat pead. See kuld sünnib su pea hõbedaga wäga hästi kokku. Wõta see ehe enese kätte.

— Ei, Wiboane, minu wana pea ei jäksa enam rasket kulda kanda. Ma tunnen oma wanus kontides juba surma wäsimust, kuhu praeguse silmapilgu kõrge waimustus üürikeseks ajaks oma kosutust on toonud. See lõpeb pea ära, ja siis on kõik otsas. Krooni peab see kandma, kelle pead tema raskus weel maha ei rõhu.

— Siis wõtku teda üks noorem mees oma pähe, ütles Wiboane liigutusega. Et teie, mu armsad, mitte sellepärast mu üle ei pahandaks, siis tahan ma

teile kohe ütelda, mis toimetuse ma enese peale tahan wõtta.

Ta peatas wähe. Rahwahulk waatas oodates tema peale.

— Meie oma jõuuga ometi waenlasega walmis ei saa, algas ta. Meie peame enestele wõeraste abi otsima.

— Kust? küsiti mitmelt poolt korraga.

— Meil on põhjamere taga sugulased Soomlased, seletas Wiboane. Neid peame meie enestele appi paluma.

— Kas nad tulewad aga? küsis wanake.

— See oleks ilus, see on hea nõuu, hüüdsiwad kuningad.

— Meie saadikud peawad Abo linna wanema Nikolaus Soni juurde minema ja meie asja ilusaste talle ette panema, seletas Wiboane. Meie peame teatama, et meie Harjumaal kõik Sakslad sellepärast ära oleme tapnud, et nad meie rahwast hirmsaste on waewanud, piinanud ja peksnud ning et meie oma raskest tööst mitte igapäewast leibagi ei saa, et kõige suurem häda meid on sundinud nende walitsust oma õlade pealt maha raputama ja ülekohut kätte maksma.

— Kui Åbo linna wanem aga seda kuulda ei wõta, mis siis?

— Siis lubame talle head palka — tõutame temale head maksu, kui ta meid aga meie kõige suuremate waenlaste eest kaitseb.

— Seda peame küll tegema. Aga kes wõtab selle suure asja toimetuse oma hoolde?

— Mina, kostis Wiboane rahulikelt.

Kaua kestis röömuhüüd selle peale.

— Selleks on mulle aga üks laewake ja mõni julge seltsimees tarwis, rääkis Wiboane edasi, kui rahwa röömukisa waikinud oli. Asi on rutuline, abi pea tarwis, ma tahan weel täna õhtu teele minna. Kui pime käes, siis ei või enam aega wiita. Päewa walgel wõib meid merel näha ja meie plaanist liig ruttu aru saada. Teie aga, auusad kuningad, wõtke kohe malewa kokku ja minge Tallinna alla, enne kui sealt sõjawägi maale saab tulla meid karistama.

Wiboane nõuu kiideti igal pool heaks. Tema asemele waliti üks wanem neljandamaks kuningaks ning rutati siis kuningate juhatusel kiirelt sõjawastu walmistama.

33.

Hilda.

Meie pöörame tagasi Jüripäewa öö sisse, mil Kannewere loss ära põles ning wana lossi Pedro selle teatega wälja tuli, et Hilda sisse on jäänud.

Nii pea kui Pedro Hilda toast wälja oli astunud, jättis ka waene maha jäetud piiga oma toa ukši, mis juba palawat suitsu täis oli. See oli peasemiseks ka wiimne silmapilk. Niipea kui ta ukse lahti tegi, purskas ta ühe korraga tuule woolul tuld täis. Hirm kihutas teda taga, nii et ta isegi ei teadnud, mil wiisil ta läbi tulega täidetud

korridori selle keldrini sai, kust maa-alune tee tondilossi käis.

Siin wõis ta jälle kergemalt hingata. Nüüd oli ta kõige wähemalt tule-surmast peasenud. Aga sel wiisil ei wõinud ta ometi wälja minna, ses riides oleks igaüks teda ära tunnud ja siis oleks ta ometi weel wihase rahwa läbi surma wõinud saada. Ka selles kimbatuses leidis ta enesele nõuu. Need riided, milledega ta poole aasta eest töörahwa tondilossi wiinud, Wiboane ja kõik teised wangid peastnud, oliwad weel siin keldri nurgas warjul. Ta wõttis nad wälja ja pani enesele selga. Nüüd oli ta jälle seesama noormees, nagu ta selkorralgi olnud, kui ta nagu mõni suur sõjamees tropi julgete meeste juhataja oli?

Nii on ilm. Tee talle head, ta tasub sulle kurjaga. Aga Hilda ei nurisenud sellegi pärast kurjategijate peale, kelle läbi ta tules kõige walusamat surma oleks leidnud, kui ta ise ennast ei oleks mõistnud peasta. Keegi ei teadnud ju, et tema nende peastja oli, kuis wõisiwad nad ka tema wastu tärulikud olla? Kui sügawalt rahwas Saksu põlgas, seda oli ta Wiboane läbi kõige walusamalt tundma õppinud. Nii kaua, kui see ei teadnud, kes ta oli, näitas ta teda armastama, nii pea aga kui ta tema seisust kuulis, tõukas ta tema enesest halastamata ära. Ja rahwal oli paraku õigust teda ja tema sugu põlata. Kas ta ise oma silmaga wähe ülekohut oli näinud, mis Eestlastega tehti!

Öö pimedus ei olnud weel kadunud, kui ta waewalise käimise järele tondilossi wälja jõudis. Suur

mets ümberringi ei lasknud teda kaugemale waadata kui ülesse taewa poole. Seal ujusiwad kange tuule käes wiledad pilwed ning wiskasiwad omast arulda-sest wärwist nõidlikku paistust musta metsa puude ja koleda tondilossi müüride peale. Niisugust ööd ei olnud ta weel enne näinud, polnud ka kellegi teise sureliku silm ialgi näinud. Kuhu pidi ta siit mi-nema? Tuule hood töiwad talle wahete wahel rahwa metslist hõiskamist ja õnnetumate meeleäraheitwa appihüüdmise heali kõrwu. Kõik ilm oli mässamas, punaw taewas kuulutas, mis hirmust ahastust wiha-sed Eestlased tema sugurahwa majadesse külwasiwad. Ta oli üksi, nüüd tundis ta seda elawamalt kui ialgi enne. Kus pidi ta nüüd warjupaika leidma, mis pidi temast weel saama?

— Püha, puhas Maarja, palus ta külma tondi-lossi müüri najale põlwili langedes. Palu sina taewa ja maa walitsejat, et ta wihawaenu kustutaks ja neid, keda ta oma näu järele loonud, mitte mõist-mata metselajate wiisil üksteist hukatuse sisse ei püiaks tõugata. Sinu ees on kõik inimesed üheso-gused, kauta minu uhke sugurahwa kiwine süda ja lepita waesed waewatud Eestlased ära, kes ülekohut on kannatanud. — — Kus on see ristiusu taewalik troost: suur rahupõlw on taewa all, kõik waen on otsa saanud! Ons see weripunastes wärwides hõljuw taewa lautus pimedal ööl rahumärk, tähendawad need häda ja metsliku röömu healed, et kõik waen otsa lõpnud? Oh, püha waga neitsi Maarja, palu meie eest, aga ära kaeba meie peale taewaste walitseja ees. Palu, et ta inimestele uued südamed looks, et wen-

nalik üksmeel maa peal õiguse walitsuse kepi enese kätte saaks — palu, palu — kuule, mis üks surmani kurwastatud ja maha jäetud piiga sinult palub. — —

Astumise heal ehmatas ta ülesse. Üks inimene tuli tema poole. Ta tundis seda juba ta käigist ära — see oli Pedro — tema truu teener.

— Kes siin kõnnib? küsis ta ülesse tõustes wõera healega.

— Ära pahanda, auus noormees, wastas kartlik Pedro pea nuttes. Ma arwasin tema healt kuulma — oh ta heal kumab ka igal-pool mu kõrwus —

— Kelle heal?

— Minu hea Hilda preili heal — —

— Kes on su hea Hilda preili?

— Losside herra tütar — —

— See oli ju Sakslane ja sina oled Eestlane, kuidas wõid sa seda inimest, kelle sugu sinu rahwast mitu põlwe orja ahelas on waewanud, heaks kiita.

— Ma ei tunnud ühtegi paremat inimest maa peal.

— Kas sa julged seda ühele wõerale ütelda, keda sa ei tunne? Sa wõid selle eest waheşt oma elu kautada.

— Terwele ilmale tahab Pedro kõneleda, ta ei karda kedagi — nad on tema kalli Hilda preili ära põletanud.

Mees nuttis nagu wäeti laps. Ka Hilda ei jõudnud oma pisaraid tagasi hoida. Ometi oli weel üks truu hing, kes tänulise meelega tema peale mõtles. Kas ta ei pidanud oma wanale teendrile mitte

seda röömu tegema, et talle ennast tunda andis? Ta wõitles iseenesega — aga jäi ometi oma ettewõtte juurde kindlaks. Kaua ei wõinud ta wiletsuse päewad kesta — kui rahu tagasi ei tulnud, siis tuli ometigi surm, kes kõik kurbdused igawese unustusega katab ja lõhkewale südamele rahu annab. Kui Hilda ei tahtnud ta enam elada — sel elul ei olnud minugit eesmärki — ta tahtis ilma teades surnud olla, siis ei teadnud ta nurjatumad sugulased teda enam otsida — siis wõis ta waheşt weel oma kalli Wiboanega kokku saada ning kui talutüdruk tema armastust enesele wõita. See oli ta mõte, mida meelearaheitmine talle pähä annud. Ta tundis ära, et ilma Wiboaneta ta elada ei wõinud.

— Jää rahule, sõber, waigistas ta siis Pedrod murtud healel. Sinu truu süda saab kord röömust wilja kandma, kui ilmas weel õnne on. Ära wihasta aga oma wendi mitte sellega, et sa Hildast kõneled.

— Ei, wõeras, sa ei teagi, et Hilda ka teiste südametes tänulises mälestuses elab, wastas Pedro. Kui ma temalt Wiboanele weel wiimseid terwitusi tõin, hüüdis tema sügawa healega: „See kallis elu peab peastetud saama.“ Ta jooksis põlewa maja juurde. Tuul keerutas talle sealt tuld wastu silmi. Siis hüüdis ta weel kaks korda Hilda nime. Muud ma enam ei tea — ma tulin nuttes ära.

— Sa kuulsid seda oma kõrwadega?

— Kuulsin ja nägin, mis praegu ütlesin.

Mõlemad waikisid. Mis Hilda südames liikus, oli äraräägimata. Wiboane ei olnud teda siis wiim-

sel silmapilgul ometi mitte ära unustanud — ta ei olnud mitte tema peale igaweste wihaseks jäänud! Oh, need sõnad olid talle kallid, kallid. —

Kolm päewa oli ta selleſt ajaſt saadik juba mööda metſi ümber hulkunud. Oh kui palju wiletſuſt nägiwad ta silmad selle aja sees. Ta oli mitu korda oma sugurahwa naiste ja lastega kokku juhtunud, kelleſt ta mõndagi näu ja nime järele tundis. Nad olid palja jalu, ilma riieteta, tühja kõhuga külma kewade hommikuſe hallatuſe peal ööd pidanud — nad põgeneſiwad kui jahil taga aetawad hirwed tema eeſt, seſt tema riided tunnistaſiwad teda nende õnnetumate waenlaseks. — Ta õrn kaastundlik süda nuttis werd seda nähes. Ta hüüdis neid, ta palus seisma jääda, ta nimetas mõnda tuttawat nime, ei keegi uſaldanud teda.

— See on juba hirmſam kui hirmus, ütles ta iseeneſes — see ei wõi wagusi enam mööda minna — see kiſendab nuhtluſt, ja waene rahwas saab tagaſi langema oma orjuſe sisse, ja siis tõmmatakse orja ahelad ta käte ja jalgade ümber weel pingumale . . . Waene Eesti rahwas, sa oled küll ennaſt peasta tahtnud, aga sel wiisil oled sa ise eneſele weel hirmſama orja kõie keerutanud, mis sind waheſt surnuks pigistab.

Tallinna linn oli Eesti malewaſt ümber piiratud, kui ta wana Eesti Lindaniſa lähedale jõudis.

Öö oli käes — ta ei suutnud enam edaſi astuda, waid istus ühe suure kuuse alla maha puhkama, mis ka tema öömajaks wõis saada.

Kaua ei olnud ta weel unenägude wabas riigis wiibinud, kui tasane kõnelemine teda tähelepanewaks tegi.

— Nad on oma sõjawäe Kimola küla lähedale üles seadinud, rääkis üks tume heal Saksa keeles. Kui meie ordumeister nüüd meile abi wõiks saata, wõiksime nad kergelt ära wõita. Selja taga on neil just suur mets, kust kerge nägemata ligi peaseda — aga paraku — ei saa meie nii pea weel abi.

— Siis on nad ka Soome wõi Rootsimaale saadikud saatnud, kes sealt neile abi peawad tooma, kõneles jälle teine heal.

— Kas nad juba ära peaks olema läinud?

— Wistist juba eile õhtu.

— Ja seda ei saanud meie mitte enne kuulda. Kas suur seltskond on läinud?

— Mitte suur, wiis kuus meest.

— Kas neid enam merel kätte ei peaks saama?

— Kätte enam ei wõi saada.

— Hirmus kahju.

— Aga tagasi tulles peame nad kinni püüdma.

— Mis see enam aitab? Siis on nad juba waheşt enestele abi saanud.

— Aga mässajad ei tohi mitte kindlat teatust saada — see on ka juba üks hea asi. Pealegi saame siis ühe kõige kardetawama mehe oma küüsi, kes igal pool meile arwamata kahju teeb. Tema ei tohi mitte elawalt tagasi saada.

— Kes see mees siis on?

— Wiboane, see ristiusust ära langenud pagan, hirwitas teadja.

Enam ei wõinud Hilda kuulda, sest et nad juba

temaſt mööda oliwad jõudnud ja puude wahele ära kadunud. Enam ei olnud tal ka tarwis teada.

Wiboane oli hädaohus, ja kui talle mitte abi ei ſaanud, ſiis oli ta kadunud.

34.

Wõidetud ſüda.

Eesti ſõjawägi on juba mitu päewa Tallinna all laagris olnud, ka Läänlaſed oliwad kõik Sakſad Harju rahwa eeskuju järele ära tapnud ja nende uhked elumajad tuhaks põletanud — aga Wiboane ei tulnud ſõnumiga Soomeſt ikka weel mitte tagaſi. Palju ei olnud mitte eluga põgenema peaſenud, kes aga peaſis, ſellel ei olnud riideid ſeljas ega warjuſid jalas — kõik oliwad nii, kuidas nad ööſi ſängiſt wälja ſaanud. Nõnda wiiſi jõudſiwad naeſed oma wäetimate laſtega ööd ja päewad otſa tühja kõhuga mööda metſaſid, ſooſid ja rabaſid ümber ekſides Paidesſe. Linnawanem kirjutas ſelleſt ordumeiſtrile, kes kiireſte ühe Eeſtikeelt mõiſtja ordurwenna rahwale teatuſt ſaatis wiima, et nad oma hirmſad teud maha jätakſiwad, ſeſt tema tahta ſelle eeſt ſeista, et nende elukord nii palju parandatud ſaada, et nad rahule wõiwat jääda, ning kõik pahanduſed heaks ſaawad tehtud. Sellepäraſt pidada kõik Eeſti kuningad ja wanemad pühapäewal peale ristipäewa Paidesſe kokku nõuu pidama tulema, mis ſelleks teha tuleb.

See nõuu oli wäga Eeſtlaſte meelepäraſt, ſeſt nad nägiwad ju iſegi ära, et nad kaua wägewa

ordumeistri wasta sõda pidada ei jõua. Nüüd wõis kõik weel hästi minna. Kui Sakslased rasked kümnese maksud maha jätsiwad ja neile rohkem priiust andsiwad, siis oli ju kõik hea. Muud ei olnud nad ka tahtnudki.

Hoolega walmistati sellepärast tähtsa nõuupidamise wasta ette. —

— — — — — — — — — — — — — —

Tuttawas hurtsikus Kannewere lossi lähedal istus Wiida õhtu hilja sügawas mõttes ja waatas ükssilmi õhukeste wingupilwedega kaetud ehakuma sisse, nagu näeks ta seal midagi iseäralist. Ilm oli waikne, ainult lindude laul ja tasane tuuleõhk puulehtedes eksitas seda surma waikust, mis selleşt ajast saadik, mil kõik mehed põllutöö maha jätnud ja sõjariistad kätte wõtnud, pea kohutawa tõsidusega walitses. Enne oli ikka weel heali kuulda olnud, kui ka igaüks oma raske töö juures oli ning higi höögawa otsaesise pealt maha pühkis. Nüüd oli karjalaste huikaminegi kadunud. Tasa ja waikselt kui warjud käisiwad lapsed ja wanad, just kui oleks rõõmus naer ja wali kõnelemine surma ähwarduşel ära keelatnd olnud. Ainult kodu kolde juures kõneldi, mis isad, pojad ja wennad sõjas teewad, kui nende emad, tütred ehk õed moona wiimiseşt tagasi tuliwad. Meeste hingedeşt ei olnud peale nende ühtegi kodus, kes nooruseşt nõdrad ehk wanaduseşt juba liig wäetimad oliwad. Isegi Wiida isa oli sõjawäe hulgas, ja tema ükşi weel kodus.

Mis wahtis ta kumawa eha sisse? Mis kuulutasiwad talle need punakad jooned kuldses kumas?

See mees, keda ka Wiida armastas, ei olnud weel Soomest tagasi tulnud. Teadis ehapiiga temale Wiboanest sõnumid tuua?

— Mis on temaga sündinud? ümises ta iseenses. On wihane meri ta oma wiludesse woodesse matnud ja marutorm ning mühawad laened talle surmalaulu laulnud? Ehib taewane ehakuld ta tundmata wilu hauda ehk palmitsewad kullatud pilwerinnad talle surmapärga? Taewa tuuleõhk, sa löötsud üle kaugete maade ja ääreta merede ja näed kõik, kõik, mis wiisil muutlik saatus surelikkudega mängib, kõnele, räägi, mis on temaga sündinud — selle mehega, kelle kallis pilt mu terwet olemist oma nõidusega täidab?

Ta ehmatas nende mõtete juurest tagasi, Wiboanel oli ju ometi üks teine, keda ta armastas — Hilda. Kuis wõis ta weel wahele tikkuda? Hilda oli ju tema elupeastja, tema ja mitme teise inimese kõige suurem heategija — kuidas wõis ta nii ülekohtune olla, ja seda sidet lõhkuda, mis taewane wägi ise kaswatanud? — —

Aga kus oli siis see Hilda? Kui ta weel elas, miks ei näidanud ta ennast temale enam? Temaga oli üks suur saladus ühendatud, sest miks warjas ta oma elukohta, miks ei ütelnud ta, kes ta on?

Eha oli juba kustunud — pilwed oliwad paksuks läinud, öö pimedaks, laiad wälgud lõuna pool taewa serwas walgustasiwad ööd silmapilklise loitmisega. Ikka istus Wiida weel hurtsiku ees ja ta mõtted käisiwad niisama kärmeste ja kiireste kui wehklewad wälgud, kuid ainult selle wahega, et neid

keegi näha ei wõinud, ka mitte see noormees, kes juba tükike aega tema kõrwal oli seisnud ning teda terawaste silmitsenud.

— Wiida! hüüdis ta wiimaks tasase healega, kui see mitte weel tema seal olemist ei märganud.

Tüdruk ehmatas ära.

— Kes on siin? küsis ta.

— Ära pahanda, Wiida, et mina sind siin pühas rahus julgesin ekstada.

— Armik, sina siin, kust sa siia said? küsis neiu imestades. Ma ei kuulnud su tulemist mitte.

— Sa olid wäga sügawas mõttes.

— Mis sõnumid tood sa Wiboanest?

— Sa mõtlesid Wiboane peale? ütles Armik ja ta healest kõlas nukrus, kurbdus. —

— Wapra noore mehe peale mõtlemine ei tee kellegile piigale häbi, wastas Wiida.

— Kas sinu silmis üksi Wiboane selle auu wäärt on, et noored neitsid tema peale mõtlewad?

Wiida ei wastanud mitte kohe.

— Miks sa waikid, Wiida, räägi.

— Igaühe peale ei ole luba mõtelda.

— Seda ei ole ju ka tarwis, aga ütle mulle, Wiida, kas Wiboane kõrwal ka mõnikord mõne teise noore mehe pilt su silmade ette ei tule?

— Mul ei ole ühtegi teist sõpra, kes minust lugu peaks, ja sõbrus ei sigi mitte ühelt poolt.

— Ühtegi teist sõbra? Kas sa ei ole minuga ära leppinud? Ma olen su nõudmise täitnud ja sinu pärast Wiboanega sõbraks saanud.

— See on sinust wäga ilus. Wiboane on minust ikka lugu pidanud.

— Kui aga mõni teine oleks, kes sind kõige oma südame soojusega auustaks, kõigest hingest armastaks — kas wõiksid sa siis weel külmaks tema wastu jääda ja üksi seda meeles kanda, kes sind waheşt nii ei armastanud, kelle weri nüüd enam —

Noormees peatas häkiste.

— Miks päraşt jääd sa järsku seisma? Mis tahtsid, sa ütelda? Räägi wälja, mis keele peale jäi!

— Anna enne minu küsimise peale mulle wastust! rääkis Armik natuke wärisewalt.

— Armik, sa tead ju, et mind kõik inimesed põlgawad, miks sa seda weel minult küsid? Ära küsu lahti neid haawu, mis mulle walu teewad — üksi Wiboane on minu wastu hea olnud. —

— Ja teised kõik halwad?

— Ka sina oled mulle hea olnud, Armik, wastas Wiida tasa, ja weel üks inimene ja mu isa. — —

— Kes oli see üks weel?

— Ma ei tea isegi, kes ta oli?

— Ega ka seda, kes ta on?

— Ma ei ole teda kaua enam näinud.

Armik õhkas raskeste.

— Kas sa armastasid seda tundmata meest?

— See oli naisterahwas — noor tütarlaps, waheşt noorem kui mina.

— Piiga, nagu sinagi! ja sa armastasid teda! hüüdis Armik imestades.

— Ta on mind surmast peastnud, ja sind ja teda ja weel teisi.

— Sa ekſid, Wiida, mind pole keegi teine piiga ſurmaſt peaſtnud, kui ſina —

— Aga wangiſt, kus ſa elawalt ſurma olid möistetud, parandas Wiida.

— Ma olen üksi tondilossis wangis olnud ja ſealt töiwad mind mu waprad wennad ſinu ja ühe noore tundmata mehe juhatuſel wälja.

— Ja ſee tundmata noormees oli ſee piiga, kelleſt ma könelen. Tema nimi on Hilda — muud ma temaſt ei tea.

— Hilda! kas ſee oli töepooleſt Hilda? hüüdis Armik ſuure imeſtuſega.

— Jah. Kas ſa tunned teda?

— Tema on ju meie losſiherra tütar, losſipreili. Seda head inimeſt tundſin ma ammugi. Ta oli nagu hoopis teiſeſt ilmaſt, nagu juhtumiſe läbi werejänuliſte metsloomade ſekka juhtunud.

Wiida ei leidnud oma imeſtuſele ſõnu. Nüüd läks talle ſelgeks, miks Wiboane ta nime kuuldes losſi juurde tormanud.

— Kus on ta praegu? küſis ta põnewalt.

— Seal, kus ta ſugulaſed — oli lühike wastus.

— Surnud, tapetud? hüüdis Wiida hinge pidades.

— Ta ei ole losſiſt wälja tulnud, ja loſs on maani ära põlenud, ſeletas Armik ühe tooniliſelt.

— Ehmatanud Wiidale purtskaſiwad piſarad ſilmi. Seda ei jõudnud ta ſüda ära kanda. See oli ülekohus, hirmus, kiſendaw tegu! Selle weri oli walatud, kes kõigile oma hukkajatele kõige rohkem head teinud, ja weel nii hirmſal wiiſil.

— Ja keegi teiſt ei hoidnud oma elupeaſtja

kalliſt elu, kui teie rüütlid maha tapſite ja nende majad tuhaks tegite! ütles piiga nuttes. Kuidas jõuate ſeda kord igaweſe kohtumõiſtja ees wastata?

— Keegi ei teadnud, et tema meie peaſtja oli, ja põlewaſt losſiſt ei ſaanud teda ka enam keegi peasta. Tema teener oli wiimane, kes weel losſiſt peaſis — ſee tõi ſelle hirmſa sõnumi, et ta preili meelega põlewaſſe majaſſe jäänud — — —

Ehk ſee sõnum küll nii hirmus oli, et ta noore tütarlapſe wäriſema pani, ſiiski oli ta ſees ka kosutawat õli praegu löödud wärskele haawale. Tema auus sõbranna, kes head tegi, ilma et ta kellegilt tänu oleks tahtnud, ei elanud enam, nüüd wõis Wiboane üksi tema päralt olla.

— Sa pidid eſiti Wiboaneſt midagi kõnelema, Armik, hakkas piiga tüki aja pärast jälle. Kus on ta nüüd?

— Ta läks Soome maale.

— Ja ei ole weel tagaſi tulnud?

— Keegi pole teda näinud.

— Siis on ta weel Soome maal!

— Ta laewa on tuul mõne päewa eeſt tühjalt randa ajanud —

Wiida kiljatas walju ste.

— Siis ei ela ta enam?

— Meie waenlaſed on talle merele wastu sõitnud ja ta kõige tema meestega mere põhja matnud.

— Wiboane, Wiboane! hüüdis piiga waluga. Ka ſind ei ole enam. Õõ, jää pimedaks, päike, ära enam paista, ſüda, waiki rinnus — kõik on

kadund — kustugu ka mu tundmused, jäägu seisma mu were jooks!

Ta langes jõuetult maha . . .

Hellaste tõstis Armik ta ülesse ja sosistas talle magusaid troosti sõnu kõrwu.

— Unusta, kallis Wiida, mis sündinud — weel on üks süda, kes surmani sulle truuks tahab jääda, kõik waewa ja wiletsust sinu eest kannatada. Ärka elusse, ära wannu mitte ilma ära. Weel wõib päike soojaste paista, tähed heledaste särada ja mets ja muru põlwest põlwe haljendada. Las' wälgud helendada ja pikne paukuda, las' marud tammesid maha murda ja wihawaen inimesi surma saata — armastus jääb ikka sureliste rindadesse elama nii kaua kui maa jalge all ja sinine taewas pea kohal seisab. Wõta mu palwet kuulda, mu magus Wiida, ära wii teistele õnnetumatele uusi ohwrid järele! Aeg saab kõik haawad parandama, walab ka sinu lõhutud südamesse terwist — wõta mind omaks! Sa ei tea, kuidas ma sind armastan — sa oled minu taewasina, kelle poole wagad inimesed oma käed waikses palwes ülesse tõstawad, sina oled mu õnn ja mu elu. Kui sind ei ole, siis katab mind igawene pimedus ka kõige heledamal päewal rääkimata ahastusega. Ma lähen rumalaks, kui sa mind eneseşt ära tõukad, ma heidan oma meele ära, kui sa mind wastu ei wõta. Räägi üks ainus sõna, ütle, kas sa mind ka ei wõi armastada?

Wiida oli liigutatud. Ta tõstis oma silmad üles, neis hiilgasiwad suured pisarad wälgu walgusel. Niisuguseid sõnu ei olnud weel keegi inimene

tema wastu rääkinud. Ta armastas Wiboanet täie nooruſe tulega, aga ſee oli tema wastu ikka külm ja ſõnawaene olnud.

Armik tundis taſaſt käe pigistamiſt, ilma et ta ſõna oleks könelenud. See oli talle ſelge wastus küllalt.

— Sa ei põlga mind mitte ära, ſa tahad minuga eluteed käia, hüüdis Armik õnne joowastuſes. Pilwes taewas ja pime öö peawad mu tunnistajad olema, et ma ſind oma eluga kõige kurja eeſt tahan kaitsta, minu käſi kuiwagu ära, kui ma ſinu wastu oma armastuſt peakſin unustama ehk oma truuduſt murdma. Sa oled minu, kui mu ſüda weel wiimaſt tukſumiſt ei ole lõpetanud.

Ta tõmbas Wiida hellaste oma rinnale, pani oma huuled tema pale, ta huulte peale, kuſt talle palaw õhk wastu käis, mis ütlemata õnne armastaja ſüdamesſe walas.

Wiida ei tõmmanud ennaſt mitte tagaſi, ei käänud ka oma ſuud tema eeſt kõrwale, waid laskis ilma wastu panemata nooremehe hõõgawad huuled ſinna peale wajutada.

Ta oli wõidetud, ta oli Armike oma . . .

Ta ei olnud mitte enam kõigiſt maha jäetud ja põlatud tüdruk . . . Üks oli weel, kes teda üle kõige armastas — rohkem kui oma hinge õnnistuſt!

35.

Kaugelt wanake.

Öösi oli wihma sadanud, taewas wasta hommikut selgeks läinud ja hommikul tõusis päike selges kullas üles. Õhk oli lahe ja kosutaw, linnud laulsid rõõmu päraſt wärskes suwehommiku tuule õhus ja lugemata tuhanded kaste piisad rohu ja puu lehtede peal hiilgasiwad sirawates wärwides. Kõik oli nii ilus, nii pühapäewalik ja nii waikne, nagu pühitseks terwe loodus noore paari esimese armastuse hommikut.

— Nii selge ja puhas kui kuldne koit, nagu pilwist tumestamata päike ja nagu kastetilkade kaunis sära, on ka minu armastus sinu wasta, mu südame Wiidake, rääkis Armik hommikul õnnelikult oma armukesele, kellele ta lahkumiseks kaks kätt wasta sirutas.

Wiida naeratas õnnelikult, aga selle õnne sees oli ka üks walus joon warjul.

— Ma lähen ära, mu tee wiib minu Paide linna, kus meie rahwa saatust sepitsetakse. Kui kõik hästi läheb, tulen ma sinu juurde tagasi, ja siis peawad meie pulmad olema. Nii kaua kaitsku püha Maarja sind oma heldusega!

— Kes sealt tuleb? küsis mõrsja käega päewa tõusu poole näidates.

Armik waatas enese ümber. Sealt tuli üks wana mees, hall pea otsas, kulunud riided seljas, pikk kepp käes wäsind sammul noorte inimeste poole.

— Kes see mees peaks olema? küsis piiga uudishimulikult.

— Üks wanake, kes waheſt teelt kõrwale ekſinud, kostis Armik. Meie ſaame kohe näha.

— Head noored inimeſed, kas te wõite mulle ütelda, kus ma praegu olen? rääkis wanake.

— See on ſiin maa-ülema mets ja maa olnud, ſee hurtſik on ſiin praegu weel wana Mangu oma —

— Mangu oma? kordas wanake elawalt. Taewale tänu, ſiis olen ma õieti tulnud. Ja jah, nüüd ma tunnen ſeda kohta — need tammed ſeal on mitu põlwe rahwaſt ära näinud ja ikka mühawad nad weel endiſes jõuus. Ma olen lapſena nende all mänginud ja tahan wanaduſes nende all puhata, kui teie, mu lapſed, ſeda mulle lubate.

Ta wõttis mütſi maha, ta pühkis ſilmi.

— Ole ſüdameſt terwitatud, mu kallis kodune paik! ümiſeſiwad ta huuled. Kaua pidin ma ſinuſt kaugel elama — kord, ometi kord olen ma ſind jälle näha ſaanud.

Noored inimeſed waataſiwad oſawõtlikult ja imeſtades wanakeſe peale.

— Kas wana Mangu iſe ka kodus on? küſis ta ſiis.

— Ta on ſõjas, wastas Wiida.

— Sõjas? Siis on ſee õige, mis ma juba Järwamaal kuulſin, et rahwas rüütlite wasta ſõda hakanud pidama?

— Õige. Kas ſina, hea wanake, ſeda ſiis weel ei teadnud?

— Mulle räägiti ſeda Järwamaal — ſee ajas mind ſiia . . . Ma olen ruttu tulnud . . . taewas

kaitsku, kui ma hiljaks olen jäänud . . . Kas sina oledki waheſt Mangu tütar?

— Jah, minu nimi on Wiida . . .

— Wiida!

Wanake waatas kaua tütarlapse otsa. Siis ümises ta iseeneses arusaamata sõnu.

— Kas Wilken von Ilsede weel maa-ülem on? küsis ta jälle.

— Ei ole enam.

— Kus ta siis on?

— Ta on wistist mässamise ööl surma leidnud, mil tema maja ära põletati.

— Tema maja — Kannewere loss on ära põletatud?

— Terwest lossist pole muud kui tuhahunnik järele jäänud —

— Kas temal ei olnud ka üks tütar?

— Tema tütre nimi oli Hilda. Jah.

— Kus on see Hilda nüüd?

Selle küsimise juures oli wanake wäga ärritatud.

— Ta on lossi ära põlenud.

— Lossi ära põlenud!

Need sõnad kõlasiwad kui walus karjumine. Noored inimesed waatasiwad imestades kord wanakese, kord teine teise otsa, nagu tahaksiwad nad küsida, mis see kõik peaks tähendama?

— Kas sa tundsid lossiherra tütart? küsis Armik osawõtlikult.

— Kas ta waheſt ka sulle head ei ole teinud, nagu ta meile igale ühele ära rääkimata suurt head on teinud? küsis Wiida.

Suurte silmadega waatas wanake piiga otsa, siis kattis ta oma silmad mõlema kätega kinni.

— Jumal on õige — ta on mind raskeste karistanud — mu pöörane plaan on tühja läinud — ma olen otsas — — —

Enam ei kuulnud ehmatanud noor paar ta suust. Kui Armik tema käest selgemat teatust nõudis, tõusis ta häkiste üles, waatas wõeralt piiga otsa, ja hüüdis siis prohweti healega:

— See noormees seal on sinu peigmees — ma ei taha mitte teie õnne rikkuda, aga ma ütlen: teie ei ole mitte paari loodud. Teie ei leia õnne — teie tulewik on tume, pime. Teid waritseb haud — parem lahkuge kohe üheſt, enne kui armusidemed liig kangeks on kaswanud. Teie pea kohal keerlewad wälgud, need saawad teid puutuma. Sina, noormees, kui sa hukatuse sisse ei taha saada, jäta maha see piiga, teie ühendus on teie mõlema õnnetus!

Kohkudes waatas noorpaar wanamehe otsa. Kas ta mitte nõdrameeleline ei olnud!

— Sündigu mis iganes tahes, ütles Armik, sind, mu kallis Wiida, ei jäta ma iialgi maha. Mu armastus on kindel kui kõige tugewam tamm, kes iga tormi wastu kõikumata seisab, kui kalju meres, mida kõige wihasemadgi lained paigast ei nihuta. Usu mind, Wiidake, ja looda mu truuduse peale. Ja sina, wanake, ära katsu asjata meie õnne-taewast lõhkuda, see on kutsumata külaliste tarwis niisama kõrgel kui see sinine kumm meie peade kohal — kuhu waenulised käed juurde ei ulata. Ära kuule ta juttu, Wiida, ta ei tea, mis ta teeb! Oleks ta weel noormees,

siis peaks ta oma sõnade üle mulle siinsamas wastust andma, aga ta pead katawad hõbewalged juukseb, ta päewad on õhtus, ta mõistus on nõrk — anname talle seda andeks! Ütle mulle, mu tuwike, et sa mulle truuks tahad jääda, siis lähen ma rahulise südamega, kuhu isamaa ka mind saadab — ma tahan kõik takistused mehe tugewa käega eest ära lõhkuda ja kõrwale heita — meie peame kokku saama ja kokku jääma, ütelgu teised selleşt, mis nad ise tahawad. Kas lubad mulle truuks jääda?

Wiida andis waikselt oma käe.

— Nüüd ei karda ma enam kellegi ettekuulutusi ega ühtegi takistust, ütles ta südamlikult piigat enese rinnale wajutades. Nüüd lähen ma rõõmuga — ära püia sa, wanake, ka enam oma kihwtise keelega meie õnne wahele tikkuda, see on asjata katse. Wõi on sul selleks mõnda põhjust, siis räägi.

— Armastus on pime iga põhjuse kohta, kostis hallpea. Mis aitab siin pikem seletus, see on paraku niisama kurb. Jäta parem kõik nii kuidas on, ma ei räägi enam midagi.

— Aga enne kui sa waikid, wõta oma hirmsad sõnad tagasi, nõudis Armik.

— Ma olen paraku õiguşt ütelnud, ümises wanamees waewalt kuuldawalt. Ma ei saa midagi tagasi wõtta — — —

Armik lahkus Wiidast ühe lühikese suuandmisega ja palawa käe pigistamisega.

Wanakese arusaamata sõnad oliwad temasse ometi sel wiisil mõjunud, et ta endine rahu ja rõõmus

meel nagu mure linikuga kaetud oli, kui ta metsi mööda oma malewa juurde tagasi ruttas.

36.

Torm ja wõitlus merel.

Mõni päew enne seda juhtumist purjutas Soome lahes üks weike purjulaewake wiie tugewa mehega Eesti maa ranna poole. Laewa tüüri juures istus pikk sirge mees ja wahtis üksi silmi õhtu poole, kus paksud pilwed weepinnalt ülesse kerkisiwad ja ruttu terwet õhtupoolist taewast kõige looja minewa päikesega katsiwad.

— Meie saame täna õhtu weel tormi, ütles ta oma seltsimeestele. Waatke, seal lagunewad pilwed Hiigla jõuuga silmapiiril laiali, warsti on pimedus käes ja randa pole weel näha, seadkem kõik selle wasta walmis, et õnnega maale wõime peaseda — wennad Tallinna all ootawad ammugi juba Soomest sõnumid; ja meil on neile häid sõnumid wiia. Åbo ja Wiiburi linna wanemad wõtsiwad mind wäga lahkelt wasta ja lubasiwad nii pea Tallinna alla tulla, kui iganes wõimalik sõjawäge kokku saada ja sõjalaewu walmis panna.

Pilwed tõusiwad ruttu kõrgemale, pea oli taewas nende pea kohal must, tuule-ema hakkas wingemalt lõõtsuma, lained rahutumalt tantsima ja walget wahtu üles wiskama.

— Olge waprad, wennad, hüüdis laewa juhataja — rand ei wõi enam liiga kaugel olla — meie

peame õnnelikult kaldasse saama. Kui torm liiga kange ei ole, siis on ta meile õnneks, sest niisuguse ilmaga ei ole meil waenlaste poolt mingit kartust. Keegi ei tule niisuguse ilmaga mere peale.

— Aga mis seal lõune pool lainetes kiigub? küsis üks laewas olejatest terawalt sumedaks jäänud mere peale wälja wahtides.

Kõik waatasiwad sinna poole, kuhu köneleja käega näitas.

— See on üks laew, hüüdis siis tüüri juures istuja laewamees.

— Seal on kaks laewa — mõlemad täies purjus, nad tulewad wistist meie poole. Wiboane, kui waenlased meie jälgil on!

— Meie peame rohkem hommiku poole hoidma, et nendega kokku ei puutu, rääkis see mees, keda Wiboaneks kutsuti ja kes ta tõe pooleşt ka oligi.

Laewamees ei olnud mitte eksituses, kui ta neid laewu waenlaste laewadeks pidas. Nüüd wõisiwad nad kõik näha, et need otse kohe nende poole purjutasiwad. Neil oli tuul otse selja tagast, kuna Wiboane laewale kange torm pool wasta puhus, sellepärast wõisiwad wõerad laewad ka palju rutemine edasi saada, nii et wahe nende wahel ikka weikseмaks läks.

— Kõik purjud ülesse ja eest ära! hüüdis Wiboane tugewa healega, kui wõerad laewad juba nii lähedale oliwad jõudnud, et inimesigi näha wõis. Nüüd ei wõi meie enam randa katsuda, waid aga eest põgeneda. Meie jõud on liig weike nende kahe

ſuure laewa täie meeste wasta. Kaks meeſt tüüri-pingile, teiſed wõtku mõlad kätte, et nendega aidata. Kõik katſed ei aitanud midagi. Mehed oliwad endid ära wäſitanud, aga tagaajate eeſt ei jõudnud nad ometi pakku ſaada.

Juba oliwad laewad külgepidi koos ja wõera laewa pealt müristas üks tugew heal:

Andke endid alla, muidu olete kadunud.

— Eluga ei pea nad meiſt ühtegi oma kätte ſaama, kinnitas Wiboane oma meestele. Nad ei pea mitte enam meie iſandad olema. Sõjariistad kätte ja wasta!

Wõera laewa pealt tõugati ja tõmmati ſuurte haakidega Wiboane laewakeſt, et ſeda ümber wiſata. Tuul aitas ka omalt poolt ning peagi oli ta pooleni wett täis. Nüüd oli häda ſuur ja oht lähedal — kaks meeſt oliwad juba langenud — kolm kaitſeſiwad oma laewa waenlaste löökide eeſt ning katſuſiwad wett wälja wiſata. See oli aga asjata waew — iga uus laine tõi ikka weel wett juurde — paat wajus ikka ſügawamale ja weel mõni ſilmapilk, ſiis hakkas ta juba wajuma. Kõik kolm ülejäänud meeſt kargaſiwad wette. Waenlaſe laewa pealt kajas ſuur röõmukiſa mühawa maru ſees — nad oliwad wõidetud — weſi neelas nad oma rahutumaſſe külma hauda.

Kui enam kedagi näha ei olnud, pööris wõeras laew rahuga tagaſi ning tema järele ka teine laew, kes eſimeſeſt maha jäänud.

Wõitluſe ajal oli waenlaſe laewa peal üks noor rüütel õrna naisterahwa näuga rahutumalt edaſi ta-

gasi käinud ja suure põnewusega wõitlemist pealt waatanud. Kellegil polnud teda aega tähele panna. Kui Wiboane laew wett täis läks ja wajuma hakkas ning Sakste wõidurõõmu kisa kuuldawale tuli, kargas ta ruttu laewa taha otsa, kus üks paat lainete sees ülesse ja alla kiikus. Kassi osawusega kargas ta sinna sisse, tõmbas paari noaldkega kõie läbi, ning lähemal silmapilgul lükkasiwad lained ta laewast eemale. Kõik laewamehed oliwad kangeste laewa ümberpöörmise kallal ametis, nii et keegi paati astujat noort rüütlit tähele ei pannud. Warsti oli ta kõige lootsikuga öö pimeduses nende silmist kadunud. Mis otsis ta selle tormiga mere peale? Kas tal elust himu täis oli?

Ta silmad käisiwad otsides ümberringi. Mis tahtis ta siin pilkases pimeduses leida?

— Taewas, ma tulen hilja . . . lained on ta matnud . . . õhkas ta iseeneses. Wiboane! Wiboane! hüüdis ta waljuste.

Tuul kandis ta heale laiali . . . maru ja lainete kohisemine oli nii kange, et ta isegi oma healt ei kuulnud. Ta wõttis mõla kätte, et paati risti laineid hoida — aga ta käed oliwad selleks liig nõrgad — tuul ja lained mängisiwad siin temaga kuidas nad tahtsiwad. Tal oli surm silmaga näha, ta aga ei kartnud teda mitte.

Korraga jäiwad ta silmad ühe musta tüki peale seisma, mis natuke maad tema ees wee peal ujus. Ta tõmbas tugewaste mõne korra, aga enne kui ta sinna ligi sai, kadus see kogu wee alla. — Ta süda

wäriſes ſees, ſee oli inimene, ta oli praegu wee alla wajunud, ja ei tulnud ſealt waheſt ialgi enam wälja.

Häkiste tundis ta oma mõla nagu ühe asja külge puutuwat. Ta katſus ſeda wälja tõmmata aga ei tulnud. Ta kiskus tugewamine — pikkamiſi tuli mõla ometegi wee ſeeſt wälja ja ſelle külles ſilmas ta üht kätt. Ettewaatlikult kiskus ta mõla eneſe poole, kuni käſi nii ligidal oli, et temaſt kinni wõis hakata. Nüüd tuli ka keha järele. See oli Wiboane!

Kõike oma jõudu kokku wõttes tõmbas ta mehe paati. Ruttu katſus ta weeſt wälja tõmmatud mehe käſa, need oliwad weel ſoojad, ſüda tukſus weel ſees — ta elas alles!

Rutemalt pekſis peaſtja ſüda ſees. Weel laskis ta oma ſilmad ringi käia. Midagi polnud kuulda ega näha, kui maru hulumiſt ja mühiſewate laenete walget wahtu. Siin polnud enam midagi teha, kõik kes kadunud oliwad jäiwad ka kadunuks. — Meri ei anna oma ohwrid mitte wälja! — —

Kui Tallinnaſſe purjutawa laewa peal wiimaks mehi järele lugema hakati, kas wõitluſes ka mõni ſurma ei ſaanud, ſiis leiti paari haawatud mehega noor rüütel kadunud olema. Kui keegi temaſt midagi ei teadnud, ſiis arwati ta wõitluſes merde kukkunud ja ära uppunud olema. Mis ſelleſt üheſt eluſt, kui aga wiis waenlaſt ſelle eeſt langenud! — —

Öö otſa oli rüütli paat lainte ladwul tormi käes edaſi tantſinud ja kui hommik kätte jõudis, paiſtis paremal käel rand. Wäſimata ja ilma uneta oli paadi juhtija tüüri käes pidades tüüripingil istunud ja ſelleſt ka tuli, et nad ſuurel merel ſurma ei olnud

leidnud. Mereſt wälja tõmmatud mees oli kõige aja kui ſurnud maas olnud, hulga wett eneſeſt wälja ajanud, ning lõi alles ſiis waheſt eſimeſt korda ſilmad lahti, kui paat randa tõukas.

Ta kuulis oma nime nimetawat — ta waatas üles. Tema ees ſeiſis üks noor rüütel ja ſee waatas armſa pilguga tema otſa. See nägu oli talle nagu tuttaw.

Ta mõtles natuke aega, nagu tuletaks ta meelde, mis temaga ſündinud. Siis ütles ta kuiwalt:

— Sina oled mu ſurmaſt peaſtnud!

— Ma tänan taewaſt ſelle abi eeſt, mis ta mulle ſeal juures näitnud, wastas rüütel.

Wibоane lõi ſilmad maha.

— Kas ſa ka tead, keda ſa oled peaſtnud? küſis ta.

— Inimeſt, oli wastus.

— Aga ſee inimene on ſinu waenlane.

— Mina ei ole talle mitte kurja teinud.

— Aga ſinu ſugu . . . ſa oled rüütel . . . ma ei wõi ſind mitte oma peaſtmiſe eeſt tänada . . ma olen Eeſtlane . . . ſinu waenlane . . .

— Surmas ei ole waenluſt . . .

— Sa teadſid kes ma olen, ja peaſtſid mind ſiiski?

— Ma teadſin ſeda.

— Ha, teie ära neetud rüütlid . . . teie ei laſe inimeſt ka ſurra . . . Sa oled mu ſellepäraſt peaſtnud, et minu käeſt kuulda ſaada, mis ſõnumid mul oma rahwale wõeralt maalt tuua on? Oo, ma märkan teie põrguliſt nõuu. Siin ootawad mind ſidemed . . . piinamiſed . . . teie wõite mind ſurnuks piinata, ſelleks olete ju mu merelaineteſt wälja toonud . . . wiletſad argpükſid, minu ſuuſt ei pea teie ſõnagi kuulma!

Noor rüütel waatas imestusega Wiboane otsa.

— Sa eksid, Wiboane, rääkis ta siis. Mina ei nõua sinult midagi — sa oled prii ja võid minna, kuhu tahad. On sul oma rahwale häid sõnumid wiia, siis rutta, et nad sinu pärast asjata kartuses ei oleks.

Wiboane waatas hulk aega sõnata noore rüütli otsa. Ta ei tahtnud oma kõrwu uskuda, mis ta praegu kuulnud. Kuidas wõis rüütel nõnda kõneleda?

— Sa ei wõi rüütel olla, ütles ta wiimaks waimustusega. Ütle, et sa mitte rüütel ei ole, siis langen ma sulle elu peastmise eest põlwede ümber — wiska maha eneseşt see hirmus rüütli kuub, näita oma õiget nägu . . . kuidas wõib kiskjast hundist waga lammas saada?

— Riided ei riku inimest, ega seisus inimest, kui aga rinnus inimese südа tuksub . . .

— Wõta siis mu tänu, sa oled mu elu peastnud, olgu sa ka rüütelgi. Kui sul inimese südа rinnus on, siis oled sa inimene . . . Oh, sa kustutad palju mu põlewast wihast rüütlite wastu ära . . . Oleks ma enne niisugust südant tundma saanud, siis ei oleks waheşt ka tema mitte weel surmute seas! Nüüd on hilja . . .

— Kelleşt sa räägid?

— Üheşt piigast . . . aga jätame selle jutu . . . see kisuks uueste mu südame werised haawad lahti . . . nad peawad paranema . . .

Wiboane ei näinud mitte kui wäga äritatud noor rüütel oli ning et ta silmist pisaraid pühkis. Ta waikis . . . ta ei saanud rääkida.

— Luba, et ma su kätt pigistan, auus mees,

ütles Wiboane ja pakkus talle oma kätt. See käsi oli pehme ja soe, tal oli nagu oleks ta seda kätt ennegi pigistanud ning ennegi neid sügawaid silmi näinud. Siin oleme meie sõbrad, aga oma rahwa seas waenlased . . . Lase ma lähen . . . mu süda ei kanna siin kauem wiibida . . . ma teen pattu oma rahwa wastu . . .

Noormees pööris oma näu kõrwale . . .

Wiboane läks ära . . . Nad olid lahkunud.

Kange tuul oli nad Ingrimaa randa wiinud — Narowa jõe taha. — —

37.

Paide lehtlas.

Wahe ajal oli Raiesniku külas suur laking olnud, kus Kursi komtur ordumend Johan de Witte ja Paide marshal Järwa sõjawäega Eestlased wõitis, kes 300 meest kautasiwad. See oli Sakste esimene wõit ning andis neile julgust. Pealegi oli neil ka warsti abi loota.

Ilus pühapäewa hommik suure ristipäewa järele oli käes, kui salkade wiisi ülemaid ja alamaid rüütlid Paidesse kokku woolas. Linna tornist helisesiwad neile kiriku kellad wastu, nagu iga pühapäewal inimesi palwele kutsudes. See kord aga jäiwad kirikud igal pool tühjaks. Kellegil polnud aega Ladina keeli jutlust kuulama minna, täna oli kõigil tähtsamaid asju õiendada.

Ordumeister Burchard von Dreiliwen tuli praegu

hulga rüütlite ja sõjawäe saadetusel linna. Tema järel sõitsiwad Riia komtur Dirck von Rambow, Wiljandi komtur Goswin von Hercke, Järwa maaülem Wilken von Ilsede, orduwennad Hermann von Nessen, Andreas von Steinberg ja palju teisi kõrgeid ordu isandaid walgeis möögarüütlite riietes punaste ristidega.

Linna wärawas lehwis rahu lipp ja paistis kaugele üle metsa, mille taha Eestlaste malewa kokku oli tulnud. Igal pool oliwad elawad nõuupidamised, sest täna oli ju päew, mis terwe rahwa tulewiku üle otsust pidi andma. Mis sel päewal kindlaks tehti, see kestis põlwest põlwe.

Kui kõik walmis oli, tõusis weel kord seesama wana mees, kes Raiesniku küla juures kuninga walimisel kõneles, üles ja rääkis kaugele kõlawa healega:

— Teie, kuningad, meie rahwa kaitsjad — teie lähete täna raskele teele. Meie wastased on tigedad ja kanged, olge sellepärast targad oma sõnades ja tegudes. Nõudke oma rahwale suuremat wabadust, suuremat õigust. Meie ei taha mitte enam nende orjad olla kõige ihu hingega, waid niisama inimesed nagu nemad, kes omale wara wõiwad koguda, sõjamehi pidada, laewadega merel kauplemas käia, jahtisid pidada — orjusest ja sõnakuulmisest wabad. Nõudke seda järel andmata kindlusega; meie walwame teie elu üle. Oma malewat ei tohi me linna ligi wiia, aga meie seame wahid wälja, kes meile siia kohe teatust saadawad, kui teid hädaoht peaks ähwardama. Wiboane on Soome maalt õnnelikult tagasi saanud, — teised on nad merde matnud — ja ta

on meile häid sõnumeid toonud. Kannatame weel — meie saame abi — siis wõime seda wägiwallaga nõuda, mis meile nüüd heaga ei taheta anda. Minge nüüd rahuga — terwe rahwas õnnistab teid sel teel ja terwe sõjawägi walwab teie elu üle!

Kuningatega ühes oliwad weel nende lähemad nõuuandjad ja teendrid. See rong ei olnud pikk ega suur, waid weike salgake, kõigis 12 meest. Pea ühel ajal jõudsiwad nad Tallinna piiskopiga, kes oma särawas ameti mundris uhkeste ehitatud Eesti kuningatest wälimise hiilguse poolest mitte palju ees ei olnud. Kui nad wärawast sisse oliwad astunud, langesiwad rasked raud-wärawad nende taga kinni . . .

— Mikspärast pannakse tee meie tagast kinni? küsis wanem kuningas wahilt.

— See on kõrge meistri käsk.

— Meie nõuame, et wärawad lahti saawad peetud . . . kinniste ukste taga ei taha meie oma asju ajada.

— Meie teeme ainult seda, mis meister meid käseb, wastas üks wahtidest

Linnaülema juures oliwad kõik kõrged maa-ülemad ja komturid ordumeistri ja piiskopiga koos. Kõik istusiwad aias suures lehtmajas, kuhu ülema teendrid ka Eesti kuningad tõiwad.

— Mikspärast olete teie kõik Sakslased, noored ja wanad, nii hirmsal wiisil ära tapnud? küsis ordumeister von Dreiliwen.

— Nad on meid nii kaua waewanud ja piinanud raske töö ja ränga maksudega, et meie mitte enam kauem ei jõudnud kannatada.

— Ja mikspäraſt olete teie ſiis waeſed Paadeſe kloſtri mungad ſurnuks löönud! küſis ordumeister jälle.

— Kui ſa ſeda küſid, ſiis ei tunne ſa nende teguſid waeſe rahwa wastu ehk ei taha teada, wastas Eesti kuningas. Nad on inimeſi igal pool riiſunud ja põrguga ähwardanud, kui waeſed inimeſed oma wiimaſt leiwakanikaſt neile heaga ära ei tahtnud anda ja iſe wäetimate lastega nälgida. Oli ſee ſiis nende Jumala auustamine, kui nad waeſed inimeſed ſilmawees raske päewa töö järele tühja kõhuga koju oma kõwa aſeme peale aelama jätſiwad? Ja kas ei olnud ſee ka jälle munk, kes Kannawere tondilosſi ilmaſüüta inimeſi igaweste wangi wedas, kus nad näljaſurma ſuriwad. — — —

— Seda ta waletab! kiſendas maa-ülem Wilken von Ilſede wihaga wahele.

Ordumeister waigistas teda ja rääkis ſiis:

— Kas teie ka ſelle peale olete mõtelnud, et walatud weri ja häbemata mõrtſuka-töö nuhtluſt nõuab? Kui kaugele ulatab teie jõud — ſee on pea otſas, kui meie oma raudmehed meretagaſt ſiia toome? Minge koju ja jääge rahule, muidu wõib teie käſi halwaste käia, ſada korda halwemine kui ſiiamaale. Mis teie ſiis ära tahate? Kas ſelleſt teile küll ei ole, kui oma igapäewaſt leiba ſööte? Wõi ei taha teie enam ſugugi tööd teha, milleks teie ometi loodud olete?

— Need ſõnad ei lepita meid mitte, ordumeister, wastas kuningas. Sa pead lubama, et keegi maa ega linna ülem meie käeſt makſuſid ei tule

nõudma, mis neile keegi maksa ei jõua, ja peab igale inimesele priiust andma sinna minna ehk seda teha, mis ta tahab.

Terwe seltskond kõrgeid herrasid naeris selle peale täiest suust.

— Sa ei luba seda?

— Ei tule kellegil rüütlil meelde niisugust lepingut teha.

— Kas ka siis mitte, kui meie endid selle eest jälle nende alamaks anname. Aga siis peate meile uued herrad seadima, kes aga mitte wanade wiisi wägiwallaga meie warandust enesele ei riisu ja meie rahwast loomadega ühesuguseks ei pea. Mis ütled selle kohta?

— See on tühi nõudmine.

— Siis on meie leppimine wõimata, kõneles Eesti kuningas ärritatult. Mõtle selle peale, ordumeister, et sa ise oma käega silla ära oled lõhkunud, mille peal Eestlased teile rahu pakkudes wasta wõiwad tulla. Meie ei pane mitte enne pead maha wäsimust puhkama, kuni wiimne Sakslane, ja olgu ta ka küünra pikkune, surnud ei ole. — Tehke oma linna wärawad lahti, meie tahame minna ja ise oma õnne katsuda.

— Ma soowiksin, et niisugused inimesed sündimata oleksiwad jäänud, hüüdis ordumeister wihaga, kes niisugust mõrtsuka tööd nuhtlemata tahaks jätta, mille sarnast maailma algusest saadik weel pole olnud. Meie oleme teile nõuu annud, rahuga alla heita, sest alla heitma peate ju muidugi. Siis ehk oleks teie nuhtlus kergem wõinud olla — aga kui meie sõja-

wägi siia saab ja teie ikka weel taperiistu kannate — siis ei leia keegi elaw hing armu. Wärisege, wiletsad orjad, oma kättemaksjate ees!

Sellega oli rahuline olek otsas. Kuningad taht-siwad minna.

— Nad on weel nõuu pidanud kõiki rüütlid Pai-des ära tappa, ütles Järwa maaülem oma meestele ning on suure hulga talupoegi wikatite ja kirwestega linna lähedale metsa ühes toonud. Nii pea, kui nende külge puudutakse, siis saawad need kohe linna peale tormi jooksma.

— Oo, siis peame nende meestega hoopis teise rehnungi pidama, ütles ordumeister. Pea sina nad siin weel kinni, Ilsede, ja ole nende wastu hästi sõbralik — meie ei tohi neid enam tagasi lasta minna.

Need sõnad oliwad ruttu üksteise wahel ära räägitud, ilma et kuningad selleſt midagi pidiwad teadma.

— Kuningad, jääge weel seisma, hüüdis Järwa maaülem neile järgi, kui nad juba aiast wälja oli-wad jõudmas. Meie tahame weel oma asju läbi rääkida. Meie oleme ära näinud, et teile ülekohut on sündinud ning tahame järele anda.

Kuningad tuliwad tagasi.

Suurem jagu rüütlid oli ära läinud. Ilsede mõne teisega istus weel lehtlas.

— Linna ülema majas antakse täna suur pidu-sõök, seletas maaülem Wilken von Ilsede lahket nägu tehes. Selleſt on ka teid osawõtma kutsutud. Seal wõib weel rohkem rahulepinguſt kõneleda. Meie saame

nii tegema, et teie rahule wõite jääda. Tulge minuga ühes ülema majasse!

Maa-ülem näitas käega suure kiwilossi poole.

— Meie seltsimehed ja sulased peawad ka siis ühes tulema.

— Aga sõjariistad peate maha panema.

— Seda ei tee meie mitte.

— Kas teie maaülemale wasta julgete panna? küsis üks rüütlipoiss kuningate ette astudes.

— Mina ei ole sinuga rääkinud, ära sega ennast sinna wahele, kus sind tarwis ei ole, andis wanem kuningas wastuseks.

— See on teutus, hüüdis wihaseks saanud rüütlipoiss kuninga ette astudes.

— Jah, seda pean ka mina teutuseks, ütles maa-ülem, mis minu poiss kõneleb, maksab niisama kui oleks ma seda ise rääkinud.

— See poisike siis on sinu suu, maaülem! imestas üks Eesti kuningatest.

— Pange sõjariistad maha ja tulge mu järele lossi. Kõik teised peawad siia jääma, nõudis maaülem.

— Ma olen ütelnud, et meie siin üheşt ei lahku ega ka sõjariistu muidu maha ei pane, kui teie linna wärawaid jälle lahti ei tee ning meie sõjawäge sisse ei laşe.

— Kas te arust ära olete, te tahate mõrtsukaid linna tuua ja loodate, et meie seda luba teile anname? Kust teie selle häbemata julguse wõtate, teie näete ju, et teid siin üks weike käputäis terwe sõjawäe keskel on.

— Meie loodame õiguse peale.

— Mõrtsukate õigus on nõõr ja wõllas, ütles maaülem, kes oma wiha kauem tagasi ei jõudnud hoida. See peab teie palk olema, teie mõrtsukad.

— Kui sa teistele niisuguseid sõnu ei häbene rääkides, wastas Eesti kuningas, siis kuula, mis mina ütlen: Kuidas nimetad sa seda tegu, kui süüta inimesi wägiwaldselt wangi weetakse ja nad seal nälja ja jänu kätte ära surra lastakse? See ei ole mitte mõrtsuka töö, selle töötegija pole mitte mõrtsukas — mis? Wasta, sest see mees oled ju sina ise — — su palk ootab sind weel. —

— Sinu äraneetud suu peab igaweste waikima, hüüdis maa-ülem ja kargas wihaga rääkija peale. See tõmbas ka oma mõõga wälja ja hakkas wastu. Tema tõõga tugewaks saanud käewarss oskas kaunis osawaste mõõka tarwitada, nii et maa-ülem waheft surmahoobi oleks saanud, kui tema poiss mitte talle ette ei oleks karanud. Kuninga hoop käis mööda ja haawas poissi rinnust.

Nüüd oli sõda lahti ning keegi wägi ei suutnud enam kangeste woolawat wiha jõge seisma panna. Kõik rüütlid tormasiwad oma warjukohtadest wälja ja sõjawägi, nii palju kui teda seal koos oli, jooksis kokku. Eesti kuningad oliwad silmapilk ümber piiratud — nende wõimus rauges hulga ees kui tükike lund põlewas ahjus.

Wõitlus oli lühike . . . kuningad kõige oma sulastega saiwad surmatud . . . nende surnukehad raiuti tükkideks . . .

Eestlaste eestkostjad oliwad otsas . . . nende lootused hauda kantud . . . Sakste rõõm oli suur.

Wennad linna taga ootasiwad asjata oma kuningate tagasi pöörmist. Wiimaks tuli wahtidelt sõnum hirmsa teu üle. Meele ära heitwa wihaga tormasiwad nad linna alla hirmust tööd kätte maksma. Tugewad linna müürid ja raudriietega rüütli sõjawägi tegi nende katse tühjaks. Seljatagast salaja peale tulew sõjawägi ajas nad laiali, ning palju Eestlasi jäiwad külmalt lahingi platsile.

38.

Tütre tapja.

Kuningate surmast saadik ei olnud were walamisel enam otsa ega määra. Saksa sõjameeste parwed käisiwad mööda maad, rüüstasiwad ja tapsiwad rahwast, kus temaga aga kokku puutusiwad. Hirmsamat aega ei ole Eestimaa pind enne ega pärast näinud. Terwe maa oli täis ahastust ja nuttu, ohkamist ja kaebamist.

Paidest läks ordumeister suure sõjawäega Tallinnasse tagasi. Tee peal peatas ta Kimola külas päewa ja öö. Üks jagu Eesti malewast oli weel Tallinna all, neile tõttas maalt weel wäge juurde. Nii tuliwad 200 meest Kimola külasse, ilma et Sakslaste sealolekust midagi oleksiwad aimanud. Need kargasiwad häkiste Eestlaste peale ja tapsiwad neist pooled maha. Pooled peasiwad põgenemise läbi. Natukese aja pärast tuliwad jälle 100 Eesti riiwlit, kelledest ka 60 maha löödi.

Selle ootamata wõidu järele walmistasiwad Sakslased enestele toreda piduſöögi ja istusiwad rõõmsalt lauda ſööma ja jooma. Oma hobused jätsiwad nad aga sadulasse, et kohe wereſõitu algada, kui jälle mõni salk Eestlasi nende kätte peaks sattuma.

Kõik oliwad kõigekõrgemas rõõmutujus, kui wäljaseatud wahid Põltsamaa ülema wenna teendri sisse tõiwad, kes walges wahus hobusega laagrisse oli kihutanud. Ta tõi selle sõnumi, et Eestlased suurel hulgal kokku on tulnud ning ülemat ära wõita tahtwat.

Kohe jäeti pidu pooleli, istuti hobuste selga ja kihutati Põltsamaa ülema juurde, kes pool penikoormat Kimolast kaugel oli.

Eestlased oliwad oma wahtide läbi teada saanud, et waenlased suure wäega nende kallale on tulemas ja põgenesiwad eest ära. Kannewere metsadesse ja tondilossi.

Saksad said seda teada ning kihutasiwad ordumeistri ja Järwa ülema juhatusel järele. Siin metsades oli suur taplus, milles ordumeister Hermann von Nessen ja kaks teist ja wiis mõisnikku ning 14 Eestlast langesiwad.

Suur jagu talupoegi oli aga tondilossi warjule põgenenud, kuna teised metsas ümber hulkusiwad. Meister ootas tondilossi juures, kuni metsast ehk lossist keegi wälja tuli Kes teadmata wiisil aga waritsejate ligi sai, see kautas oma elu.

Tondilossis warjulolewate seas oli naisi, lapsi ja wanu mehi. Sakslased ei julgenud sisse minna,

seſt igal pool, kuſt ſisse wõis ſaada, oliwad talumehed ees, kes iga ſisſetungija maha lõiwad.

Ordumeister nägi ära, et ſee nii ruttu ei läinud. Ta jättis Ilſede ühe jau wäega losſi walwama ja tõttas iſe teiſe jauga tagaſi, Kimola küla kaudu Tallinna poole.

Maa-ülem Ilſede laskis waljuste hüüda, et ta armu tahab anda, kes priitahtlikult losſiſt wälja tulewad.

Sellepeale tuliwad üksteiſe järele 15 inimeſt losſiſt wälja. Nende ſeas oli ka meie tuttaw Wiida ja ſee wanamees, kes temale ja Armikule õnnetuſt ette kuulutas. Kõik paluſiwad armu — üksi wanamees ei langenud maa walitſeja ette põlwili.

— Siduge neil käed ſelja taha! hüüdis losſi omanik.

Mehed täitſiwad käsku. Wiida nõrkes timukate tugewate käte wahele ära. Wanake waatas rahuga pealt kuni ka kord tema kätte tuli.

— Tagaſi, ſaadana näud, hüüdis ta ſiis ſidujaid eneſeſt ära tõugates. Mis tahate teie ſaada? Kas ſee on ſiis ſu lubatud armu andmine, mõrtſukas?

— Raiuge neil pead maha, müristas losſiherra tugew heal.

— Pea, ära wala enam werd, kiſendas wanake. Sa oled ſeda juba küllalt näinud. Sa puudud iſe oma lihaſſe!

Hirmus töö algas. Wiida oli kolmas, kes riba mööda ette tuli. Ta kiſendas hirmu päraſt ſüdamesſe lõikawa healega ja langes oma timuka jal-

gade ette maha. Ka sellegi süda näis liigutatud olewat. Ta wiiwitas . . .

— Maha kõik see ussi sugu, kisendas wihane ülem ja kargas siis ise nõrkewa neiu kallale. Ta oda wälkus kord õhus ning kiljatades langes waene Wiida selili rohu sisse.

— Lapse mõrtsukas, hüüdis wanake jälestusega. Sa oled ise oma lihase tütre ära tapnud — see oli sinu tütar, kelle werd sa seal näed. —

— Mis hullu jutu ajab see wanamees? kisendas ta kui arust ära. Pange kinni see suu, mis ta jampsib!

— Pidage weel, ma ei karda ju teie surma oda, ma ei jookse teie eest, minu sõnu on sinul tarwis . . .

— Jah, anna aru nende üle . . .

— Hilda ei olnud sinu lihane tütar, waid minu, rääkis wanake tumedalt. Ta oli sinu tütre wastu salaja ära wahetatud kui su abikaasa suri. Temast pidi sulle piinaja ja waewaja waim saama kaswatatud, selleks sai talle wana Männa Tiiu — lossieit — kaswatajaks saadetud. See on teda ka inimeseks teinud. Sinu tütar aga kasus minu noore põlwe sõbra Mangu hurtsikus ülesse, kui sina mu Wiljandi maale orjaks kinkisid. Minu nõuu oli oma tütart siis sinu käest tagasi wõtta, kui ta juba suureks kaswanud, et tema läbi su kõlwatumaid nõuusid rahwa wastu teada saada ning sulle kõiki nurjatumaid tegusid kätte maksa. Ma ei saanud aga oma nõuu täide saata, sest et ma siit kaugel ori olin. Nüüd põgenesin ma sealt ära, mu

sûda igatses oma tütart näha saada — ma tulin hilja — ta oli su lossi ära põlenud. Hilda ei olnud sinu tütar — see siin, keda sa ära oled tapnud, on sinu liha ja weri — waata ta näusse ja tunnista, kas see jume sulle wõeras on?

Lossiherra kummardas sügawamale sureja näu peale. See oli tema kadunud abikaasa nägu, needsamad silmad, seesama walus joon nagu ta abikaasalgi surma woodil, muud kui noorendatud näul.

— Minu tütar! kisendas ta siis — ma tunnen sind, — Hilda ei olnud mitte mu tütar — ta oli wõeras — ta sees oli alatu waim — ta polnud minu liha ega weri. — —

— Raiuge tükkideks see wanamees, kes minule niisugust südame walu on julgenud teha, hüüdis ta oma meestele, kes imestusega ta ümber seisiwad.

— Ma tean, sa ei saa oma tütre wereſt weel täis — siin ma olen — ma ei karda su timukaid . . .

Salk Eesti sõjamehi tuli korraga nähtawale — Armik nende eesotsas.

Lossiherra ehmatas suurt waenlaste salka nähes kangeste ära, aga wõitles siiski weel wapraste. Kui ta nägi, et tema meestest suurem jagu langenud oli, põgenes ta ära.

Lahingi järele oli tondilossi ümber surnukehasid mees mehe kõrwas. Wanakest silmates jäi Armik imestades seisma.

— Minu õnnetuse kuulutaja ka siin! ütles ta ärrituses. Kas sa Wiidast ka midagi tead? Kodus teda ei olnud — kus ta on?

Wanake näitas tummalt ühe keha peale, mis teiste wahel lames. Armik waatas enese ümber. Korraga jäiwad ta silmad ühe koha peale seisma — ta astus ruttu mõne sammu edasi.

— Wiida! hüüdis ta.

Kes seda hüüdmist kuulsiwad, neil käis wärin südamesse.

Ta laskis enese kummuli werise keha peale, waatas ta silmi, need oliwad lahti, katsus ta käsi, need oliwad külmad, rinna haawast nirises weel wähe tumepunast werd wälja —

— Nad on ka sinu tapnud! rääkis ta wärisewal huulel. Su keha on külm, su silmad on tumedad — nad on sinu mult riisunud!

Ta tõstis oma silmad ülesse ja waatas kaua selge taewa poole.

— Seal sinise taewa mõõtmata kõrguses wiibib nüüd su suremata waim, rääkisiwad ta huuled tasakeste. Sealt näed sa maha oma surnukeha ja mind lõhkewa südamega ta juures werised pisaraid nutmas. Sinust on ilma walud kaugele maha jäänud, sa kannad äraseletatud taewalise õndsa hinge nägemata kuju — sa ei tunne rõõmu maapealse inimese kättemaksmise wihast — aga minu südames loidab see leek nii kõrgele, et ma seda ka kõige suurema wenna armuga ja inimese kohusega kustutada ei jõua. Ma ei kutsu mitte sind oma wande tunnismeheks, ei — aga sind, sa sinine taewa wõlw ja soojaste kiirgaw päike, — olge teie mu truud kuuljad ja tunnistajad, et ma enne ei puhka, kui mu südame armu-

keſe mõrtſukas oma palka on ſaanud. — Aga kes ütleb mulle, kes ſee hirmus inimene on olnud?

— Losſiherra, meie maa-ülem Wilken von Ilſede, ütles wanamees.

— Losſiherra — Wilken von Ilſede?

— Tema iſa.

— Tema iſa!

— Jah.

— Wõimata!

Wanamees ſeletas talle lühidelt, mis meie juba teame.

— Ja ſa teadſid juba enne, kes Wiida oli?

— Ma kuulſin ſeda ſinu ſuuſt.

— Nüüd ma mõistan ſu ettekuulutuſt . . . Hirmus . . . Kas wana Mangu, keda Wiida iſaks peeti, ka ſelleſt ſaladuſeſt teadis?

— Teadis. Kui mind ſiit ära wiidi, andſin ma Wiida tema kätte ja rääkiſin talle kõik ära. Ta lubas ſeda kõige inimeste eeſt warjul hoida ning ſõnagi kellegile kõneleda, enne kui mina iſe ſeda teen . . . Ta on ſõna pidanud.

— Sa oled oma kättemaksmiſeks kardetawa — hirmſa tee walinud . . .

— Ma tean . . . kellegi ſüdamesſe ei lõika ſee lugu nii waluſalt kui minu hingesſe. Teiſt wiiſi ei olnud wõimalik . . . Ma olen otſas . . . mu jõud on murtud . . . ma langen ilma waenlaſe mõõgata ſurma maale . . . mu kondid on nõrgaks jäänud . . .

— Õnnetu wanake, ſa oled ſüüta laſte ſüdametega mänginud . . . ſelle eeſt pidi ſu wana ſüda weel

lõhkema. Ka mina olen selle läbi õnnetuks saanud . . . ma aiman ka oma ligidat surma . . .

— Nüüd oled sa tast lahti . . . mu ettekuulutusel ei ole enam sinu kohta tähendust . . . ta ulatas ainult siia maale. Ole mees, Armik, sa tead, mis päraſt sa oma näu peal armi kannad — pese puhtaks see teutuse märk oma näu pealt mõrtsukate were sees . . .

— Mu süda on purustatud . . . Ma olen Wiidat armastanud . . . nüüd ei ole teda enam . . . ma näen hirmust tonti eneſe kallale tulewat . . . ta naeratab koledaste . . . ta wõtab oma tuliste küüntega minust kinni, ta ei laſe mind enam lahti . . . see on meeleäraheitmine — nõdermeel!

Armik oli siin aega wiitnud — metsades ja külades pidas waenlaſe surmaw oda hirmust lõikust. Kõik hurtsikud põletati ära, hirmuga eest ärapõgenenud naised ja lapsed, kes maa-alustesse koobastesse endid ära oliwad peitnud, otsiti üles ja kisti wälja. Kes wälja ei tulnud, neile tehti tuli tee peale ette ja lämmatati õnnetumad sel wiisil suitsu ja tuliſe leegi sisse maa all ära.

Selle lahingi järele loeti Kanneweres üksi 1600 Eeſtlaſe surnukeha.

39.

Petetud.

Kui Armik hirmsast teust oli teatust saanud, läks ta oma ülejäänud meestega külasse. Aga see ei olnud enam küla, see oli kui arutu suur suitsew kütise põld,

kus mitmel pool weel elawat tuldgi näha oli. Talle näidati koopaid, kus omakseb warju otsinud, aga surma leidnud. Waenlaseb oliwad juba oma saagiga ära läinud.

Ruttu laskis ta koobaste suude pealt tuled laiali pilduda ja sees olejad wälja tuua.

Kole oli see pilt, mis siin ennast silmale awas. Eespool oliwad pooleşt saadik ära põlenud surnukehad, kaugemal tulise suitsu kätte ära surnud, weel kaugemal ka mõned, kellel wähe hinge sees oli.

Ka tema ema oli wiimaste seas. Tal oli weel elumärkisid külles, oma silmi aga ei teinud ta mitte lahti ega kuulnud ühtegi sõna, mis poja arm talle meelt ära heites kõrwa hüüdis.

Ta jättis oma õnnetu ema wanamehe hooleks ja läks werise südamega oma wendade seltsis Tallinna poole, kuhu abi tarwis oli. Temalt olid kõik ta maapealseb kallimad waranduseb riisutud — ta armuke, ta ema, ta sugulaseb ja sõbrad —

Nii palju ei jõua ükski noor süda ära kanda. Ja tema rahwale, ta isamaale kaewati hauda, kuhu meeleäraheitmises wõitlejaid wendi kõige nende wiimaste lootustega maha matta . . .

— — — — — — — — — — — — — —

Ordumeister oli oma wäega Tallinna ligi jõudnud, nii et linna weel üks penikoorm maad oli. Siin seisiwad Eesti sõjawäed ühe suure soo serwal metsades warjul. Ta kutsus oma sõjaülemad kokku, et nõuu pidada, mil wiisil Eestlasi siin kergelt ära wõita.

— Kui meie siin oma suure wäega weel edasi läheme, siis wõiwad Eestlaseb meid näha ning üle soo meie eest ära põgeneda, rääkis ordumeister. Nad

ei tohi aga meie käest mitte peaseda. Neid on palju wähem kui meid ja kui see salgake meie käes on, siis on loota, et selle wõidu läbi ka täieline wõit meie on.

— Kuida wiisi wõime nende põgenemist keelata? küsisiwad kõrgemad rüütlid.

— Minu nõuu on see. Walime mõned julged mehed eneste keskelt, kes weikese wäega nende juurde lähewad ja neile rahu pakuwad. Nad on wistist lõpmata sõjapidamisest wäsinud ja saawad hea meelega lepitust tegema, kui neile head tingimised teeme.

— Missugused tingimised?

— Meie lubame neile, mis nad nõuawad.

— Kui nad täielist priiust tahawad, ning maksudest lahti soowiwad saada. Mis siis?

— Meie lubame ka seda.

— See on aga liig.

— Meie ei mõtlegi ju selle peale, et neid lubamisi täidame. On nad rahu wasta wõtnud, siis peawad nad oma sõjariistad käest ära andma ja eestwedajad pandiks meie kätte wälja andma. Siis oleme meie wõitjad.

See nõuu oli kõigi meelepärast. Kohe waliti Toreida ja Wõnnu ülemad saadikuteks, kes salgakese sõjawäe saatusel Eestlaste juurde läksiwad.

Eestlased wõtsiwad neid lahkeste wastu, kui nende rahupakkumist kuulsiwad.

— Kui teie kurnawat wihawaenu tahate lõpetada, siis teeme tänasest päewast saadik rahu, rääkis Wõnnu ülem. Ordumeister annab teile kõik andeks, laseb teid priiks, mispärast sõda olete hakanud, aga

nõuab selle eest teilt, et te oma sõjariistad ja eestwedajad rahupandiks tema kätte annate.

— Ja mis panti annab ordumeister meile omalt poolt, et ta meid ei peta? küsis Wiboane, kes Eestlaste eest kõneles.

— Oma rüüterliku sõna, oli uhke wastus.

— Niisugune sõna ei maksa midagi, hüüdis Armik, kes praegu siia oli jõudnud. Wennad, ärge tühje sõnu uskuge. Nad on Kanneweres meie naised ja lapsed ära tapnud, kui need nende tõutusi uskudes peidupaikadest wälja tuliwad. Tehku nad rahu, ilma et meie sõjariistad käest ära paneme ja oma juhatajad nende kätte anname.

— Eestlased, ärge laske niisuguseid noori mehi rääkida, kes weel suud peawad pidama, kui tähtsate asjade üle aru peetakse, ütles Wõnnu linna ülem ärritusega. Mis tahate teie oma weikese hulgaga meie tugewa sõjawäe wastu teha, kui teie me rahupakkumist kergemeelselt ära põlgate ja sõda igatsete? Olge mõistlikud — teil on ju rahu tarwis. Ordumeister saab ikka uut wäge. Tema kuningas Daani maalt saadab talle seda nii palju kui tal tarwis on, ning Saksad toowad omalt poolt — kust teie mehi wõtate, et kauemine wastu wõite panna? Kas teile juba selleşt õnnetusest küllalt ei saa, mis siiamaale oma sõjaga enese kaela olete tõmmanud? Igatsete weel rohkem oma wendade surnukehasid näha ning nende hurtsikute tuhahunnikutel omakseid taga nutta? Tehke ruttu otsust, meie peame meistrile teatust wiima.

— Olgu siis teie tahtmine ka seekord, hüüdis Eestlaste juhataja. Kui teie oma sõna peaksite murdma,

siis ei saa meie sõbrad enne puhkama, kui wiimse mehe weri, mis teie pettusega walate, kümne wõrra kätte ei ole tasutud. Igawene äraneedmine hingagu teie peal, kui teie petmisega meid oma alla tahate saada. Nõuate nüüd weel meie sõjariistu ja ülemaid rahutõutusega?

— Sellepärast oleme meie siia tulnud. Andke siia oma sõjariistad ja ülemad — ning meie toome teile selle eest andeksandmist ja wennaarmastust wasta.

— Wõtke siis minu oda, hüüdis kõneleja pühalikult — olgu rahu meie wahel, hingagu waen ja wiha sügawus hauas, kuhu keegi surelik ta ligi ei pease. — Wennad, tehke seda minu järele!

Nurin tõusis rahwa seas, kui Saksa soldatid nende käest sõjariistu kokku korjasiwad. Rahu lootus ja wõidu kautamise kartus ainult jõudsiwad mehi tagasi hoida, et nad wõeraid mehi sealsamas silmapilk puruks ei teinud.

— Aga nüüd teie wanemad! hüüdis Wõnnu ülem, kui sõjariistade koormad ta sõjameestega äraminekule endid walmis paniwad.

— Mina lähen ühes, rääkis Eestlaste juhataja kindla healega. Ma tahan seda oma rahwa ja isamaa heaks julgeda. Ma tean, et mu wennad mind siis waenlastelt tagasi saawad nõudma, kui nad oma sõna ei pea. Kes oma rahwast tahab teenida, peab midagi ka julgema — muidu ei ole ta teenistus midagi wäärt.

— Sina üksi ei mõju weel mitte, ütles Toreida linna-ülem — ka teised juhatajad peawad ühes tulema.

— Kes weel tahawad minuga ühes tulla?

Mitmed wanemad mehed tuliwad kokku.

— See on hea. Teie nooremad sõjamehed, Wiboane ja Armik, wõtke niikaua siin malewa juhatamine oma peale, kuni kõik asjad joonde on seatud ja meie tagasi tuleme.

— Teie ei tule mitte enam tagasi, rääkis Armik tumedalt. Sakslased petawad — nad on alati petnud, nad on hirmsad. —

Eesti wanemad läksiwad Sakslastega ühes meistri laagrisse. Kui seal saadikuid sõjariistadega ja wanematega tagasi nähti tulema, hõisati rõõmu pärast.

— Meie töö on korda läinud — meie oleme saanud, mis tahtsime — Eestlased on meie käes. Siin on nende wanemad, siin on nende sõjariistad, nad on palja kätega ja ootawad armu. Nad usuwad, mis meie lubasime.

Meister hüüdis terwe wäe kokku ja teatas kõigile, et Eestlased ilma mõõgalõõgita nende alla heitnud ning armu paluda.

— Kas peame neile armu andma? küsis ta.

— Neile peame meie armu andma, kes meie sõbrad ja sugulased surnuks on löönud! kisendasiwad kõik. Nad on mõrtsukad, neile peame nende werist tegu kätte maksma — meie ei tohi ühegi peale armu heita. Kõige parem oleks, kui see tige sugu maa pealt kauks.

— Ja kes peaks siis meid orjama? küsis meister. Meil on neid tarwis, kes meile elu ülespidamist maa seest wälja wõtawad.

— Seda põlwe ei suuda enam keegi parandada, wastati mitmelt poolt. Tüli tõstjad peawad oma

palka saama, nii et tulewad põlwed wäristusega selleſt könelewad ja hirmuga wastuhakkamiſe eeſt hoiawad.

— Olgu ſiis. Edaſi, Eeſtlaste kallale! kiſendas ordumeiſter. Eesti wanemad ſeuti kinni ja weeti wangidena ühes. —

Eesti laagris oli wahe ajal rahutu olek walitſenud. Armik ei jätnud järele, enne kui iga ſõjamees eneſele kõigewähemalt hea malgagi ſõjariiſtaks oli muretſenud, et häda korral mitte üsna ilma ei oleks. Ligidalt külaſt otſiti kõik labidad, kirwed, kõik terariiſtad kokku, ſeſt Armik tõendas järeleandmata, et ſee uus pettus Sakslaste poolt on.

Nad ei olnud oma ettewalmiſtustega weel walmis, kui korraga üks noormees Sakste laagri poolt Eeſtlaste juurde ruttas ja ſelle ſõnumi tõi, et Sakslaſed ſuure wäega juba üsna nende ligidal metſas on.

— Põgenegu, kell elu armas, nad wõiwad igal ſilmapilgul ſiia jõuda. Mets on nende ſõjawäge täis, põgenege üle ſoo, ſinna ei ſaa nad oma hobustega järele.

Kõik ehmataſiwad ära. Wiboane wahtis aga imeſtuſega nooremehe otſa, ſee oli ju rüütli heal, kes teda mere-ſurmaſt peaſtnud — aga nüüd tuli talle ka häkiſte meelde, et ſeeſama noormees ſiis tondilosſis olnud, kui tema ſealt ära peaſteti. See oli imelik. Aga täna ei oluud tal aega ſelle üle pikemalt järele mõtelda. Nüüd oli tarwis waadata, kuida wiiſi ſiit peaſeda.

— Seda ma ütleſin kohe, need koerad petawad

meid, hüüdis Armik. Wasta, näitame, et meie ka ilma sõjariistadeta neid ei karda.

— See on asjata, ütles üks wanem sõjamees. Põgenemise läbi peaseme meie waheşt kõik ära. Meie peame oma jõudu wäga kokku hoidma, warsti wõiwad meile Rootslased ja Soomlased abiks tulla ning omale weel kaugemalt wendade käest uusi mehi saada — siis hakkame uuesti peale.

Enne kui ta otsa sai rääkida, langesiwad Sakslased metsast nende peale. Suures segaduses paniwad Eestlased soo peale põgenema, kes enam põgeneda ei saanud, hakkasiwad wastu, aga mis aitas nende wastu hakkamine ilma sõjariistadeta!

Ka Wiboane ja Armik oliwad wastu hakkajate seas. Weel ei olnud Wiboane waenlastega kokku puutunud, kui ta häkiste üht pehmet kätt enese külles tundis. Ta waatas ümber ja leidis imestusega selle nooremehe, kes tondilossist teda wälja toonud ning merelt peastnud.

— Põgene, Wiboane, muidu oled sa kadunud, ütles ta kartliku näuga julge mehe otsa waadates. Wiboane südamest käis iseäralik soojus läbi, kui ta nende ilusate silmade sisse waatas, mis sügawasse tõmmatud kübara ääre alt ära seletamata säraga wälja waatasiwad.

— Minu hea tundmata sõber, sa tahad jälle mu elu peasta, ütles Wiboane liigutatud tänuga. Kuhu pean ma põgenema, kui mu wennad siia jääwad!

— Sina üksi ei jõua ühtegi teist ega ka iseennast peasta, waid wõid enesele surma leida —

Kui sa oma rahwale tahad head teha, siis hoia oma elu — tule, ruttu, ruttu, enne kui põgenemise tee kinni ja peasemine wõimata.

Nende sõnadega tõmbas ta Wiboane enese järele, ruttas temaga mööda wõsa äärt edasi, waenlased olid juba lagedale jõudnud, üks salk oli neid näinud ning hakkas taga ajama.

Sel ajal oli Armik mitme julge mehega wõidelnud. Ta südames kees kättemaksmise himu, ta silmad otsisiwad oma armukese mõrtsukat, ta ei wõinud põgeneda, ta pidi temaga tasa saama.

Waenlaste salgad läksiwad paksemaks, tema seltsimehed langesiwad nende mõõga hoopide all kui hein. Pea oli tema üsna üksinda weel wõitlemas. Ka üks noor rüütel oli tema käe all langenud. Siis aga trehwas teda niisugune piigi hoop pähä, et ta surnult maha langes.

Üle tema ja teiste kehade kihutasiwad waenlased edasi, Eesti mehi pehme soo sees maha tappes, sest et nad seal eest ära ei saanud põgeneda.

Üle kolme tuhande Eestlase surnukeha katsiwad lahingi põldu. Rõõmsa südamega läksiwad ordu meistri sõjawäed Tallinnasse — nende kawalus oli neile täielise wõidu toonud.

Kui lahing mööda oli, tuli linnast hulk rahwast sõjaplatsi waatama. Maa oli Eestlaste surnukehadega täidetud ja maa werega segamine sopaks tallatud. Kellelgi polnud waeste langenute tarwis liigutuse ega kaastundmuse pisaraid, kõik olid rõõmsad, kui tooreb rüütlid oma wapruseşt siin kiitlesiwad.

Armik ei olnud mitte üsna surnuks jäänud, waid

hirmsa põrutamise järele uimaselt maha kukkunud. Suur kära äratas ta jälle ülesse. Ta löi silmad lahti; tema ümber käisiwad linna inimesed surnuid waatamas ja riisumas. Ka tema oli paljaks kistud ja ta pahem käsi puruks tallatud. Ta tundis, et ta surm lähedal on, aga weel ei olnud ta wanne täidetud. Ja seal käis von Ilsede uhke hobuse seljas, näitas surnuid ja naeris waeste õnnetumate kehade juures. See naer oli hirmsam kui kõige tigedama metsalise wihane kisendamine.

Kus tuhandeb oma elu pettuse läbi wiletsalt on lõpetanud, seal pidi weel neid naeretama. Naerja oli oma hobusega Armiku ligi jõudnud. Nagu wälk kargas see wiimse jõuuga maast ülesse ja kiskus rüütli hobuse seljast maha.

Ta oleks palja käega lossiherra surnuks peksnud, kui mitte üks teine rüütel, kes seal ligidal oli ja seda asja nägi, mitte wahele ei oleks karanud. Enne aga, kui see talle üht ainustki mõõga hoopi sai anda, purtskas Armikil tume were joon suust, ta kukkus maha ja oli surnud.

Ehmatanud maa-ülem waatas ülesse töustes oma peale tükkija otsa — ta tundis teda ta näu armist ära. —

Ta naeris — see naer oli kole.

Ebausklikud linna kodanikud taganesiwad kartlikult lahingi platsilt, nad nägiwad, misugune wiha Eestlastel nende wastu on, et surnukehadki ülesse töusewad oma waenlastele kätte maksma.

— Raiuge surnukehad tükkideks, kisendas Järwa maa-ülem, muidu töusewad need weel ülesse.

Ja siis tegi ta seda Armiku kehaga. Armiga pea weeres ta jalgade ette, ta kangeks jäänud silmad oliwad lahti ning waatasiwad mõrtsuka otsa. Maaülemal oli kui waataks ta kohtumõistja silmad tema südamesse, kes ta hirmsaid tegusid üksikult tunneb ja praegu walmis on tema elu üle otsust tegema. Ta pööras oma silmad kõrwale ja astus ruttu sealt kaugemale.

40.

Teist korda peastetud.

Wiboane ja ta noore seltsimehe järele oliwad waenlased kuni weikese Piirita jõekese juurde järele jooksnud, kus põõsaste warjus üks weike paadike seisis, mille sees nad ära tahtsiwad põgeneda.

Enne aga kui nad paadi sisse jõudsiwad, oliwad juba mitu tugewat meest Wiboane ümber asunud, nii et ta enam edasi ei saanud. Ta wirutas neist ühe oma nuiaga maha, kiskus oda ta käest ära ja wiristas sellega kui wihane lõwi enese ümber. Waenlased taganesiwad silmapilguks. Seda silmapilku tahtis Wiboane lootsikusse kargamiseks tarwitada, aga waenlased, kes tema nõuust aru saiwad, kargasiwad häkiste jälle ta peale. Ühel neist läks korda oma piigiga nii tugewaste ta õlasse lüia, et uimaselt seliti lootsikusse kukkus. Õnneks oli selle hooga ka lootsikule niisugune hoog antud, et ta kaldast eemale läks ning wee läbi waenlased põgenejatest lahutas.

Wiboane oli kangeſt põrutamiſeſt kui ſurnud. Ta ôla haaw jookſis palju werd, aga ta ſeltſimehel ei olnud aega teda kinni ſiduda, ſeſt taga ajajad oliwad kannul ja püüdſiwad oma piikidega neile järele wiſata eht lootſikut kaldaſſe kiskuda. Noormees ſõudis kõigeſt jõuuſt ning juhtis ſõiduriiſta kitſas jões nii oſawuſega, et kaldal ſeisjad teda kinni pidada ei ſaanud.

Wiimaks jätſiwad tagaajajad asjata katſet maha ja ei tulnud enam järele. Kuiwa maa peal oli ju inimeſi küllalt, mis tarwis ſiis juſt neid kahte taga ajada.

Nii pea kui ſuur häda möödas oli, waatas noormees Wiboane haawa järele, kiskus eneſe kuue eeſt lahti, tõmbas ſelle alt ühe kalli rätiku wälja ning ſidus ſellega werd jookſwa haawa kinni. Wiboane oli ikka weel kui ſurnud ja ei teadnud midagi, mis temaga ſündis.

Wasta õhtat kuulis ta jälle eneſe taga kiſa ja kära. Ta waatas ehmatuſega lagaſi. Sealt tuli ordumeister oma sõjawäega. Ta weri kees kärmeste. Põgenemiſe peale ei wõinud ſiin mõteldagi. Nii pea kui ta jõe pealt wälja oleks tulnud, oleks teda nähtud — ja kui tal ka korda oleks läinud kuskile põõſaste wahele ära peita, ſiis ei oleks ta ſeda ometi teinud. Kuhu oleks ſiis Wiboane jäänud. Tema elu näis talle ütlemata kallis olema.

Paremalt kaldalt jookſis weike jõeke ſiſſe. Ta pööris ſinna ja ſõudis kõigeſt jõuuſt. Suured higi tilgad weereſiwad ta lõkendawaid palgeid mööda alla

— aga ta ei pannud kordagi mõla käest, et higigi näult ära pühkida.

Päike oli juba looja weerenud ja metsade all hakkas ööpimedus aset wõtma, aga jõe peal oli weel kaunis walge. Soo pealt, kuhu täna nii palju Eestlaste surnukehasid maha jäänud, tõusis walge aur ülesse. Eha ja punakate pilwede pealt langes sinna imelik punakas paiste — wõi tuli see neist wereojadest, mis seda auru sünnitasiwad?

Mis sõudja kaua juba kartnud, oli wiimaks sündinud: sõjamehed oliwad teda näinud! Nüüd algas taga-ajamine. Lugemata hulgal jooksiwad nad waese põgeneja järele, kes kõrwalises jõe harus nende eest warju lootis leida, aga nüüd ennast petetud nägi olema. Wasta wett oli wäga raske sõuda ja nii suure hulga eest ei wõinud ta enam ära peasęda. Ta süda wärises, ta luges palweid, ta sõudis kõigest jõuust — tagaajajad tuliwad aga silmapilk ligemale. Meelt ära heites waatas ta selja taha, kuhu ta wiimaks warjule wõiks saada.

Hele rõõmuwälge paistis ta näust. Weel mõni kümmend sammu, siis oli ta lagedal wee pinnal, mida paks walge udu kattis.

Ta tõmbas kõigest jõuust. Mõned tagaajajad kargasiwad juba talle wette järele — ta karjatas hirmu pärast, nii et Wiboane ülesse ärkas ja wõeralt enese ümber waatas.

Aga juba oli ta lagedal wee pinnal ja kadus mõne silmapilgu järele werejänuliste tagaajajate silmist udu sisse.

— Jumalale tänu, me oleme peastetud! hüüdis

ta nõrga healega. Nõrgalt langesiwad ta käed mõlade külleſt kõrwale maha, ta oli nii wäsinud, et ennaſt mitte liigutada ei jõudnud.

— Kas meie jälle merel oleme? küſis Wiboane.

— Meie oleme järwel.

— Sa oled mind jälle peaſtnud.

— Ma loodan, et me peaſenud oleme.

— Kuidas pean ma ſind küll tänama!

— Ma ei nõua tänu — ma täidan oma kohut.

— Mis kohus on ſul minu, ühe wõera inimeſe wastu?

— Ligimiſe armastus ei waata wõera ega tuttwa peale. Ta peab igal pool oma kohuſeks aidata, kus abi tarwis on.

— Oh kui ilus on inimene, kui tal ärdas ja kohuſe tundlik ſüda rinnus tukſub. Aga ütle mulle nüüd kord ka, kes ſa oled, mu kahe — kolme kordne elupeaſtja? Kui ma ei eksi, ſiis tõid ſa mu paari nädala eeſt mereſt wälja ning peaſtſid mu minewal ſügiſel tondilosſiſt — kas pole tõſi?

— Sa tead juba iſegi.

— Aga kes ſa oled? Mul on nagu oleks ma neid ſilmi kord weel kuskil mujal näinud.

— Ära küſi ſeda — ole ſellega rahul, mis ſa näed ja tead — muidu wõiks õnnetuſt tulla — ſõbrus on wäga heitlik — ma olen juba ilmas näinud, mis were wihkamine teeb — —

— Su ſõnad on tumedad, ma ei ſaa neiſt aru.

— Ära püüa ka neiſt aru ſaada — —

Sõudja oli oma ſilmad kõrwale pöörnud. Sealt langesiwad palawad piſarad järwe pinnale. — —

Keſk öö ajal jõudſiwad põgenejad paremale järwe kaldaſſe.

— Katſu nüüd ennaſt peasta, Wiboane! rääkis ſiin tundmata mees. Mina ei tule enam edaſi. Kauem ei wõi meie järwe peale jääda, hommiku leitakſe meid ſiit ülesſe. Hommikuks wõid juba ſiit kaugel olla ning omaste juurde koju jõuda.

— Omaste juurde! Mul ei ole enam omakſeid. Need on tige Kannewere losſiherra minult hirmſal wiiſil riiſunud — ma olen üksi ilmas — —

— Sellepäraſt wihkad ſa ka teda ja tema werd!

— Surmani wihkan ma teda ja tema ſugu — —

— Ela hästi, Wiboane, ütles wõeras lämmatatud healega. Kui arm lõpeb, ſiis on kõik kadunud. Oh taewas, millas laſed ſa waenlaſed wennaks ſaada, millal kaub õnnetumate õhkamine ja ahaſtuſe piſarate ojad?

Ta kadus järwe kalbal paksu udu ſiſſe.

Wiboane waatas tükike aega ſelle imeliſe, aruſaamata nooremehe järele, keda ta ainult ſiis nägi, kui ſurm teda ähwardas ja temal peaſtjat tarwis oli. Kes wõis ta küll olla? Miſſugune wõim ſundis wõeraſt teda oma elu kaalu peale panemiſega peaſtma? Kes wõis ſeda talle ſeletada?

Üks imelik wägi kiskus teda tugewaſte ſelle äraſeletamata inimeſe poole — oli ſee tänu tundmus?

Ta ſammus ſügawas mõttes edaſi.

30.

Hirmus kättemaksmine.

Selle õnnetuma lahinguga oli Eestlaste jõud murtud. Mõne päewa järele alles jõudis Soomest Wiiburi wanem ja Rootsimaalt Åbo linna ülem Nikolaus Son suure sõjawäega Tallinna linna alla. Rootslased tahtsiwad hea meelega Eestlasi aidata, sest nad oliwad juba ammugi Tallinna linna enestele igatsenud. Nüüd oli neil wõimalik oma nõuu korda saata ja linna Daani krooni käest ära wõita, milleks neile Eestlased omalt poolt abiks oliwad.

Ordu meister sai uute waenlaste tulekust mere poolt aegsaste sõnumid ja hakkas juba kartma, et ta Rootslaste ja Soomlaste wastu kaua ei jõua panna ega Tallinna linna Harjumaaga ja Rakwere linna Wirumaaga, mis Daani walitsuse all oliwad, kuninga omaks hoida.

Sellepärast walis ordumeister Wiljandi komturi Goswin von Hercke Rakwere linna ülemaks ja kõigi Wirumaa kindluste peameheks.

Goswin von Hercke wõttis uue ameti rõõmuga wasta, ning laskis kõige esiti need Eesti malewa eestwedajad, kes wiimsest lahingist Tallinna all Sakslaste wangi oliwad jäänud, ära tappa.

Kui Åbo linna ülem Nikolaus Son Tallinna alla oli jõudnud, saatis kawal ordumeister ühe oma meestest kalamehe riietes lootsikuga merele, et Rootslased temalt sõnumid wõiks saada. Åbo linna ülem laskis ka kalamehe kinni wõtta ja oma juurde tuua,

kes talle seletas, et Eestlased wiimse meheni juba langenud on ning ordumeistril suur sõjawägi Tallinna ligidal metsas laagris seisab, ning Wiru ja Harjumaa kaitsjaks heermeistergi juba walitud olla.

Selle üle wihastas Åbo ülem kangeste ja saatis saadiku Tallinnasse. Linna walitsus lepitas saadiku eneseg ära, ning mõne päewa järele pöörsiwad Rootsi ja Soome sõjalaewad tagasi, ilma et Eestlastele kõige wähematki abi oleksiwad toonud.

Wiboane katsus siis weel wiimast abi. Ta läks salaja ühe teisega Pihkwasse ja palus Wenelasi enestele appi. Wenelased ajasiwad 5000 meest kokku ja tuliwad Tartusse. Ruttu saatis Riia komtur Dietrich von Rambow, kes sel korral Kirepis oli, Põltsamaa ülemale Hildebrandt von Lentenile ja Sakala maa ülematele sõna, et nad nii ruttu kui wõimalik oma sõjawäega Wenelaste wastu Tartusse tulekssiwad.

Warsti oli rüütlite sõjawägi koos ning läks ühendatud jõuul Wenelaste peale. Palawas wõitluses kautasiwad Wenelased 1000 meest ning mitmed ordumennad Sakslaste poolt jäiwad lahingu wäljale. Wenelased läksiwad tagasi ning wiisiwad palju riisutud wara enestega ühes. Eestlased jäiwad ikka abita, ise oma saatuse hooleks.

Jaagupi päewal selsamal aastal hakkasiwad ka Saarlased mässama. Nad löiwad kõik Saksad, noored ja wanad, maha ning uputasiwad preestrid merde.

Selsamal ajal aga jõudis Preisimaalt abi Harjumaale mässajaid karistama. 2 komturi, 27 ordu rüütlit ja 600 sõjameest raudriides tuliwad Tallinna ordumeistrile appi.

Nüüd algas Harjumaal hirmus sõda ja werewalamine, mille sarnast päike terwel maa pinnal pole näinud. See ei olnud enam õieti sõda, waid hirmus kättemaksmine. Kõik taluhurtsikud süüdati põlema, põgenejad püüti kinni ja wisati tulde ja kes muidu ial rahwa seast ette juhtus, see tapeti halastamata kombel ära, oli ta noor ehk wana, wäeti laps ehk wana rauk, tes selleşt hoolis!

Ajaraamatuteşt leiame, et see sõda 50,000 Eestlast igaweste magama on pannud. Endised rammusad küla nurmed oliwad rahwa wereşt sooks sõtkutud ja nutetud pisarateşt olekşiwad jõed wõinud saada, kui need kokku olekşiwad woolanud.

See hirmus werewalamine oli maa rahwaşt lagedaks teinud. Wana Wiida isa ja leinaja Armike ema, kes Kannewere lahingişt saadik koos elaşiwad, leidşiwad ka halastamate Sakste käes surma. Wähe oli neid, kes metsadesse põgeneşiwad ning sel wiişil oma elu peaştşiwad.

Kui talwel külm merele jää kaane peale pani, siis läkşiwad ordu sõjamehed ka Saarlastele kätte maksma. Kellele nad seal elu kinkişiwad, neid tõiwad nad ahelates üle mere ning müüşiwad Wenemaale orjadeks.

42.

Isa ja tütar.

Suwine ilu oli kadunud, sügise käes.

Lõuna päike paistis weel õige soojaste siniseſt taewaſt wiltu maha ning taſane tuule õhk kandis lumiwalgeid pilweſid rahuga üle kõrge taewalautuſe: Kollaſeks läinud wõſamets helendab oma wärwi päikeſe käes pea kulla säraſeks, mille seas ükſikud paju ja sireli põõſad weel suwerohiliſt kuube kannawad. Lehed libiſewad wirinal puudeſt, wõſa tõuſeb päewa poole ikka kõrgemale ning kaſub wiimaks suureks metſaks, mille kollane kroon päikeſe all kui ſula kuld hiilgab. Hiliſed kured lähewad rongis üle maa ja laulawad oma wiimiſt ühetoonilist laulu; muidu on kõik wait, nii wait kui hauas, nagu ei oleks elu maa peal enam olemaski.

Üksi ühe suure tammi all on weel üks inimene näha. Ta walge pea ja habe tunnistab ta suurt wanaduſt, ning asjata katſet ülestõusta, ta suurt nõrkuſt. Tamme lehtede läbi tungiwad päikeſe kiired ja maaliwad rohu peale hüppawat walguſt ja warju maasoleja kahwatanud näu peale.

— Tamm kaswab aastaſajad ja seiſab täis tugewuſes ka aastaſajad — inimene langeb lühikeſe wõitluſe järele surma maale, rääkiſiwad ta huuled taſa. Inimeſed on kõik otſas — nad on kõik ära tapnud . . . üksi mind wanakeſt pole nad üles leidnud . . . nüüd pean ma siia surema ilma abita, ilma armastaja käeta, kes mu silmad kinni wajutaks. Ma näen

juba kaarnaid kõrgel oma pea kohas keerutama, kes minu silmade tumedaks jäämist ootawad. Nad on rikka saagiga ahneks läinud — nad ei taha enam wana, nad ootawad uusi ohwrid. Oodake, pea on ka wiimse elawa hinge keha külmaks läinud ja teie wõite oma hirmust lõikust algada — siis aga pole teil enam midagi oodata.

Ta liikumata, klaasised silmad waatasiwad päikese sisse, nagu ei teeks walgus neile sugugi enam waewa. —

Juba tükike aega kõndis üks noor naisterahwas metsa serwal sõõdiks jäänud küla põldude ääres ja waatas kurwa ja kartliku pilguga aegajalt enese ümber, nagu otsiks ta kedagi, ehk nagu kardaks ta midagi.

Korraga jäiwad ta silmad selle suure tamme peale seisma, mille all wanake lamas.

Ta oli wanakest näinud — ta astus ettewaatlikult lähemale. See ei olnud mitte surnukeha, see liigutas ju! Oh mis õnn, weel üks elus inimene sin koledas paigas! Neiu süda tuksus rõõmu pärast pea nii waljuste, et seda kuulda wõis.

Ta tasased sammud ei olnud wanakest mitte eksitanud. See rääkis iseeneses. Tulija jäi kuulama.

— Taewane Jumal, ütles wanake, kui Sa taewas elad ja maade ning rahwaste üle walitsed, siis näed ja tead sa ju kõik, mis ilmas sünnib. Miks lased sa siis ülekohust hõisata ja ilmasüütaid kannatada ja hukka minna! Tee kord ots õelusele, kauta ära tigeduse ja wiha waenu ilmast — mis hea meel wõib sul selleşt olla, kui inimesed inimeste elu wõta-

wad, kui nutu jõed ju maad kastawad ja were aur taewast pimestab? Laſe wenna arm päikeſe ſelguſes paista, laſe ta ſoojendawad kiired iga inimeſe ſüdame põhja tungida, näita igale ühele ta inimeſe kohuſt — oh, lõpeta kõik hirmu ja ahastuſt inimeste keskelt — — Ära põlga ühe õnnetu wanakeſe wiimaſt palwet ära — tema huuled on pea igaweste wait ja ta ſüdame tukſumine lõpeb, ſiis ei tule ta enam ſind waewama. —

Kuulaja piiga ei jõudnud ennaſt enam hoida; ta nuttis liigutuſe päraſt.

Kõneleja kuulis ſeda. Waewaga pööris ta oma ſilmad ſelle taſaſe heale poole ning waatas ſuure imekspanemiſega nutja neiu otſa.

— Weel on üks elaw hing — ma pole mitte üksi, ütles ta rõõmſa näuga. Aga miks ſa nutad?

— Su ſõnad on minu ſüdameſt räägitud.

— Kes ſa oled, lapſuke?

— Üks wõeras, kõigiſt maha jäetud — üksi — hirmus üksi.

— Kas ſul ſiis omakſeid ei ole?

— Ei ole, kostis neiu ikka weel nuttes.

— Ma märkan, hirmſad Sakſad on ka ſinu omakſed ſult riiſunud ja ſu waeſeks lapſeks teinud, nagu ſadandeid teiſed . . .

— Ei mitte . . .

— Ma ei ſaa ſinuſt mitte aru.

— Oh minuſt ei wõi, ei tohi keegi aru ſaada. Ma ei ole mitte enam ilmas, aga ma elan ometi.

— Su ſõnad lähewad ikka weel tumedamaks.

— Niisama tume on ka minu elu.

— Oh lapsuke, kelle elu ei oleks nüüd tume! Kui mulle keegi minu elu saatust meelde tuletab, siis tahab mu süda lõhkeda — mu keele peale tikutwad wande sõnad —

— Aga sa palusid ju ise, et Jumal wihawaenu inimeste wahelt kautaks ja wenna armastust päikese selguses surelistesse rindadesse istutaks.

— Kõigil asjadel on oma piirid. Kui selleşt üle läheb, siis katkeb kannatuse lõng ja lõpetab leppimise. Ja minul on ka üks niisugune inimene, kellele ma ialgi ei wõi andeks anda ega temaga ära leppida — ma nean teda, kui ma tema peale mõtlen. Oh, mul kõigub igal pool ta hirmus werejänuline nägu meeles . . .

— Kes on see inimene?

— See on Järwa maa-ülem, Kannewere lossi herra — —

Piiga läks näust walgeks . . . ta kiljatas. Wanake ei näinud ta nägu ega kuulnud ta kiljatust, waid kõneles tugewama, wärisewa healega edasi:

— Tema on mu elu õnne rikkunud, mu naise, mu paremad sõbrad hukanud, ta on mu ainsa lapse, ise oma tütre ja tertwe rahwa mõrtsukas. Nii tõeste kui päike mu peale paistab, peab tema ja ta sugu ära neetud olema —

— Pea kinni, wanake, ära räägi neid hirmsaid sõnu. Inimese wiha ei tee mitte, mis Jumala ees õige on. Kättemaksmine on minu päralt, ütleb Issand. Wandumine on hirmus asi — ta wõib ka õigeid trehwata . . . wõta tagasi oma wande sõnad.

Kui tema suguſt mõni peaks weel elama, kes mitte waheſt seda ära ei ole teeninud, siis peab tema ilma süüta wande koormat kannatama — —

— Ma panen oma käe siia külma kiwi peale, mis niisama külm on kui mu süda warsti saab olema. Ma pean weel need rasked sõnad ära rääkima, enne kui mu keel kangeks jääb. Ma kutsun sinu, kes sa weel ainus elaw inimene siin maal oled, ja oma wanemate waimud ennemuiſtsete jumalate maalt oma tunnistajaks. See maa, mis teda on kannud, ärgu enam ial õitsegu, rääkis wanake ilma tütarlapse palweſt hoolimata edasi. Lõpku tema nimi ja kadugu ta weri igaweste — mis selleſt kõlalik oli, seda on ta ise oma käega walanud —

— Halastaja Jumal — mis peab minuſt küll saama! hüüdis wäriseja piiga silma weega. Sa oled mind raskeste ära neednud.

— Sind? Sa ei ole mulle mingit kurja teinud?

— Ma olen selle liha ja weri, keda sa ära needsid.

— Sina?

— Mina jah, ma olen Kannewere lossi herra tütar Hilda . . .

— Pühad igaweses taewas, sina oled Hilda . . . sa elad weel . . . on see wõimalik?

— Ma elan weel — su wanne ei ole mind weel ilmaſt ära kautanud. Ilm peab mind surnuks; ta arwab, et ma Jüripäewa öösel lossi ära põlesin — ma peaſtsin ennaſt maa-aluſt teed mööda — ma elan weel —

— Hilda! hüüdis wanake sulawa healega. Tule

mu rinnale — ſa oled minu laps — mu kadunud, ſurnuks peetud õnnetu tütar.

Hilda ei ſaanud neiſt ſõnadeſt midagi aru. Ta laskis eneſe kätt pigistada, laskis eneſe otſa ette ſuud anda, laskis eunaſt wanamehe rinnale wajutada, ta ei teadnud mitte, mis ſee tähendas.

— Sa ekſid, mu hea wanake, ütles ta niiſuguſeſt hellitamiſeſt meelitatud, mis ta weel ilmas enne tunda ei ole ſaanud. Wanaduſe nõrkus teeb ſu meeled segaſeks, ſa jampſid mõiſtmata sõnu.

— Hilda, ſa oled minu tütar, ſa oled minu ſurnud abikaaſa weepilt — oh mis õnn, et ſind weel eluſalt leian. —

— Oh kui need ſõnad õiged olekſid, õhkas Hilda ikka weel uſkmatalt. Mis tähendab ſuur rikkus ja ja kõrge ſeiſus, kui õige inimeſe ſüda puudub!

— Laps, kas ſa ei röömusta ſugugi oma iſa üle, keda ſa weel enne ſurma näha oled ſaanud? Pea wõib ſurmaingel mind siit ära kutſuda ja ſina jääd jälle üksi. Wõi on kõrge ſeiſus ja rikkus ſinu ſüdame ka jääks külmetanud, nagu ſuurte ja rikaste inimeste ſüdamed kõik on? Oh ſee oleks hirmus löök mu waeſele ſüdamele — ſee oleks mu ſilmapilkne ſurm.

— Kallis wanake, ma ei mõista ſind mitte. Sa nimetad mind omaks tütreks — mina olen ju ometi Kannewere losſiomaniku tütar. Kui ſinu sõnad õiged olekſiwad, ſiis olekſin ma kõige õnnelikum inimene ſiniſe taewa all — ſiis tohtkſin ma jalle elada — ſiis olekſin ma tema wääriline, ſiis ei põlgaks ta mind mitte — —

— Laps, ah ſa ei wõi ſelleſt ka aru ſaada, ma ei ole ſulle weel midagi äraſeletanud. Sina olid maa-ülema juures kõige inimeste, ſinu oma ja tema teades tema tütar, aga ſee ei olnud õige. Sa olid losſiherra õige tütre wastu ära wahetatud. Nüüd nõuan ma ſind eneſele — ſa oled minu tütar, minu liha ja weri — ma ei räägi wanaduſe nõrkuſeſt ega jampſi, uſu mind, ſa ei ole mitte ſelle inimeſe tütar. Nüüd kadus piiga ſüdameſt kahtlus wanakeſe wastu.

— Sina oled mu iſa! See õnn ei mahu mu waeſe rinda . . . ta on liig ſuur. Laſe mind rõõmu piſaraid oma rinnal walada — laſe ennaſt kallistada — laſe mind hõiſata — minu iſa ſüdames elab õigus, puhtus, ligimeſe armaſtus — ſee külm ſüdameta rüütel, keda ma ainult kartſin, pole mitte minu iſa — ma pole mitte ſelle weri, keda kõik ära needwad — ſina ja terwe rahwas — ſinu hirmus wanne ei puutu mitte enam minuſſe!

Ta ei ſaanud edaſi rääkida. Tummalt langes ta iſa kõrwa maha, hoidis teda oma käte wahel, waatas piſarate alt hellaste wanakeſe kahwatanud näuſſe . . .

— Minu wanne ei mõju ſinuſſe, mu Hilda, aga mu õnnistus peab ſind ſaatma, rääkis iſa pühalikult ja tõstis oma nõrgad, wäriſewad käed ülesſe. Püha neitſi Maarja, wõta mu lapſuke oma kaitſmiſe alla, kui mind enam ei ole. Kinnita temale minu õnnistuſt, ta on ſeda ära teeninud. Ta on õelate keskel weel auuſaks inimeſeks jäänud, ſaada talle õnne ta eluteel, ole ſina ta kaitſja ingel elus

ja surmas! Oh tema seltsis oleks mulle elu veel magus, aga ma pean surema — ma tunnen juba surma nõrkust oma liikmetes —

— Isa, sina tahad ära surra — ei, sa pead elama, hüüdis Hilda ehmatades. Surmgi ei või nii halastamata olla, et ta sinu kohe jälle minu käte vahelt ära kisub . . . Mis haigus on sul, kallis isake?

— Ma pole kaua aega enam midagi söönud . . .

— Püha Maarja . . . sa oled nälgas . . . sa tahad nälga surra oma uueste leitud tütre käte vahel.

— Kõik külad on ära hävitatud, põllud pole viljа kannud — kõik toiduvara on ära riisutud — kust pidin ma võtma, millega oma nälga kustutada?

— Hilda otsis oma taskust talle leiba, tõi lähedalt hallikast vett — ning vaatas haleduse pisaratega pealt, kui nõrk isake ahnelt söi, mis talle kätte oli antud.

— Nüüd ma ei sure veel mitte ära, ütles ta siis tütrele. Jumal on sind minu peastjaks saatnud — ta pole meid kumbagi veel maha jätnud.

Tükikese aja pärast sai Hilda jälle rääkida.

— Sa ütlesid, armas isa, kõneles ta, et ma lossiherra tütre vastu vahetatud olen — kes on siis see lossiherra õige tütar?

— See elas vaesel viisil talu hurtsikus.

— Kas siin ligidal kusgil?

— Mango hurtsikus.

— Mango hurtsikus! Ja tema nimi oli Wiida? küsis Hilda elavusega. — Jah. Kas sa teda tundsid?

— Ta oli mu sõbranna. Oh kui ilus, nüüd

wõib ta rikkaks ja suureks saada. Kus ta peaks praegu olema?

— Seal kus tuhandad teised sinu sugused.

— Surnud!

— Jah!

— Ja ta ei ole mitte oma õiget isa näha saanud?

— Surres on ta teda näinud.

— Siis oli ta isa tema suremise juures?

— Ta isa on ta oma käega tapnud . . .

Wärin käis Hildal üle ihu. Ta ei julgenud enam edasi küsida. Ta kartis neid hirmsaid saladusi, mis isa suu talle weel wõib awaldada. Nüüd ta teadis, mis see tagasihoidlik tundmus oma endise isa wasta ta südames oli olnud, nüüd sai see korraga enesele selgema näu — sel oli sügaw põlgdus.

43.

Jällenägemine.

Tali oli üle maa käinud ja lume tekiga kõik rüüstatud kohad ja surnute luud kinni matnud; kewade oli uuel ilul kätte jõudnud ja kõik metsad rõõmsate laulu lindudega täitnud, aga talumeeste aasad ja nurmed jäiwad tühjaks. Inimesed olid otsas — terwel talwel ega kewadel polnud Hilda oma isaga inimese hinge näinud. Nad oliwad meestele sügisel ühte hurtsikusse metsa nurka weikese hurtsiku üles ehitanud, kus sees nad külma talwe kahekesi ära elasiwad. Nii pea kui kewade käes oli, käis Hilda igapäew wäljas nagu üksik puurilinnuke teiste järele

kurtmas. Ta oli juba selle mõttega harjunud, et Wiboane enam elawate keskel ei wiibi, ning ei nurisend mitte oma walju saatuse peale. Ta kandis oma walu waikselt. Pea kõik lilled ja põõsad, kelle juures Hilda wiibinud, oliwad tema kurbtuse pisaratega kastetud. Kui ta enese silmad kuiwaks oli nutnud, tuli ta jälle koju isakese juurde tagasi, kes talle troosti sõnu rääkis ning teda waigistas. Siis oli ta jälle rõõmus tüdruk, kes oma isa südamest armastas ja tema eest kõik tegi, mis ta wõis ja jõudis. —

Taewas oli selge, walkjas sinine ning päike paistis kewadise soojusega. Mõni arw walge pilwe tombuke ujus siin ja seal tasakeste nagu ükskuld luiged ääreta mere pinnal. Jme selge walgusega tungisiwad wirwendawad päikese kiired tasase tuule käes kahisewate puulehtede läbi rohu peale maha, kus weel hommikused kaste tilgad hiilgawates wärwides säraswad. Jälle kõndis Hilda mööda metsa alust ja laskis silmad üle söötinud nurmede käia. Tänane ilm tõi tema kurwa rinda imelised, ära seletamata kurblik-magusad tundmused. Kõik helises tema ümber nagu hõbe keelil, mis ta rinnas mahedaste wastu kõlas. Ta ei mõistnud seda ära seletada, kuidas ta täna nii õnnelik wõis olla, nagu oleks kannatuse ajad möödas, nagu aimaks ta õnne lähedust ette. —

Tükike maad siit eemal tuli üks meesterahwas metsa weerel nähtawale. Ta laskis oma silmad üle lagendiku lennata, siis pühkis ta nad oma kareda kuue käiksega kuiwaks.

— Neist rohilistest põõsastest paistis kord minu

isa küla wälja, rääkis ta iseeneses. Seal seisiwad mu sõprade majad rahus ja õnnistuses, seal mängisin ma oma lapse põlwe mängud, seal ei tunnud mu süda weel elutormisid, mis nüüd mu ümber asuwad ja mu rinda waluga täidawad. Kõik on seal nüüd tigeda waenlase saagiks langenud, mis ta maha jättis, seda sõi tuleleek. Kes weel elama on jäänud, need hulguwad kui waesed kerjajad ühest tühjast kohast teise, nende südametes on werised haawad, mis ei parane. Tule, sa waigistaja waim, kes sa kõiki waeseid toidad ja haigetele terwist annad ja wäsinuid puhkama saadad, lase ka mind rahu leida ja oma wendade juurde magama minna — mis pean ma üksi siin õelas ilmas peale hakkama!

Ta silmad käisiwad ringi. Talle puutus Hilda maja suits silma.

— Wistist peab seal weel inimesi olema, ega muidu suitsu ei wõi olla, ümises ta. Kaua aega ei ole ma enam inimesi näinud.

Ta hakkas edasi sammuma.

Häkiste näeb ta üht naesterahwast, kes suure rätiku sisse on mähitud ja wäärduwal sammul edasi tuigerdab.

Ruttu läks ta wankuwa kogu poole, kes nüüd ühe tugewa tamme tüwe najale seisma oli jäenud.

— Taewale tänu, ometi kord ka üks inimene, hüüdis ta isieneses.

— Wanake, mis sa siin teed? küsis ta sõbralikul healel, sest naisterahwa wankuw käik ütles talle, et see inimene noor ei wõinud olla. Pealegi oli ta nägu üleni rätiku sisse kaetud.

Naisterahwas wäriſes — ta ei wastanud midagi.

— Pühad taewas, ſee on ju Wiboane — ta ei ole mind ära tunnud, ümiſeſiwad ta huuled taſakeste.

— Miks ſa ei wasta? küſis Wiboane. Mina olen üks õnnetu inimene, kes kellegile kurja ei taha teha.

— Miks päraſt nimetad ſa ennaſt õnnetumaks? küſis tume heal.

— Keegi teine ei wõiks minu aſemel ka õnnelik olla — ma olen kõik kautanud — oma rahwa, iſamaa, ſugulaſed, ſõbrad ja ka tema. —

— Kelle?

— Oh, mis pean ma ſelleſt rääkima, mis mu ſüdame haawad walusaste lahti kiſub — rohtu ſeal ometi ei ole.

— Waheſt on weel rohtu. Räägi!

Need ſõnad oliwad ſuures ärituſes räägitud. Wiboane ei pannud ſeda imeks — wana inimeſe heal wäriſeb ka tihti!

— Ma olen kord üht neiut armastanud, üht taewaliſt piigat, kelle pilt mul meeleſt ei kau.

— Miks ſee ſu õnnetuks teeb?

— Ma olen ta armastuſt eneſeſt ära tõuganud. —

— Mikspäraſt?

— Ta oli minu weriwaenlaſe liha ja weri.

— Aga kas ta ſiis ka niiſama ſugune were jänuline oli, kui need, keda ſa ta ſugulasteks pidaſid?

— Ta oli ingel iſe.

— Ja ſa põlgaſid tema ſiiski ära.

— Ma ei teadnud ſeda ſiis weel mitte. Mu

äritatud waim maalis mulle temast, kui ma kuulda sain, et ta maa-ülema tütar oli, ühe petliku ilusa pildi. Ma nägin tema käed omakste wereſt tilkuma, ma armastasin teda nõrga-meelselt, aga ma pidin teda ära tõukama — ta oli mu meeleſt roojane.

— Ja sa armastad teda weel praegu?

— Ta on minule wangi süia järele toonud, ta on teisi inimesi aidanud ja kõigile ainult head teinud — ta ei ole mitte oma hirmsate sugulaste tigeda südamega. Ma sain seda kuulda — aga hilja, hilja — siis oli kõik wõimata. Ta on surnud minu süü läbi — ma olen tema mõrtsukas, ma olen oma südame tapja.

— Aga kui ta weel elaks!

— See ei ole wõimulik — surnust ei tõuse keegi üles. Oh kui see nii oleks, siis oleksin ma kõige hirmsamast südame piinast prii! Ta peaks minu üle kohut mõistma, ma läheksin hea meelega surma, kui ta seda minult nõuaks — ainult mu süda peaks selleſt süüst puhas olema, et mina teda olen surma saatnud.

Puu najal seisja naisterahwas ajas eneſe sirgeks — rätik langes ümbert ära — ta ilusad silmad waatasiwad pisarate läbi ära rääkimata õnne tundmusega Wiboane otsa.

See tuigerdas ehmatades mõne sammu tagasi.

— Hilda, Hilda! hüüdis ta neiu jalgade ette maha langedes. Sa elad — sa annad mulle andeks — sa oled minu oma!

Hilda tõstis ta õrnalt ülesse.

— Hilda, see on sinu käsi, hüüdis ta waimus-

tuſega neiu weikeſt kätt oma põlewate huulte peale wajutades. Sa ei ole mitte paljas ſilma wiirastus, ſa oled Hilda iſe — ma tunnen ſu kätt oma peus — ſilmawiirastustel ega une piltidel pole kätt. Ütle, Hilda, kas ſina ka ſee ingel ei olnud, kes mu waeſe emale wangikotta ſüia ja juua wiis, kui ta kõigiſt inimesteſt maha jäetud tondilossis wangis oli?

— Seda ma tegin — aga ſee ei ole kõne wäärt.

— Siis wõin ma oma ſureja ema wiimaſt ſoowi täita ja tema tänu ſulle kätte tuua. Ta on ſeda mulle weel ſurres peale pannud.

— Ma tean ſeda — ma kahetſen tema ſurma ſüdameſt.

— Kuidas tead ſina ſeda? küſis Wiboane imeſtades.

Piiga naeratas.

— Wõta ſiis tema tänu minu käeſt wasta.

— Oh, mu õnn on ärarääkimata — ma pole unesgi nii palju õnne näinud — unenäudki ei ole ſind nii ſuures õnnes ega lepituſes mu juurde toonud —

Kaua kestis eſimene õnnelik muſu, mis maapealſet kõige ſuuremat õnne huultel ſüdamesſe imes.

— Ma kartſin ammugi, et ſina enam elawate ſeas ei wiibi, ütles wiimaks Hilda ſuure õnnega. Kõik lilled teawad, kui palju ma neid oma ſilmaweega olen ſinu päraſt niiſutanud.

— Ja Kannewere losſi waremed teawad, kui palju nende tuhas minu piſaraid on, wastas noormees õnnelikult oma armukeſt kaenlasſe wajutades. Mina ei oleks mitte elawate kirjas, kui üks õnnelik tundmata noormees minu mitte mitu korda

surma suust ei oleks peastnud. Ta on aga mõistatuse kombel ikka jälle minu käest ära kadunud ja nüüd ei ole ma teda enam minewast sügisest saadik näinud, mil ta mu Sakslaste käest peastis.

— Ja sa ei tea ikka weel, kes see noormees oli?

— Ta ei ütelnud kordagi, kes ta oli.

— Kas sa tunnekšid ta nüüd weel ära? küsis Hilda naeratades ning wõttis Wiboane kübara peast ja surus selle omale sügawaste pähä.

Wiboane waatas imestades Hilda otsa. Tema ees seisis korraga see noormees, kellest ta rääkis.

— Oo, ma mõistuseta rumal lammas, hüüdis ta siis. Tõe poolest — see olid sina — ja ma ei tunnud sind. Mu silmad pidiwad pimedad olema — ma teadsin, et sa surnud oled — ma ei mõistnud seda mõtelda, mis wõimata oli. — Kuidas wõisid sa ometi mulle nii palju head teha, kuna mina su wihaga eneseşt ära tõukasin?

— Armastus jõuab kõik! sõnas Hilda ja laskis enese Wiboane rinna najale.

Wiboane nuttis . . . see määratu armastus liigutas ka tema mehe südant wägewaste. Ta nägi, kui kaugel ta kõige oma mehisusega weel naise südamest alamal seisis. Mis oli tema armastaja süda Hilda armastuse wasta, kes ühtegi ohwert ei kartnud, ehk ta küll teadis, et Wiboane ta kibedalt eneseşt ära oli lükanud!

— — — — — — — — — — — — — —

Ka isa õnn oli ülesrääkimata, kui ta noorepaari oma hurtsikusse nägi astuma ning kuulis, et Wiboane Hilda peigmees ning tema armsa wenna

poeg on. Siin alles kuulis Wiboane, kes Hilda õieti oli ja mis Wiidaga sündinud.

Wiida kasu-isa ja Armike ema olid mõlemad Hilda tõsise isa silma all hinge heitnud.

Õnnelikud inimesed läksiwad siit surmahaualt kaugele lõuna poole, kus weel inimesi elas ning jäiwad oma wendade sekka elama ning kandsiwad nendega päewa palawust ja töö koormat nurisemata.

44.

Ots.

Wanne, mis Hilda isa suust tuli ning tuhandates teistes südametes paisuwa wee woolena kohises, oli möjunud. Von Ilsebe nimi on kadunud, ta sugu ei ela enam, ajaraamat nimetab tema nime ainult üks kord ja päraft waikib ta sellest täieste. Ka Kannewere loss kõige oma tondilossiga ja ümber seiswa metsaga on kadunud. — Selle asemel seisab praegu soo — wande elaw tunnistaja. Endine nimi „Kanneweregi" on rahwa mälestusest kustunud — ainult nii palju teab ümberkaudne rahwas weel köneleda, et seal kord kusgil suur loss on olnud, milles hirmus kuri herra elanud, keda talupojad ta lossi ära põletanud. Et ta lossi ära on põletatud, see on eksitus, nagu auus lugeja eessõiswast loost ise näinud. Maa pealsest nuhtlusest peasis ta küll ära, aga taewase kättemaksja ette pidi ta ometegi astuma.

Nii palju wõin weel siia juurde lisada, et see koht Järwa ja Harjumaa piiri ligidal mõni werst

Paide-Tallinna postmaanteest eemal soo sees seisab ja täna päewal Kaotla nime kannab. Juba see nimigi ütleb, mis selle kohaga sündinud. — —

— — — — — — — — — — — — — — —

Rändaja, kui su jalg nendel endistel wõitluse wäljadel kõnnib, mida su esiwanemate weri ja silmawesi on kastnud ning kus nad oma kadund priiuse eest langesiwad, siis niisuta seda kohta oma kaastundmuse pisaratega. Ehk pesewad need wendade were wande ära ja toowad sigidust ja õnnelist elu maale tagasi!

Raamatud,

mis **K. Busch'i raamatukaupluse** kuluga **Tallinnas** ilmunud ja säältsamast kui ka teistest raamatukauplustest ning ümberrändajate raamatumüüjate käest saada on:

Amerika uudisjutud. Eesti keelde toimetanud A. Stankow. Pildiga. Hind 15 kop.

Ära müüdud pulmakunb. Jutt Eesti rahwa elust. Kirjutanud J. M. Sommer. Hind 20 kop.

Ekstteel. Ch. Kannike'se uudisjutt. Hind 25 kop.

Head sõbrad. Nowella linnarahwa elust. Kirjutanud J. Pärn. Hind 20 kop.

Kihlasõrmus. Uudisjutt. Kirjutanud J. M. Sommer. Hind 20 kop.

Kõtistamise kõrred. Eduard Wilde naljajutud. Hind 20 kop.

Mustad leegid. Eduard Wilde jutustus. Hind 30 kop.

Perua maa wiimse Inka ehe. Karl Frenzel'i järele eestistanud J. M. Sommer. Hind 20 kop.

Raamat, mida kõigil 'pole tarwis lugeda. Ch. Kannike'se naljajutud. Sisu: I. Üliõpilase kimbatus. II. Lõbu-teekond Soome maale. III. Õnne-kott. IV. Kõige uuem Tartu saladus. Hind 15 kop.

Randlased. Sündinud lugu. Franz Hoffmanni järele Saksa keelest tõlkinud A. Stankow. Kahe pildiga. Hind 15 kop.

Sala sidemed. Eduard Wilde uudisjutt. Hind 20 kop.

Surnuks arwatud ehk kahele mehele laulatatud. Jutt rahwa elust. E. Wicherti järele Eesti keelde kirjutanud J. M. Sommer. Hind 30 kop.

Tallinna saladused. Eduard Wilde naljajutud. Hind 15 kop.

Ta peab langema! Ajalooline uudisjutt. Eestistanud J. Kruus. Hind 20 kop.

Wõrgutuse paelad. Kriminal-jutustus. Kirjutanud J. M. Sommer. Hind 20 kop.

Willu wõitlused. E. Bornhöhe uudisjutt Eesti wanast ajast. Hind 25 kop.

Armu-healed Jesuse ja tema jüngrite suust. Ewangeli-Luteruse koguduse hingede äratuseks usklikkude kirjadest kokku seatud. Hind 20 kop.

Jumala kümme käsku. Jutlustes ära seletanud F. Eberberg, Kaarma õpetaja Saaremaal. Hind 20 kop.

Laste Jõulu-jutud. Kirjutanud J. M. Sommer, kooliópetaja Tallinnas. (Piltidega.) Hind 5 kop.

Laste Jõulu-Kannel. Hind 10 kop.

Maailma lõpetusest ja Kristuse wiimsest auuilmumisest, surnute ülestõusmisest ning õndsate ja ülekohtuste eluasemetest püha kirja järele. Mitmewärwilise pildiga. Hind 12 kop.

Ristiinimese Südame-Altar. Igapäewane palweraamat mitmesuguste muude tarwiliste palwete- ja laulusalmidega. Hind 20 kop.

Siioni Leiwa-palukesed. Ewangeli-Luteruse usuliste igapäewane palweraamat. (Kolmat korda trükitud.) Hind 20 kop.

Siioni wõidujooksjad, ehk katsu, et sa oma hingega peased! Hind 20 kop.

Taewalik Palwe-koda. Hind 20 kop.

Taskn-palweraamat. Hind 5 kop.

Kihlatud. Nali ühes järgus. Kirjutanud J. Silla. Hind 15 kop.

Õepoeg. Lustimäng wiies waatuses. A. v. Kotzebue järele toimetanud J. Silla. Hind 30 kop.

Piirjärwe rentnik. Lustimäng wiies waatuses. Eesti keelde toimetanud A. Stankow. Hind 15 kop.

See olin mina! Näitlik pilt maalt. Johann Hutt'i järele Eesti keelde toimetanud J. Silla. Hind 15 kop.

Teie käsn peale, herra leitnant! Nali ühes waatuses. G. Görs'i järele. Hind 15 kop.

Metsa-lilled. Elise Aun'i luuletused. Hind 20 kop.; kuld-äärtega ja riide sisse poogitud 1 rbl.

Laewameeste laulik. Hind 15 kop.

Pidu-laulik. 48 rahwalikku laulu, mida pidudel ja jootudel hää meelega lauldakse. Hind 15 kop.

Kuke-Aabits. Kirjutanud A. Busch. (Piltidega.) Hind 10 kop.

Laste Pildi-kogu. Kenad kirjuwärwilised pildiraamatud lastele jõulukingiks. Igaühe hind 10 kop.

Pühade kingitus lastele. Ilusad lastejutukesed. Kirjutanud J. M. Sommer, kooliõpetaja Tallinnas. (Hulga piltidega.) Hind 10 kop.

Rahwa-Kalender. Kirjutanud Eduard Wilde.

Tähelepanemiseks.

K. Buſch'i raamatukauplus Tallinnas Harju uulitſal on uueſt aastaſt (1891) endiſe kaupluſe-koha wastas üle uulitſa maaler Rombergi majas nr. 489.

Hind 70 kop.